

АБЫЛАЙ ХАН АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ЖӘНЕ
ӘЛЕМ ТІЛДЕРІ УНИВЕРСИТЕТІ

1 (48) 2018
ISSN 2411-8745

Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ

ХАБАРШЫСЫ

“ФИЛОЛОГИЯ ҒЫЛЫМДАРЫ” сериясы

Алматы
«Полилингва» баспасы
2018

© “Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті” Акционерлік қоғамының “Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ Хабаршысы-Известия” ғылыми журналының “Филология ғылымдары” сериясы таралымы, Қазақстан Республикасының Инвестициялар мен даму жөніндегі министрліктің Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитетінде тіркелген. Тіркелу куәлігі 10.04.2015 жылғы № 15194-Ж

Бас редактор

Құнанбаева С.С., филология ғылымдарының докторы, профессор,
ҚР ҰҒА-ның академигі, Алматы, Қазақстан

Жауапты редактор

Исмагулова Б.Х., филология ғылымдарының докторы, профессор,
Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

Редакция алқасының мүшелері

Акишина Т., профессор, Оңтүстік Калифорния Университеті,
Лос-Анджелес, АҚШ

Рысалды Қ.Т., филология ғылымдарының докторы, профессор,
Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

Бердичевский А.Л., педагогика ғылымдарының докторы,
Айзенштадта халықаралық экономикалық қатынастар институты,
Айзенштадт, Австрия

Солдатенкова Т., профессор, Лёвен католикалық университеті,
Лёвен, Бельгия

Исабеков С.И., филология ғылымдарының докторы, профессор,
Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

Красных В.В., филология ғылымдарының докторы, профессор,
М.В.Ломоносов атындағы ММУ, Мәскеу, Ресей

Карасик В.И., филология ғылымдарының докторы, профессор,
Волгоград мемлекеттік техникалық университеті, Ресей

Мизамхан Б., филология ғылымдарының кандидаты, доцент,
Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

РЕЦЕНЗЕНТТЕР

Кульгильдинова Т.А., педагогика ғылымдарының докторы,
профессор, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

Есеналиева Ж.Ж., филология ғылымдарының докторы, доцент,
Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

© Научный журнал “Хабаршысы-Известия” КазУМОиМЯ имени Абылай хана серия “Филологические науки” Акционерного общества “Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана” зарегистрирован в Комитете связи, информатизации и информации Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан. Регистрационное свидетельство № 15194-Ж от 10.04.2015 г.

Главный редактор

Кунанбаева С.С., доктор филологических наук, профессор, академик НАН РК, Алматы, Казахстан

Ответственный редактор

Исмагулова Б.Х., доктор филологических наук, профессор КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

Члены редакционной коллегии

Акишина Т., профессор, Университет Южной Калифорнии, Лос-Анджелес, США

Рысалды К.Т., доктор филологических наук, профессор КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

Бердичевский А.Л., доктор педаг. наук, Институт международных экономических связей Айзенштадта, Айзенштадт, Австрия

Солдатенкова Т., профессор, Лёвенский католический университет, Лёвен, Бельгия

Исабеков С.И., доктор филологических наук, профессор, КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

Красных В.В., доктор филологических наук, профессор МГУ им. М.В.Ломоносова, Москва, Россия

Карасик В.И., доктор филологических наук, профессор Волгоградского государственного технического университета, Россия

Мизамхан Б., кандидат филологических наук, доцент, КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

РЕЦЕНЗЕНТЫ

Кульгильдинова Т.А., доктор педагогических наук, профессор КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

Есеналиева Ж.Ж., доктор филологических наук, доцент КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

© Scientific Journal “Bulletin of Kazakh Ablai khan University of International Relations and World Languages”. Series “Philological sciences” of JSC “Kazakh Ablai khan University of International Relations and World Languages” is registered in Communication, Informatization and Information Committee of the Ministry on Investment and Development, Republic of Kazakhstan. Certificate N 15194 – G, 10.04.2015.

Executive editor

Salima S. Kunanbayeva

Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Doctor of Philology, Professor, Almaty, Kazakhstan

Responsible editor

Ismagulova B.H., *doctor of philological sciences, professor, Ablai khan KazUILandWL, Almaty, Kazakhstan*

Members of editorial board

Akishina T., *professor, University of Southern California, Los Angeles, USA*

Rysaldy K.T., *doctor of philological sciences, professor, Ablai khan KazUILandWL, Almaty, Kazakhstan*

Berdichevskiy A.L., *doctor of pedagogical sciences, Institute of International Economic Relations named after Aizenshtadt, Aizenshtadt, Austria*

Soldatenkova T., *professor, Leuven Catholic University, Leuven, Belgium*

Isabekov S.I., *doctor of philological sciences, professor, Ablai khan KazUILandWL, Almaty, Kazakhstan*

Krasnykh V.V., *doctor of philological sciences, professor, Moscow State University named after M.V. Lomonosov, Moscow, Russia*

Karasik V.I., *doctor of philological sciences, professor of Volgograd State Technical University, Russia*

Mizamkhan B., *Candidate of Philological Sciences, Ablai khan KazUILandWL, Almaty, Kazakhstan*

REVIEWERS

Kulgildinova T.A., *doctor of pedagogical sciences, professor Ablai khan KazUILandWL, Almaty, Kazakhstan*

Esenaliyeva Zh.Zh., *doctor of philological sciences, associate professor, Ablai khan KazUILandWL, Almaty, Kazakhstan*

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENTS

1 Бөлім. ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕРДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Раздел 1. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Part 1. CURRENT ISSUES OF LINGUISTIC RESEARCH

Абиева М. Концепт «Природа» в казахской, русской и английско языковых картинах мира	7-15
Abieva M.A. The concept of «nature» in the kazakh, russian and english Languages picture of the world	7-15
Еркін П. Экономикалық дискурс: экономикалық сөздердің когнитивті-прагматикалық көрінісі	15-24
Erkin P. Economic discourse: pragmatic-cognitive view of economic words	15-24
Исаева Ж.А. Лингвистические особенности политического дискурса испанского и казахского языка	24-31
Issayeva Zh. A. Linguistic specifications of spanish and kazakh policy discussion	24-31
Медетова М.Е., Шарапатдинова Г.М. Дискурсивные маркеры в научном тексте.....	31-37
Medetova M.E., Sharapatdinova G.M. Discourse markers in the scientific text	31-37
Нурмышева Ш.А., Аккожина Б.К. Киноаударманың коммуникативтік ерекшелігі	37-44
Nurmysheva Sh.A., Akkozhdina B.K. Communicative feature of film translation	37-44
Өтегілеуова Ә.Ж. Саяси дискурстағы риторикалық сұрақтардың функцияларын талдау	44-50
Otetileuova A.Zh. The analysis of functions of rhetorical questions in political discourse	44-50
Сыдыкова С.Д. Ағылшын және қазақ тілдеріндегі фразеологизмдердің ұлттық ерекшеліктері	50-61
Sydykova S.D. National specifications of phraseology in English and Kazakh languages	50-61
Танатарова А.Ж. Қазақ,ағылшын және орыс тілдеріндегі «қуаныш» концептісінің лексика-семантикалық репрезентациясы	61-69
Tanatarova A.Zh. Lexical-semantic representation of the concept of «joy» In kazakh, english and russian languages(on the material of translations of artistic texts of the XIX century)	61-69
Чабаненко Н.С. Речевой портрет Барака Обамы экс-президента США (на материале речи «YesWeCan» 8 января 2008 года)	69-75
Chabanenko N. S. Speech portrait of ex – U.S president Barack Obama (on speech material “Yes We Can” January 8, 2008)	69-75
Шамшимова А.С. Д.Трампының сайлау компаниясының коммуникативтік дискурсінің ерекшеліктері	75-84
Shamshimova A.S. Peculiarities of the Communicative Discourse of the Election Campaign of D. Trump	75-84

2 Бөлім. АУДАРМАНЫҢ ҚАҒИДА МЕН ТӘЖІРИБЕДЕГІ ЗЕРТТЕУЛЕР

Раздел 2. ИССЛЕДОВАНИЯ В ОБЛАСТИ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ ПЕРЕВОДА

Part 2. RESEARCHES IN THEORY AND PRACTICE OF TRANSLATION

Ажикова С.Ж. Неміс әскери-саяси дискурсын аудару барысында кездесетін мәселелер	85-92
Azhikova S.Zh. Theproblems of translation of the german military-political discourse.....	85-92
Алтынбеков Ж.С. Перевод политическогодискурса:текстологические аспекты	92-101
Altynbekov Zh.S. Interpretation of political discourse:textological aspects	92-101
Извеков В.С. Проявление особенностей языковой личности терезы мэй в синхронном переводе политического дискурса с английского на русский язык	102-106

Izvekoy V.S. The manifestations of the peculiarities of the language personality of theresa may during the process of the simulnateous interpretation of the political discourse from english language to russian language	102-106
Мизамхан Б., Джунусова С.Б. Медиа дискурста қолданылатын идиомаларды аударудың ерекшеліктері	107-111
Mizamkhan B., Junusova S.B. Peculiarities Of Translating Idioms In Media Discourse	107-111
Нухсатқызы Л. Саяси дискурста қолданылатын Концептуалды метафораларды аудару ерекшеліктері	112-119
NukhsatkyzyL. Peculiarities of translating Conceptual metaphors in political discourse.....	112-119
Толeutай А.М., Есенжан Д.А. Экономикалық дискурстағы ілеспе аударма технологиясы	119-124
Toleutay A.M. Technologies of simultaneous interpretation in economic discourse	119-124
Торекбекова Д.Р. Саяси дискурстағы манипулятивті стратегиялардың ілеспе аударма жолдары	124-129
Torebekova D.R. Simultaneous translation of manipulative strategies in political discourse	124-129
Тохтаунова Ш.М. Проблемы перевода фразеологизмов с французского языка на русский на материале политических дискурсов	129-134
Tokhtakhunova Sh.M. Problems of the translation of phraseological units from french to russian on material of political discourses	129-134
3 Бөлім. ӘДЕБИЕТТАНУ: ДӘСТҮР МЕН ЖАҢАШЫЛДЫҚ	
Раздел 3. ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ: ТРАДИЦИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ	
Part 3. LITERARY STUDIES: TRADITION AND MODERNITY	
Байдильдаева А. Т.С. Элиот поэмаларының көркемдік ерекшеліктері мен идеялары (The Waste Land шығармасының негізінде)	135-139
Baidildayeva A. Artistic features and ideas of the poems of t.s. Eliot on the example of the poem the waste land	135-139
Дюсекенев Д. Об эволюции «казахского текста» в русской литературе первой половины XX века	139-145
Dusekenev D. About evolution «of the kazakh text» in the russian language literature of the first half of the 20 th century	139-145

1 Бөлім.
ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕРДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
Раздел 1.
АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ
Part 1.
CURRENT ISSUES OF LINGUISTIC RESEARCH

**THE CONCEPT OF "NATURE" IN THE KAZAKH, RUSSIAN AND ENGLISH
LANGUAGES PICTURE OF THE WORLD**

Abieva M. A.¹

¹undergraduate of Foreign language: foreign philology of Ablai khan,
KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan, email: lady_madi@mail.ru

The questions of the semantic spectrum and cultural significance of the concept «nature» in the Kazakh, Russian and English picture of the world are dealt with.

Keywords: language picture of the world, concept, nature, Kazakh, Russian, English.

УДК 81'1

МРНТИ 16.21.07

**ОНЦЕПТ «ПРИРОДА» В КАЗАХСКОЙ, РУССКОЙ И АНГЛИЙСКОЙ
ЯЗЫКОВЫХ КАРТИНАХ МИРА**

Абиева М.А.¹

¹магистрант 2-го курса иностранной филологии
КазУМОиМЯ им. Абылай хана,
Алматы, Казахстан, email: lady_madi@mail.ru

В статье рассматриваются вопросы смыслового диапазона и культурной значимости концепта «природа» в языковой картине мира казахов, русских и англичан.

Ключевые слова: языковая картина мира, концепт, природа, казахский язык, русский язык, английский язык.

Языковая картина мира является одним из фундаментальных понятий современной лингвистики. Каждый язык в неразрывном единстве с сознанием создает субъективный образ объективного мира. Вследствие того, что язык представляет собой форму культуры, воплощающую в себе исторически складывающийся «национальный тип жизни во всем ее разнообразии», при изучении любых явлений языка мы сталкиваемся с элементами национальной культуры [1, с.6]. Как отмечает С.Е. Исабеков, нигде «этнос не выражает себя во всей полноте своего материального, духовного и культурного содержания, как в языке» [2, с. 68-73].

Каждый язык формирует определённый комплекс представлений об окружающей действительности, не совпадающий или частично совпадающий с видением мира носителей другого языка, представителей

иной культуры. Этот комплекс представлений иначе можно назвать картиной мира. «Если мир - это человек и среда в их взаимодействии, то картина мира - результат переработки информации о среде и человеке» [1, с.64]. Это дает основания исследователям рассматривать картину мира как «познавательный когнитивный феномен, который не складывается из значений или суммы значений отдельных слов» [3, с.131].

Говоря о языковой картине мира у разных этносов, следует иметь в виду большую роль сравнительно-сопоставительных исследований разноструктурных языков, которые в значительной мере способствовали развитию интереса к когнитивно-концептуальным исследованиям. Н.Л. Марр по праву признается одним из первых исследователей, применивших сравнительно-сопоставительный подход к изучению разноструктурных языков. Л.В.Щерба, И.И.Мещанинов, В.В. Виноградов, И. Кеңесбаев, Ә.Қайдар, А.Д. Райхштейн, С.Е.Исабеков, З.Қ. Ахметжанова, А. Ислам и др. внесли неоценимый вклад в дальнейшее развитие сравнительно-сопоставительных исследований в целом, и в частности проложили дорогу когнитивно-концептуальным исследованиям.

В общем виде концепт определяют как «сгусток культуры в сознании человека; то, в виде чего культура входит в ментальный мир человека... то, посредством чего человек сам входит в культуру, а в некоторых случаях и влияет на нее... тот “пучок” представлений, понятий, знаний, ассоциаций, который сопровождает слово» [4, с. 43].

В современной науке концепт рассматривается как философское и как лингвистическое понятие. Н.Д. Арутюнова, к примеру, трактует концепт как понятие обыденной философии, являющейся результатом взаимодействия ряда факторов, таких как национальная традиция, фольклор, религия, идеология, жизненный опыт, образы искусства, ощущения и система ценностей. Концепты образуют «своего рода культурный слой, посредничающий между человеком и миром» [3, с.3].

Рассматривая концепт с лингвистической точки зрения, ученые подразумевают «идеальные ментальные сущности», единицы, с помощью которых мы мыслим об объектах действительности, не являющиеся словами или совокупностями их значений как таковыми, но создающие в сознании обобщенный образ слова [5, с.88].

Важным в исследовании языковой картины мира представляется подход В.Н. Телия, которая определяет концепт как «все то, что мы знаем об объекте во всей экстензии» [7, с.97]. Развивая его, примем за данное точку зрения известного лингвокультуролога А. Вежбицкой о том, концепт - это объект из мира «Идеальное», имеющий имя и отражающий определенные культурно обусловленные представления человека о мире «Действительность» [5, с.31].

В рамках когнитивной лингвистики концепт трактуется как «оперативная содержательная единица памяти, ментального лексикона,

концептуальной системы и языка мозга... всей картины мира, отраженной в человеческой психике... как квант знания» [8, с. 90].

Вопрос об обязательности репрезентации концепта языковыми средствами является предметом дискуссии среди когнитивистов. Г.И. Берестнев, к примеру, считает, что полная материальная репрезентация концепта невозможна, поскольку он является «относительно структурированной» «категориальной ментальной репрезентацией», стоящей за синонимическим рядом как целым; он «не имеет собственного плана выражения, так как значение отдельного слова синонимического ряда - это элементарная часть концепта, не доходящая до целого» [9, с.48]. У А. Вежбицкой, напротив, термины «слово» и «концепт» оказываются взаимозаменяемыми: «Концепт-минимум - это неполное владение смыслом слова, присущее рядовому носителю языка. <...> Концепт-максимум - полное владение смыслом слова» [10].

Т.В. Медведева выделила следующие важные особенности концепта:

1) константность, или длительность существования концептов в культуре;

2) универсальность концептов, рассматриваемых как нечто общечеловеческое;

3) способность концептов к развитию, их динамическая природа, обусловленная историческим существованием;

4) многокомпонентность концептов, обусловленная как диахроническим (исторические компоненты), так и синхроническим (смысловые репрезентации) их развитием [11, с.3].

Универсальность концептов можно считать относительной, поскольку они существуют как в коллективном сознании языковой группы, так и в индивидуальном сознании языковой личности. Коллективные концепты формируют общие для данной языковой группы представления, образы, ожидания, знания. Индивидуальные концепты более богаты и разнообразны, так как «коллективное сознание и опыт есть не что иное, как условная производная от сознания и опыта отдельных индивидов, входящих в коллектив» [12, с.16]. Эта производная образуется путем сокращения всего уникального в личном опыте и учета совпадений, индивидуальные же концепты могут включать в себя гораздо большее количество элементов. Концепт «тем богаче, чем богаче национальный, сословный, профессиональный, семейный и личный опыт человека, пользующегося концептами» [6, с.5]. Исследователи концепта подчеркивают слоистость его строения, полевую структуру характерной его модели.

Говоря о структуре концепта «природа» в казахской, русской и английской языковых картинах мира, следует отметить наличие в нем трех составляющих: ценностной, понятийной и образной. Ценностная составляющая обуславливает понимание концепта как структуры

сознания, в которой фиксируются ценности социума. Понятийный элемент формируется фактической информацией о реальном или воображаемом объекте. В образную составляющую концепта входят все наивные представления об объекте, закрепленные в языке.

В понятийном элементе Ю.С. Степанов выделяет три отдельных слоя: к первому относится основной актуальный признак объекта, второй включает один или несколько дополнительных, или пассивных, признаков, третьим слоем является внутренняя форма концепта: «концепты существуют по-разному в разных своих слоях, и в этих слоях они по-разному реальны для людей данной культуры» [4, с. 48].

В первом, актуальном, слое концепт существует «для всех пользующихся данным языком как средством взаимопонимания и общения». Во втором слое, содержащем пассивные признаки, концепт реален «только для некоторых социальных групп». Пассивные слои принадлежат концептосферам отдельных субкультур. В третьем слое, коим является внутренняя форма, «не осознаваемая в повседневной жизни, известная лишь специалистам, но определяющая внешнюю, знаковую форму выражения концептов», концепт «существует как основа, на которой возникли и держатся остальные слои» [4, с. 48].

Рассматривая общекультурный концепт, т.е. концепт, существующий для всех носителей определенных языка и культуры вне зависимости от их принадлежности к какой-либо социальной группе, необходимо выделить те его составляющие, без которых он не мыслится индивидами. Универсальные составляющие любого концепта, как правило, закреплены в словарях различной направленности.

Концепт «природа» является сложным и многокомпонентным, словарные определения «природы» не отличаются однозначностью и строгостью. Как отмечается в «Новейшем философском словаре», «в данном случае какая-либо точная дефиниция вряд ли вообще возможна», поскольку «природа относится к так называемым гуманистическим системам, включающим человека, а, согласно современной логике, определения подобных систем не отвечают высоким стандартам точности и строгости» [13, с.545].

Несмотря на то, что определения ключевых слов «табиғат», «природа», «nature», которые являются именем концепта, различаются, в то же время можно обнаружить общие их черты, позволяющие сделать вывод об основных составляющих общекультурного концепта.

Природа - это окружающий нас материальный мир, всё существующее во вселенной, зримое, вещественное. Здесь синонимами могут выступить такие лексемы, как космос, вселенная. Так, в толковом словаре казахского языка первое значение полисемичного слова *табиғат* «адам санасынан тыс өмір сүретін бізді қоршаған материалды дүние» подчеркивает автономное существование окружающего мира, не зависимое от

сознания человека. Во втором его значении «жаратылыс, табиғат жағдайының жиынтығы (жер жағдайы, өсімдігі мен жануарлаы, климаты т.б.)» природа мыслится как ландшафт и рельеф земли, флора и фауна, климаты др. В третьем, переносном, значении слова *табиғат* «әрбір заттың, құбылыстың өзіне тән ерекшелігі, қасиеті» подразумевается естественное, природное, свойство или качество предмета или явления. [14, 771 б.] Словообразовательное гнездо *табиғат* включает в себя производные *табиғаттас* 'жаратылысы бір, ұқсас, табиғаты бірдей', *табиғаттану* 'табиғат, жаратылыс жайлы түсінік беретін ғылым, пән', *табиғи* '1. Жаратылыстың өзіндегі, табиғатқа тән, жасанды емес, таза, қоспасыз; 2. Боямасыз, нанымды', *табиғилық* 'табиғи болушылық'.

В определенной ситуации природа может мыслиться живым существом, способным создавать, изменять, наделять какими-либо качествами. Согласно «Новейшему философскому словарю», такое видение природы было присуще людям времен господства мифологического сознания (т.е. до нашей эры), когда признавалась власть окружающего мира над человеком, а природные явления персонифицировались [13, с.545]. Постепенно развитие науки сделало людей менее зависимыми от внешних факторов или, по крайней мере, позволило найти объяснение для многих из них, однако верования предыдущих поколений укоренились в сознании и воплощены, прежде всего, в поверьях, легендах, сказках. Персонификация природы отражена, в частности, в русских народных пословицах: На выдумку природа торовата; Что природа дала, того и мылом не отмоешь. Следует отметить устойчивые сочетания *мать-природа* и *лоно природы*, говорящие об отношении человека к природе как к некоей творящей и руководящей силе, близкой ему по духу, но более мудрой и стоящей выше его. В казахской ЯКМ следует отметить значимость таких понятий, как *жер Ана*, *қара шаңырақ*, *асқар тау*, *кіндік қаны тамған жер* и др.

Принципиальным различием природы как мира, вселенной и как набора характеристик местности является противопоставление во втором случае естественных процессов и природных объектов деятельности человека, тогда как «космос», «универсум» включает в себя всё существующее, в том числе и человека с его окружением. В толковом словаре С.И. Ожегова этому значению соответствуют «места вне городов, загородные местности» [15, с.498]. Лес, поле, луг, горы противопоставляются городам, олицетворяющим обустроенные и отличные от естественной среды места проживания людей.

Ключевые слова «табиғат», «природа» также имеет значение «сущность, качество, основное свойство чего-либо» [14, с.771], реализующееся в таких сочетаниях, как природа явления, в природе вещей, природа социальных отношений. Как можно заключить из определения, приведенного в словаре В.И. Даля, изначально оно

относилось только к личности: «он от природы зол, добр, глуп, горбат, слеп, хром и пр., т.е. таков родился» [16, с. 439].

Концепты «природа» и «человек» тесно соприкасаются. Если в русской ЯКМ природой человека называют его «прирожденное свойство, качество или их совокупность, характер» и «совокупность естественных свойств, склонностей, потребностей человеческого организма» [15], в казахской ЯКМ используют слово *жаратылыс*, которое часто выступает синонимом слова *табиғат*. К примеру, в словосочетании *нетороплив по природе* раскрывается особенность характера, поведения человека. В казахском языке ему соответствует выражение *жаратылысынан жай басар*.

Слово «натура» является «заимствованием из латинского, где *natura* - «природа, характер» образовано от *natum* - «рожденное, созданное» (от глагола *nascor* - «рождаюсь, возникаю»)» [17, с.205]. Изначально лексемы «*natura*», «природа», «табиғат» в качестве наименований одного концепта выступают полными синонимами, с течением времени парадигма их значений видоизменяется, появляются различия. В частности, латинское происхождение слова «*natura*» предопределило его использование в качестве термина: это и товары, продукты как платежное средство взамен денег, и реальные объекты (человек, предметы, ландшафт), которые изображает художник. «Природа» и «*natura*» могут выступать в качестве синонимов, когда речь идет о характере человека (при этом вторая лексема более употребительна), однако такие значения, как мир или совокупность естественных условий присущи в настоящее время только лексеме «природа» (для лексемы «*natura*» они устарели). В казахском языке им чаще соответствует *жаратылыс*, чем «табиғат». В английском языке латинское заимствование, как показывают наблюдения, не подверглось сколько-нибудь значительным изменениям. Так, в английском языке «*natura*»:

- мир, вселенная со всеми объектами и явлениями (the world, the universe, with all its phenomena) - infinite variety of nature;

- элементы природного мира, такие, как горы, деревья, животные, реки (the elements of the natural world, as mountains, trees, animals or rivers) - grasses that grow wild in nature;

- природный ландшафт (natural scenery) - the ecological balance of nature;

- природный мир, существующий без вмешательства человека и цивилизации (the natural world as it exists without human beings or civilization), - wild nature;

- сила, лежащая в основе всех явлений материального мира (the power underlying all phenomena in the material world), - Mother Nature;

- характеристика, тип, вид предмета или явления (character, kind or sort), - two books of the same nature;

- особая комбинация качеств человека, животного, вещи или класса вещей, данная при рождении или по происхождению (the particular combination of qualities belonging to a person, animal, thing or class by birth or origin), - being difficult is in its nature;

- черты характера, темперамент (characteristic disposition, temperament) - an evil nature, good-natured;

- природное, примитивное состояние человечества (the natural, primitive condition of humankind) - to go back to nature;

- биологические функции и потребности (biological functions or urges) - a call of nature;

- обнаженное состояние / вид (state of nakedness) [18, с.951, 255; 19, с.447].

Последние три значения указывают на такую составляющую концепта «природа», как естественность, первоначальность, что, в целом, характерно и для русского, и для казахского языков.

Таким образом, можно утверждать, что концепт «природа» включает в себя следующие ключевые семы, или единицы смысла:

- абстрактность;

- масштабность;

- изначальность, врожденность, первичность;

- неотъемлемость;

- сверхъестественность, божественность, превосходство над человеком;

- примитивность, бесхитрость, естественность;

- близость человеку;

- противопоставленность человеческой деятельности.

Это дает возможность привлечь в поле данного концепта и наименования огромного количества естественных объектов:

- небесные светила: луна, солнце, звезды, северное сияние;

- воздух и воздушные явления: кислород, ветер, бриз, шквал, эхо;

- вода и водные явления: ручей, река, море, озеро, волна, рябь, прилив, отлив;

- растительный мир: растение, дерево, трава, цветок, лист, листва, плод;

- животный мир: зверь, животное, насекомое (а также все их виды);

- земля: почва, пыль, камень, гора, равнина, поле, степь;

- погодные явления: облачность, дождь, снег, гроза, гром, молния;

- цикличные явления (смена времён года, дня и ночи): лето, зима, весна, осень, листопад, половодье; день, ночь, утро, вечер, свет, тьма, тень, заря, рассвет;

- свойства, связанные с субъективным восприятием: тепло, холод, свежесть, зелень, живописность, которые в казахском, русском и английском языках являются соотносительными, в большинстве

случаев имеют эквиваленты. Вышесказанное позволяет говорить о высокой ценностной значимости концепта природа в языковой картине носителей казахского, русского, английского языков. Более того, многие вышеназванные единицы могут выступать и в качестве самостоятельных концептов (утро, дерево, луна, свет, тьма и т.д.).

Таким образом, анализ приведенных выше словарных статей показывает, что концепт «nature»/«природа» /«табиғат» является как бы связующим звеном между человеком и окружающим миром, его следует рассматривать именно в этом аспекте. Следует также отметить, что концепт «природа» как в казахском, русском так и в английском языке имеет большое количество средств вербализации.

Сопоставительный анализ репрезентантов концепта «природа» в казахском, русском и английском языках показывает, что, являясь самостоятельной частью языковой картины мира, они аккумулируют и транслируют основные, наиболее устойчивые установки, нормы и стереотипы национальной культуры.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Маслова В.А. Лингвокультурология: Учеб. пособие для студентов высших учебных заведений. - М.: Издательский центр «Академия», 2001. - 208 с.
- 2 Исабеков С.Е., Бабушкин А.П. «Ядерные» смыслы фразеологических составляющих в картинах мира неродственных языков // Мир языка: Матер. 2-ой междунар. науч.-теорет. конф., посвящ. 80-летию проф. М.М.Копыленко, Ч.1. - Алматы, 2001. - С. 68-73.
- 3 Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. - М.: Языки русской культуры, 1999. - 896 с.
- 4 Алимжанова Г.М. Сопоставительная лингвокультурология: взаимодействие языка, культуры и человека. - Алматы, 2010. - 300 с.
- 5 Фрумкина Р.М. Концепт, категория, прототип // Лингвистическая и экстралингвистическая семантика: Сб. обзоров. - М.: ИНИОН, 1992. - 290 с.
- 6 Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка // Изв. АН СССР. Сер.лит. и яз. - 1993. - Т. 52, № 1. - С. 5-12.
- 7 Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурный аспекты. - М., 1996. - 285 с.
- 8 Краткий словарь когнитивных терминов / Под общ.ред. Е.С. Кубряковой. - М.: Филол. фак-т МГУ им. М.В. Ломоносова, 1997. - 245 с.
- 9 Берестнев Г.И. О «новой реальности» языкознания // Филологические науки. - 1997. - № 4. - С. 47-93.
- 10 Грузберг Л.А. Концепт как культурно-ментально-языковое образование: Матер. междунар. науч. конф. «Изменяющийся языковой мир». - Пермь, 2001.
- 11 Медведева Т.В. Формирование концептуального подхода к анализу художественного текста в лингвистической науке. - Режим доступа URL: http://www.acis.vis.ru/8/4/1_8/2.htm - (дата обращения 8.3.2018).
- 12 Слышкин Г.Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе. - М.: Academia, 2000. - 128 с.
- 13 Новейший философский словарь: 3-е изд., испр. / Сост. А.А. Грицанов. - Минск: Книжный Дом, 2003. - 1280 с.
- 14 Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі / Жалпы редакциясын басқарған Т.Жанұзақов. - Алматы: Дайк-Пресс, 2008.

- 15 Ожегов С.И. Словарь русского языка. - М.: «АЗЪ», 1997. - 768 с.
16 Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка: В 4 т. - М.: Рус. яз., 1998. Т. 3. - 555 с.
17 Крылов Г.А. Этимологический словарь русского языка. СПб.: ООО «Полиграфус-луги», 2005. 432 с.
18 Collins, Cobuild. Advanced Learner's English Dictionary. - Glasgow: HarperCollins Publishers, 2004. - 1744 p.
19 The New Webster's Encyclopedic Dictionary of the English Language: over 100 000 Entries. - N.Y.: Gramercy Books, 1997. - 1008 p.

ҚАЗАҚ, ОРЫС ЖӘНЕ АҒЫЛШЫН ӘЛЕМНІҢ ТІЛДІК БЕЙНЕСІНДЕГІ «ТАБИҒАТ» КОНЦЕПТІ

Әбиева М.¹

¹шетел филологиясы мамандығының 2-ші курс магистранты;
Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ, Алматы, Қазақстан
email: lady_madi@mail.ru

Бұл мақалада қазақ, орыс және ағылшын әлемінің тілдік бейнесіндегі «табиғат» концептісінің семантикалық диапазоны мен мәдени маңызы қарастырылады.

Тірек сөздер: әлемнің тілдік бейнесі, концепт, табиғат, қазақ тілі, орыс тілі, ағылшын тілі.

Статья поступила 15.03.2018

ECONOMIC DISCOURSE: PRAGMATIC- COGNITIVE VIEW OF ECONOMIC WORDS

Erkin P.¹

¹MA student in foreign philology
KazUIRand WL, Almaty, Kazakhstan
e-mail: erkin.fariza1993@gmail.com

In this article the notion of discourse, especially economic discourse, and also the role of economic words in economic discourse are considered. On the base of this article one can make the conclusion that the cognitive-pragmatic meaning of economic words has been defined.

Keywords: discourse, economic discourse, institutional discourse, cognitive-pragmatic view.

ӘӨЖ 81'42
ҒТАМТ 16.21.33

ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДИСКУРС: ЭКОНОМИКАЛЫҚ СӨЗДЕРДІҢ КОГНИТИВТІ-ПРАГМАТИКАЛЫҚ КӨРІНІСІ

Еркін П.¹

¹шетел филологиясы мамандығының 2-ші курс магистранты;
Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ, Алматы, Қазақстан
e-mail: erkin.fariza1993@gmail.com

Бұл мақалада дискурс ұғымы, атап айтқанда, экономикалық дискурс, экономикалық сөздердің маңыздылығы мен орны көрсетілген. Зерттеу барысында экономикалық сөздердің когнитивті-прагматикалық мазмұны анықталды.

Тірек сөздер: дискурс, экономикалық дискурс, институционалды дискурс, когнитивті-прагматикалық көрініс.

Экономикалық дискурс ұғымын қарастырудың алдында *дискурс* терминінің жалпы мазмұнын анықтайық. Дискурс сөзі өткен ғасырдың 60-70 жылдарынан бастап кең ауқымда қолданыла бастады. Соның салдарынан бұл терминнің түсіндіруге қиын бірегей терминдердің бірі болып табылатыны белгілі. Оның бірегейлігі анықтамаларының молдығымен сипатталады. Тіл білімі терминдерінің түсіндірме сөздігінде берілген анықтама бойынша, *дискурс* (фр.*discours*) — тілдік коммуникация түрі. Кең мағынада бұл сөзді «уақыттың мәдени тілдік контексті» деуге болады. Сонда оның мазмұнына рухани-идеологиялық мұра, көзқарас, дүниетаным кіреді. Тар мағынада дискурс деп қандай да болмасын мағыналы, құнды іс-әрекеттің (актінің) нақты тілдік шындығын айтады [1]. Қазіргі таңда аталмыш термин «мәтін», «сөйлесім», «функционалдық стиль» сияқты бірқатар ұғымдармен бір қолданылып жүргені бәрімізге аян. Мысалы, «әр дискурс – мәтін, бірақ әр мәтін дискурс емес» деген Н.Н. Зяблованың қысқа да нұсқа сипаттамасы зерттеушілердің арасында кеңінен тараған [2, 223-224 б]. Ал Т.Н. Николаева ұсынған анықтамада бұл ұғымның көпқырлылығы байқалады: «Дискурс – лингвистикалық мәтіндегі көп мағыналы термин. Олардың ішінде ең маңызды мағыналары: 1. Байланысқан мәтін; 2. Мәтіннің ауызша-жазбаша формасы; 3. Мән-мағынасы бірдей пікір алысушы топ; 4. Диалог; 5. Ауызша немесе жазбаша сөйлеу» [3, 10 б]. Бұл пікір отандық ғалым, дискурс зерттеуші Б. Ахатованың «Политический дискурс и языковое сознание» атты монографиясында тереңірек көрініс тапқан: «дискурс қарым-қатынастың сыртқы жағдаятын және этномәдени, әлеуметтік, психологиялық аспектілер мен менталды саланы біріктіретін коммуникативті жағдаятты көрсететін сөйлеу коммуникациясы». Автордың пікіріне сүйенер болсақ, дискурс қарым-қатынас субъектілерінің ішкі әлемін де көрсетеді [4, 10 б].

Сонымен, қазіргі таңда дискурс тек мәтін немесе сөйлеу әрекетімен ғана емес, адам өмірінің түрлі саласымен тығыз байланысты экстралингвистикалық факторларды біріктіретін күрделі коммуникативті құбылыс болды. Ал мәтін болса дискурстың жазбаша көрінісі деп түсінеміз.

Дискурс түрлерін топтастыру мәселесімен айналысқан М.Л. Макаров оны зерттеудегі объективті қиындықтарға тоқталып, эмпирикалық материалдардың әлде де жеткіліксіз болғандықтан дискурс түрлерін топтастырып жүйелеу критерийлерінің нақты белгіленбеуін айтады: «не все гладко с критериями выделения типов дискурса, сфер и эпизодов общения, - не все типологии могут похвастаться логикой построения классификации, пока еще не набран достаточный эмпирический материал» [4, 20 б]. Қазіргі кезде орын алған дискурс түрлерінің

топтамасынан: 1. Әскери дискурс; 2. Газеттік дискурс; 3. Саяси дискурс; 4. Бала дискурсы; 5. Өнертану дискурсы; 6. Магиялық дискурс; 7. Бұқаралық ақпарат құралдары дискурсы; 8. Ғылыми (академиялық) дискурс; 9. Парфюмерлік дискурс; 10. Педагогикалық дискурс; 11. Поэтикалық дискурс; 12. Публицистикалық дискурс; 13. Жарнамалық дискурс; 14. Спорттық дискурс; 15. Техникалық дискурс; 16. Террористік дискурс; 17. Феминистік дискурс; 18. Көркем дискурс; 19. Экономикалық дискурс; 20. Электрондық дискурс; 21. Этикалық дискурс; 22. Заң дискурсы 23. Шешендік сөздердің дискурсы және т.б келе [4, 232- б.], оларды ажырату негіздерінің әртүрлі екенін байқаймыз. Дискурстың тек сөйлеу арқылы ғана өрбіп, түрлері ерекшеленетінін ескерсек, бұл бағытта әртүрлі тілдер мен олардың қызмет ету аясына қатысты көптеген зерттеулер жүргізілуі бұл құбылыстың қазіргі тіл білімінде өзектілігін дәлелдейді.

Дискурсты зерттеудің екінші қыры – қатынас жағдайы мен мақсаты – ғалым В. И. Карасик еңбектерінде қарастырылған. Осы көрсеткіш бойынша жеке дискурс (тұлғаға бағытталған) пен институционалдық (сала құрылымында болатын) дискурс ажыратылады [5]. Институционалдық дискурс белгілі бір әлеуметтік мекемедегі қарым-қатынас болып табылады. Атап айтқанда, адресат пен адресант арасындағы коммуникация, әр түрлі әлеуметтік топтар мен мекемелердің сөйлеу әрекеттері [5, 180 б.].

Ғалымның пікірінше, институционалдық дискурстың негізі болып төмендегі белгілер табылады: қатысушылары, шарттары, мекеме, қарым-қатынастың тақырыбы. Бұл контекстерге сүйене отырып экономикалық дискурс экономика институттарында (сала құрылымындарында) көрініс табады деп айта аламыз. Зерттеуші институционалды дискурстың қатысушылары ретінде осы институт (сала құрылымындарының) өкілдері мен оларға жүгінетін адамдарды «дискурстың ядросы» деп санайды [5, 5-20 б.].

Сонымен қатар институционалдық дискурсты анықтау барысында төмендегідей ерекшеліктеріне назар аударған жөн: қатысушылардың қоғамдағы рөлі, өткізіліп отырған шараның өтетін мерзімі, орны, тақырыбы, мақсаты және т.б. Төрт түрлі айырықша белгілерді атайды:

- дискурстың конститутивті белгілері (дискурсқа қатысушылар, олардың мақсаттары, стратегиялары, қарым-қатынас аясы);
- дискурстың институционалдық белгілері (белгілі сала құрылымдар агенттерінің сипаттамасы);
- институционалдық дискурстың белгілері (қоғамдық институт);
- бейтарап белгілері (жеке тұлғаға бағытталған белгілері) [5, 69 б].

Сонымен, институционалды дискурс белгілі бір кәсіпорындағы тұлғалар арасындағы қарым-қатынас алмасу болып табылады. Осы тұрғыда, біз экономикалық дискурсты институционалды дискурстың

арнайы бір түрі ретінде қарастырамыз.

Еліміз тәуелсіздігін алғаннан кейін біршама өзгерістер мен жаңартулардың болғаны белгілі. Аталмыш өзгеріс елдің экономикалық әл-ауқатына да біршама айтарлықтай өзгеріс алып келді. Міне сол өзгерістің нәтижесінде тәуелсіз мемлекетімізде жоғары дәрежелі мамандарға сұраныстың артуымен көрініс тапты. Айта кетсек, әр түрлі саладағы, мысалы экономика саласындағы, дипломаттарға, журналисттерге өз ісінің білгірлеріне көңіл бөліне бастады. Осы орайда, «экономикалық дискурс» терминінің кең етек жаюына жол ашылып, аталмыш ұғымның функционалды-стилистикалық, лингвопрагматикалық және социоллингвистикалық ерекшеліктеріне тіл мамандарының көңілі бөліне бастады.

80-жылдардың басында экономистердің арасындағы олардың кәсіби және кәсіби емес мамандармен болатын қарым-қатынасы өзара пікірталас тудырып, қолданбалы лингвистикадағы экономикалық дискурсты талдауға зерттеушілердің қызығушылығын тудырды.

Дональд Мак Клоски болашақ экономист, ең алғашқылардың бірі болып экономикалық дискурсты зерттеп, оның иекі бағытын ажыратқан: эксплициттік және имплициттік сипатына сәйкес ресми және бейресми деп бөлген.

Кейбір оқымыстылар өз зерттеулерінің дәлелді дереккөздері ретінде Адам Смит, Алфред Маршал сынды атақты экономистердің еңбектерінің негізінде қарастырған, ал басқалары экономика саласында орын алып жатқан критикалық дебаттарды талдаумен шұғылданған [6].

Ақырындап, экономистер экономикалық дискурсты тіл мамандарымен біріге отырып зерттеуге кірісті. Зерттеу үш бағытта орын алған: әуелі микро-зерттеу бағыты бойынша негізінен экономикалық дискурстың лексикалық және синтаксистік аспектілеріне көңіл бөлген; екіншісі - макро-зерттеу бағыты, бұнда сөйлеімдермен мәтіндер талданған; ал үшіншісі зерттеудің білімділік бағыты – бұл тұрғыда экономикалық дискурстың педагогикалық мақсаттаға сай зерттелген.

Ал, экономика сөзінің экономикалық сөздікте берілген анықтамасына тоқталсақ, ол гректің *oikonomia*- үй шаруашылығын жүргізу өнері деген сөзден шыққан. Яғни, материалдық игіліктерді өндіру, айырбастау, бөлу және тұтыну үрдісі кезінде адамдар арасында пайда болған өндірістік қатынастар.

Институционалды дискурстың көп түрлілігіне қарамастан, экономикалық дискурсты зерттеу біршама тіл мамандарының назарында болған. Олардың қатарына Е. Ильченко, М. Ликунь, В. Мальцева, Т. Мартынюк, Е. Петушинская, Ю. Степанов, К. Томашевская сынды орыс тілді ғалымдардың зерттеулерін жатқызамыз.

Тіл білімі саласындағы зерттеушілер экономика дискурсын зерттеу барысында экономика саласындағы мәтіндерді зерттеуге үлкен мән

берген. Ондай ғалымдардың қатарына Н.К. Кравченко, Е.О. Шибанова және т.б. ғалымдарды айта аламыз. Зерттеуші Е.Ю.Махницкаяның пікірінше, экономикалық дискурсты «экономикалық тәжірибені көрсететін» ғылыми-мәтіндерден, публицистикалық, ғылыми-танымал және ауызша мәтіндер құрайды [7, 203-207 б.].

Заманауи лингвистикада экономикалық дискурсты экономикалық мәтіндер негізінде қарастыру кең етек алуда. Бұндай зерттеулер экономикалық қарым-қатынастың жаһандану үдерісі контекстінде дамуымен, әр түрлі форматтағы экономикалық дискурста медиадың әсерімен түсіндіріледі. Өйткені, экономика саласы адам өмірінің ажырамас саласы, сондай-ақ экономикалық ақпараттар мен жаңалықтар тек ғылыми мәтіндердің лексикасына ғана емес, тұрмыстық лексикаға да өзгерістер алып келді. Бұл өзгерістер өз кезегінде ғалымдардың қызығушылығын арттырып, өзіне назар аударды. Сонымен қатар, экономика ғылымы саласының тілі кәсіби қарым-қатынастар тілі арасында маңызды рөл атқарады, сондай-ақ ол ұлттық және халықаралық тұрғыда маңыздылыққа ие.

Экономикалық дискурсты институционалды дискурстың қатарына жатқызу тұрғысында ғалымдар арасында айтарлықтай келіспеушіліктер жоқ. Негізінен институционалды дискурс коммуниканттардың статустық-рөлдік сипаттамасы тұрғысынан; сыртқа контексте: шарттары, мерзімі, іс-әрекеттің өту орны; тематикасы мен қарым-қатынастың негізгі мақсатын, дискурсивті формулаларын анықтаумен сипатталады. Статустық-рөлдік сөйлеу әрекеті екі аспект тұрғысынан сипатталады: коммуниканттың мәртебесі, яғни қатысушының әлеуметтік жүйедегі орны және оның әлеуметтік рөлі, сондай-ақ келесі қатысушы тұрғысынан қарым-қатынас актісінің бағалануы [8, 91-107 б.].

Экономикалық дискурстың институционалды сипатына оның мазмұндылығы, реттілігі (регламентированность), сонымен қатар дискурсивті әрекетке қатысушы коммуниканттардың жалпыға ортақ ережеге бағынуымен сипатталады. Аталмыш дискурстың институционалды сипаты тек о кәсіби сөйлеу тілінің ерекшелігімен ғана анықталып қоймай, оның рационалды (ұтымдылық) пен аргументативтік (дәлелдік) сипаттарымен де танымал. Дискурстың рационалды белгісі ақпараттарды талдау барысында және прагматикалық бағытта белгілі бір нәтижеге қол жеткізу үшін маңызды болып табылады.

Экономикалық дискурсты жекелей зерттегенге қарағанда, өзге дискурстар төңірегінде зерттеу көптеп кездеседі. Ғалымдар аталмыш ұғымды ғылыми, заң, бизнес дискурстарымен қатар қойып, қарстырған. Сондай-ақ, шетелдік ғалымдар арасында аталмыш ұғымды іскери дискурс аясында зерттеу кең етек алған. Ондай ғалымдар қатарына Н. Щекина, Е. Петушинская, Р. Пилипенко, Н. Наумова және т.б. мысалға келтірсек болады. Біздің пікірімізше, іскери дискурстың

аясы экономикалық дискурсқа қарағанда өзгеше. Ал, экономикалық дискурстың қолданыс аясы мен ауқымы да іскери дискурсқа қарағанда кең. Өйткені іскери дискурс белгілі бір саладағы кәсіби мамандар арасындағы сөйлеу әрекеті болып табылса, экономикалық дискурста бұл әрекет жан-жақты қамтылып, қатысушылар арасында қандай да бір шектеу болмайды. Мысалы, сатушы мен тұтынушы арасындағы коммуникация. Осы тұрғыда А.А. Шерметеева іскери дискурсты экономикалық дискурстың құрамдас бөлігі ретінде қарастырған. Оның көзқарасы іскери дискурстың қолданылу аясы экономикалық дискурсқа қарағанда тарлығымен түсіндірілген [9, 16 б.].

Сонымен қатар, экономикалық дискурсты тек іскери дискурс аясында ғана қарастырып қоймай, саяси дискурс төңірегінде де қарастырған. Ондай зерттеу жұмыстарының біразы бізге жеткен. Оларға А.П. Чудинов, А.Н. Баранов, Ю.Н. Караулов, Е.И. Шейгал сынды ғалымдардың пайымдауларын жатқызуымызға болады. Жоғарыда атап кеткен ғалымдардың көзқарастары негізінен саяси дискурсты зерттей келе, экономикалық дискурсты оның ажырамас құрамдас бөлігі ретінде қарастырған. Әрине, экономика мен саясат ұғымдары мемлекет дамуындағы негізгі салалардың бірі, және бір-бірімен тығыз байланысты, дегенмен, екі ұғымның өзіндік тілдік белгілері мен қатысушылары, өзіндік мақсаттары болады. Аталмыш белгілер бұл ұғымдарды айырықша ерекшелеп жекелей дискурс құратыны анық.

Біз экономикалық дискурсты кең мағынада қарастырамыз. Осы тұрғыда зерттеуші Май Ликуньнің пайымдауын негізге аламыз. Оның пікірінше, экономикалық дискурстың шеңберіндегі экономика саласының секторларына байланысты бірнеше дискурстар құрылады: қаржылық дискурс (қаржы және несие), бухгалтерлік дискурс (бухгалтерлік есеп және аудит), салықтық дискурс (салық ісі және сақтандыру), іскерлік дискурс (бизнес және сауда).

Май Ликунь, өз кезегінде, экономикалық дискурс аясында бірқатар кәсіби дискурстарды атап өтеді: өнеркәсіптік-экономикалық, қаржы-экономикалық, сауда-экономикалық, экономикалық-теориялық, экономикалық-статистикалық және т.б. дискурстар [10].

В.И. Карасик енгізген «дискурстың ядросы» деген ұғым әрі қарай өз зерттелуін А.А. Шерметееваның еңбегінде көрініс тапқан: «... общение базовой пары агента – клиента, например, производителя – потребителя, покупателя – продавца, претендента – нанимателя» [9].

Отандық тіл білімі саласында экономикалық дискурсты зерттеген А.С. Боханова экономикалық тақырыптардағы газет мақалаларды қарастыра келе, Қазақстан Республикасының газет бетіндегі орын алған экономикалық дискурсты төмендегідей факторлар арқылы анықтайды: 1) тәуелсіз мемлекеттің тарихи-мәдени дәуірі; 2) газеттердің идеологиялық көзқарастары; 3) дискурсты құрушы айтушы

позициясынан (жазушы), экономиканы тұрақтандырудағы жекелей және тәуелсіз мемлекеттің әрекеттері; 4) диалог құрудағы ашықтық. Сонымен қатар автордың пайымдауынша, экономикалық дискурс ел экономикасының дамуындағы лайықты бағыттардың бірі [11].

Экономикалық дискурс ұғымы негізінде аталмыш дискурстың қызметтің экономика саласындағы сөйлеу актілерінің, сонымен қатар, кәсіби мамандар, журналистер, сарапшылар құрастырған экономикалық әлем бейнесін көрсететін мәтіндер мен ауызекі сөйлеу әрекетінің жиынтығы екендігі белгілі болды.

Экономикалық дискурстың мақсатына тоқталатын болсақ:

1. қоғамның экономикалық өміріндегі оқиғалармен ақпараттандыру;
2. экономиканың жай-күйі туралы хабардар ету;
3. әртүрлі өзгерістерге көзқарас қалыптастыра отырып, белгілі бір әрекеттерге ынталандыру;
4. экономикалық теорияларды құру;
5. экономиканың даму бағыттарын, сондай-ақ халықтың өмір сүру деңгейін зерттеу;

Экономикалық дискурстың қатысушылары заңды және жеке тұлғалар болып табылады: мемлекет, журналистер, ғалымдар, зерттеушілер, мұғалімдер және т.б. Мысалы:

28-ші қысқы дүниежүзілік Универсиада ойындарына келетін туристер Алматының кәсіпкерлеріне 2 млрд теңгеден астам пайда табуға мүмкіндік береді. Ал Global destination cities index мәліметі бойынша, Алматыға келген шетелдік туристің бір күндік шығыны 245 доллар болады. Бұл туралы бүгін Үкімет отырысында қала әкімі Бауыржан Байбек айтты.

«Global destination cities index мәліметі бойынша, Алматыға келген шетелдік туристің бір күндік шығыны 245 доллар. Ал 5 мың турист қалада бес күн аялдайды десек, онда қаланың шағын және орта кәсіпкерлері осы уақытта 2 млрд теңге табыс табады. Тек қатысушы мемлекеттердің өздері атлетикалық ауылда тұру үшін 1 млн еуро алып келеді. Сонымен қатар Универсиада дирекциясының ұсынысымен қаладағы 8 қонақ үйге туристер жатқызылады», - дейді Байбек [Егемен Қазақстан, 17.01.2017]

«Әр шетелдік Алматыда тәулігіне 245 доллар жұмсайды – Байбек» деп аталатын бұл мақаланың тақырыбының өзі оқырманға бірден экономикалық мәндегі мәтін екендігі жайлы хабар береді. Жалпы, мәтін шығын, шағын және орта кәсіпкерлер, теңге, табыс, еуро сияқты тілдік бірліктермен жасалғандығы оның экономикалық бағыттағы мәтін екендігін одан әрі дәлелдей түседі. Сонымен қатар, бұл мәтіннің институционалды дискурсқа жататындығын келесі белгілері арқылы анықтай аламыз. Қарым-қатынасқа түсуші Бауыржан Бәйбек Алматы қаласының әкімі ретінде қысқы Универсиада-2017 әлемдік байқауы

тұсында шағын және орта кәсіпкерлердің табыс табу мүмкіншілігі туралы өз ойымен бөліседі (*Global destination cities index мәліметі бойынша, Алматыға келген шетелдік туристің бір күндік шығыны 245 доллар. Ал 5 мың турист қалада бес күн аялдайды десек, онда қаланың шағын және орта кәсіпкерлері осы уақытта 2 млрд теңге табыс табады. Тек қатысушы мемлекеттердің өздері атлетикалық ауылда тұру үшін 1 млн еуро алып келеді*). Институционалдық белгілері бойынша, мақаланың ақпараттық бөлігінде Бауыржан Байбектің Алматы қаласының әкімі екендігі таныстырылды. Сонымен қатар, Бауыржан Байбектің сөз саптамына қарап, оның қысқы универсиада қарсаңында кәсіпкерлерге өз табысын молайтуға үлкен жол ашылып тұрғанын анық білдіреді.

Институционалды дискурстың өзінің схемасы бар: қарым-қатынас мақсаты белгілі бір қарым-қатынастың жағдайына тән дискурстың тақырыбын, мәртебелік-рөлдік сипаттамалары мен интенциясына сәйкес дискурсқа қатысушылардың белгілі бір тілдік тәртібін анықтайды

Келесі мысалға назар аударайық, Г. Сабаеваның «Криптовалюта: оған бүгінгі көзқарас қандай?» атты мақаласы экономикалық мәндегі мәтін екендігі жайлы хабар береді:

«Өткен жылы дүние жүзінің сарапшылары Алматыда бірнеше рет бас қосты. Олардың пайымдауынша, криптовалюта ұғымын көпшілік кәдімгі электронды ақшамен шатастырып, онсыз да бұлыңғыр түсінікті одан сайын тұмшалап жіберген.

Қаржыгер сарапшылардың айтуынша, дамыған елдердің криптовалютаға қызығып отырғаны бірінші кезекте оның жариялылығымен байланысты. Яғни, бұл теория бойынша барды жасыру мен жоқты асырып көрсету мүмкін емес екен. Криптовалюта тақырыбының біздің БАҚ-та бәсі басым болғанымен, банктер, шетелдік және отандық инвесторлар оған салқынқандылық танытып отыр. АҚШ, Еуроодаққа мүше елдер де асығыстық танытпай отыр екен. Қаржылық жүйесі бізбен салыстырғанда әлдеқайда дамыған елдердің аяқ тартуының өзіндік себебі бар. Миллиардер һәм филантроп Уоррен Баффет өткен жылдың аяғында оның абстрактілі сенімге емес, спекуляциялық құралға негізделгенін айтып салды. Бұл орайда Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев криптовалютаның нақты активтерге негізделуі тиіс екендігін алдын-ала ескерткенін тілге тиек ете кетейік.

Ұлттық банк биылғы жылдың басында криптовалюталарды сатып алу мақсатында қолма-қол ақша енгізу жолымен және қолма-қол ақшасыз тәртіппен интернет желісі арқылы бағдарламаларға қатысуды ұсынып жатқан компаниялар бар екенін айтқан-ды. Бір сөзбен жеткізер болсақ, елде тіркелген және криптовалютамен пайда табуды көздейтін компаниялардың қызметінде қаржы пирамидаларының элементтері байқалады екен [Егемен Қазақстан, 06.03. 2018].

Мақаланың шағын көлемінің өзінде *криптовалюта, электронды ақша, қаржыгер сарапшылар, қаржы, инвесторлар, активтер, қаржылық жүйе* сияқты жаңа экономикалық мазмұнды тілдік бірліктерге тоқталсақ, олардың когнитивті-прагматикалық компоненттеріне назар аударамыз. Мысалы, *криптовалюта* түсінігінің қарапайым халық арасында әлі де болса орныға қоймағандығын ескере, автор келесі түсіндірулер арқылы оқырманға өз ойын жеткізеді: «*Олардың пайымдауына, криптовалюта ұғымын көпшілік кәдімгі электронды ақшамен шатастырып, онсыз да бұлыңғыр түсінікті одан сайын тұмшалап жіберген*» Мақаланың мазмұны экономикалық, институционалды бағытта болғанымен, оның қатысушысы белгілі бір экономикалық институттың өкілі емес, алайда сол саланы жақсы білетіні көрініп тұр. Криптовалютаны енгізу тұрғысында жіті тексеруді қажет ететіндігін мәтінде «*Қаржылық жүйесі бізбен салыстырғанда әлдеқайда дамыған елдердің аяқ тартуының өзіндік себебі бар*», - деп дәлелдеп қана қоймай, адресаттың санасына когнитивті тұрғыдан фразеологиялық оралымдарды қолдану арқылы әсер етеді. Жоғарыдағы аталған мақалада *криптоконференция, электронды ақша, қаржыгер сарапшылар, қаржылық жүйе, криптовалюта нарығы, қаржы пирамидалары* сияқты тіршілікте жаңа пайда болған ұғымдар мен олардың жаңа атаулары, яғни жаңа сөздер мен жаңа сөз тіркестері басым. Солардың ішінде қазақ тіліне тән сөзжасамдық тәсілдер (*электронды, қаржыгер, қаржылық*), кірме сөздер (*криптовалюта, инвесторлар, активтер*), калькалау (*қаржы пирамидалары*) негізінде неологизмдер десек болады.

Экономикалық дискурстың айырықша белгілеріне орай, яғни бұл категорияның әлеуметтік нормалары мен іс-әрекеттер жиынтығына байланысты институционалды дискурстың бір түрі ретінде алып қарастыруымызға негіз бар. Жалпы, экономикалық дискурстың тақырыптары бір сарынды болмайды, ұйымдарының типіне байланысты аталмыш тақырыптары да өзгеріс тауып отырады. Мысалы, түрлі экономикалық форумдарды қарастырсақ, олардың өзіндік нормалары мен құрылымдарын байқамыз, мысалы, өтетін орны, өту мезгілі, арнайы мақсатқа бағытталған болады. Осындай аспектілерін негізге ала отырып, біз экономикалық дискурстың негізгі ерекшеліктерін қарастыра аламыз.

Сондай-ақ, экономикалық дискурстың жанрлық сипаттамаларын атап өту керек. Экономикалық дискурстың мақсатына, қатысушыларына, қарым-қатынас ортасына қарай, ақпаратты сұхбат түрінде, репортаж, экономикалық жаңалық, лекция, конференция, әңгімелесулер түрінде ұсынуға болады.

Қорыта айтсақ, экономикалық дискурс - белгілі бір сөйлеу үдерісі кезіндегі экономикалық идеялар көрініс табатын дискурстың түрі. Сондай-ақ, экономикалық дискурстың негізгі ерекшеліктері:

- институционалды да, жеке тұлғаға бағытталған дискурстың белгілері тән;
 - экономикалық дискурстың өзіндік лексикасы мен құрылымдары болады;
 - экономикалық дискурс қоғамдағы барлық салаларда кездесетіндігінен дискурстың өзге түрлерімен тығыз байланысты;
- Аталмыш дискурстың тілі тілдік бірліктер мен грамматикалық формаларының әр түрлілігімен, сондай-ақ, экономикалық терминдерді қолдануында когнитивті-прагматикалық өзгешелігімен ерекшеленеді.

ӘДЕБИЕТ

- 1 Тіл білімі терминдерінің түсіндірме сөздігі. – Алматы: Сөздік-Словарь, 2005.
- 2 Зяблова Н.Н. Дискурс и его отличие от текста // Молодой ученый. - 2012. – 223-225 б.
- 3 Николаева Т.М. Краткий словарь терминов лингвистики. – М.: Прогресс, 1978. – 480 с.
- 4 Ахатова Б.А. Политический дискурс и языковое сознание: монография. - Алматы, 2006. - 302 с.
- 5 Макаров М. Основы теории дискурса. - М., 2003. - 278 с.
- 6 Карасик В.И. О типах дискурса // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс. - Волгоград, 2000. - 400 с.
- 7 Махницкая Е.Ю. Прагматический компонент элементов современного экономического дискурса // Текст. Структура и семантика: Доклады X Юбилейной междунар. конф. – Т.1. - М., 2005. – С.203-201.
- 9 Климинская С.П. Институциональный контекст профессиональной коммуникации в сфере экономики // Вестни к МГЛУ. - 2012. - № 14 (647). – С. 91-107.
- 10 Шереметьева А.А. Основные характеристики экономического дискурса // Вестник Кузбасской государственной педагогической академии. – 2011. - № 7 (13).
- 11 Май Ликунь. Постили и жанры экономического текста. – Режим доступа: <http://elib.bsu.by/bitstream/> (дата обращения 2.2.2018).
- Боханова А.С. Экономический дискурс газет Казахстана в смысловом поле дискурсивности. – Режим доступа URL: <http://portal.kazntu.kz/> (дата обращения 2.2.2017).

Статья поступила 25.12.2017

LINGUISTIC SPECIFICATIONS OF SPANISH AND KAZAKH POLICY DISCUSSION

Issayeva Zh. A.¹

¹MA student in Translation Studies, interpreter KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan
e-mail: zhazira.issayeva14@gmail.com

The scientific article deals with the language features of the political discourse of the Spanish and Kazakh languages. At the same time, grammatical and lexical problems were studied.

Keywords: political discourse, communicative competence, discourse, communication process.

ӘӨЖ 81'1
ҒТАМТ 16.21.07

ИСПАН ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ САЯСИ ДИСКУРСЫНЫҢ ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Исаева Ж.А.¹

¹Тлеспе аударма мамандығының 2-ші курс магистранты;
Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ, Алматы, Қазақстан
e-mail: zhazira.issayeva14@gmail.com

Мақалада испан және қазақ тілінің саяси дискурсының лингвистикалық ерекшеліктері қарастырылды. Сонымен қатар грамматикалық және лексикалық мәселелері зерттелді.

Тірек сөздер: саяси дискурс, коммуникативтік компетенция, коммуникациялық үдеріс.

Саяси дискурс - қазіргі таңда психолог, философия мамандары, саясаттанушылар, лингвистердің зерттеу нысанына айналған өзекті мәселе. Саяси дискурс ұғымына алғашқы болып түсінік бергендердің бірі Т.А.Ван Дейк болатын. Ғалымның пайымдауынша, саяси дискурс әлеуметтік салада, яғни саясат жағынан шектелетін жанрлар тобы. Яғни, саяси дискурс – саясатшылардың дискурсы [1, 19-20 бб.].

Әр уақытта халықтың танымдық үрдісі мен рухани құндылықтарды қабылдау, зерделеу, тұжырымдау өрісі саяси дискурста кең көрініс тауып отырған. Саяси дискурстың басты қағидаттарының бірі – саяси мәтіндерді дискурсивті тұрғыдан зерттеу. Әрбір саяси дискурс белгілі бір уақытта орын алған саяси жағдаяттардың контекстінде зерттелуі керек, себебі саяси жағдаятты сол уақытқа тән саяси көзқарастар қалыптастыратыны мәлім. Саяси мәтіннің авторы дәл осы саяси көзқарастарға қатысты өзінің саяси пікірін, саяси ұстанымы мен әлеуметтік ұстанымын білдіреді. Бұндай дискурс, бір жағынан, қоғамның арнайы бір мүшелеріне ғана бағытталуы мүмкін, ал екінші жағынан, қоғамның кез келген мүшесіне әсер етуі мүмкін. Мәселен, белгілі бір оқиғаларға байланысты жасалынатын мәлімдемелер мен айтылатын пікірлер қоғамның әр тарапында әртүрлі көзқарас қалыптастыруы мүмкін. Басқаша айтқанда, саяси дискурстың авторының қоғамдағы саяси жағдаятқа берген өзіндік көзқарасы деуге де болады, онда өмірде шын болған оқиғамен қатар қиялдың жемісі, автордың қоғамның болашағына деген өзіндік көзқарасы, ақиқатты қабылдауы немесе берілген саяси -әлеуметтік жағдаятты мойындау немесе мойындамауы көрініс табады.

Француз әлеуметтанушысы Пьер Бурдьё: «Саяси дискурс дегеніміз – тиісінше кеңістікте мүмкін болатын ұстанымдар және осы ұстанымдар бойынша айтылған пікірлер. Жекелей алғанда, саясаттың дискурсі саясаттың кеңістігін құрады, ондағы болуы мүмкін ұстанымдарды анықтайды және жоспарланған ұстанымдарға сәйкес агенттер арасында диспозицияларды бөледі. Алайда саясаттың дискурсі – зерделенуі

мүмкін емес өте ауқымды дискурстік формация» – деген болатын [2, 102 б.].

А.П.Чудиновтың ойынша саяси дискурстың мазмұны сөйлеушінің немесе тыңдаушының санасында болатын сөзтудырым мен сөзқабылданымға ықпал ете алатын барлық компоненттерді қамтуы тиіс: мәтін авторы мен адресат ескеретін түрлі мәтіндер, автордың саяси көзқарастары мен сол мәтінді жасау барысында алдына қойған міндеттері, саяси ахуал, ол жарияланатын басылымның қоғамдағы рөлі мен беделі [3, 38 б.].

Саяси дискурс – коммуникациялық үдерістер мен прагматикалық қызметтерді жүзеге асыратын ашық жүйе. Саяси дискурстың әлеуетін арттыруда арнайы тілдік амалдар мен тілдік құралдар қолданылады. Кейде саяси дискурс барысында айтылатын ойды тұспалдап беру арқылы тыңдаушының немесе оқырманның мәлімдеменің мазмұнын мақсатқа сай түсіну үшін түрлі тілдік стратегиялар қолданыу мүмкін. Саяси дискурсқа қоғамдық қайраткердің жағымды не жағымсыз интенциясын білдіретін және оқырманның не тыңдарманның санасына әсер етіп қана қоймай, оның сана-сезімін өз мақсатына бағындыратын прагматикалық күш тән.

Саяси дискурстың тиімділігінің белгісі – ақиқат пен шынайылықтың тепе-теңдігі, әлеуметтік эмоцияларды қажетті саяси іс-әрекетке айналдыруға күзіреттілігі.

Испания Қазақстанның Еуропадағы басты саяси әріптестерінің бірі және стратегиялық әріптестік туралы келісім-шарт жасасқан екінші еуропалық ел болып табылады. Испания шет елдерде инвестициялық саясатын белсенді жүргізуде, сондықтан да Қазақстан үшін Испания елімен жан-жақты қарым-қатынасты одан әрі дамыту өте маңызды. Халықаралық саясаттың ең маңызды мәселелері бойынша екі елдің ұстанымдары арасында алшақтық жоқ екені де мәлім. Ал екіжақты қатынастардың барлық салаларында ынтымақтастық тиісінше кеңейтіліп жатыр. Бүгінгі таңда Испания және Қазақстан екіжақты қатынастары туралы стратегиялық әріптестік деп айтуға болады. Жоғары деңгейдегі кездесулердің динамикасы және мазмұны екі жақты қатынастардың ерекше сипатын растайды. Екі елдің басшылары арасындағы байланыс тұрақты, әрі жемісті түрде дамуда.

Испан тілі – көптеген ұйымдардың және аймақтардың ресми тілі болып саналады. Бұл испан тілінде сөйлесетін қауымдастықтың, әлемдік саясат пен экономикада шешуші рөл атқаратындығының дәлелі.

Қазіргі заманғы испан саяси дискурсы, ХХ ғасырдың ерте және орта кездерімен салыстырғанда, дәстүрлі мағынада риторикалық өңделуінің төменгі дәрежесі болып табылады. Риторикалық әдістерді шартты түрде беделді пікірге, риторикалық жалпылауға, нақтылауға, жауапты сөздерге және риторикалық сұрақтарға, әртүрлі қайталану

түрлеріне бөлуге болады. Экстралингвистикалық факторлардың әсері мен риторикалық әдістердің қолданылуының грамматикалық көріністері бар: *парламенттік топ атынан сөйлеу идеясы* және етістік формаларын көпше түрдің бірінші жағымен пайдалану; *оқшаулау* - 1-ші және 3-ші тұлғаның жеке есімін ашу; *артықшылықты көрсету* - императивті нысандарды қолдану арқылы іске асырылады. Сонымен қатар, парламенттік сөйлеу жалпы испан грамматикалық үрдістерін де бейнелейді және *preterito perfecto compuesto* және *preterito indejido* етістік формаларын пайдалануы жаңа мысалдар мен әйелдердің мамандығының атауының контексте ауытқуын көрсетеді.

Испан саяси дискурсының лексикасында әртүрлі қызмет салалары - *саясат, заңтану, жаратылыстану және гуманитарлық ғылымдар терминдері* кеңінен ұсынылған, бұл Конгресте талқыланған тақырыптардың кең ауқымымен байланысты болып табылады. Испан саяси дискурсының ерекшелігі - бұл елдің саяси тарихының сипатына байланысты, Испанияның бірқатар белгілерінен тұратын реалиялар. Негізінен испан саяси дискурсында саясаткерлер ауызша сөйлеу тілін қолданады. Испан конгресінің спикерлерінің сөзінде балағат сөздер қолдануы байқалмаған, бұл коммуникативтік іс-әрекеттің нормаларының ұсталатындығын көрсетеді.

Пікіргаласта испан саясаткерлері негізінен *әндер желілері, ұрандар, латын тіліндегі классикалық шешендік сөйлемдердің фрагменттері* жиі қолданады. Испан саясаткерлері отандық, американдық немесе еуропалық саясаткерлер сияқты метафораларға жүгінеді: метафоралардың көздері - спорт, медицина, аспаздық, техника, теңіз ғылымы, табиғи ұбылыстар, бір ескеретін жәйт әскери метафоралардың сирек кездесуі. Испаниядағы саяси пікірдің ең бір өзіндік ерекшелігі саяси нысандардың әртүрлі атауларының және жеке тұлғалар аттарының (*саяси партиялар, қауымдастықтар, топтар, сондай-ақ жасырын тақырыптар мен қосалқы атаулар*) мәтінінде жиі қолданылуы. Испан және латын американдық лингвистері Латын Америкасында ауыз екі сөзде көптеген архаизмдердің кездесуін атап өтеді. Мысалы, аргентиналық лингвист Э. Товар “Қарапайым ауызша сөйлеу сөзінде көптеген архаизмдер жиі қолданылады” деп жазады.

Қазіргі испан саяси дискурсы лингвистикалық, тарихи, саяси, элеуметтік факторлардың әрекеті нәтижесінде пайда болып, парламенттік сөйлесудің жалпы стилі деңгейінде, сөз сөйлеудің риторикалық ұйымдастыру деңгейінде, грамматикада және сөздік қорында көрініс табады.

Қоғам өмірі ашық және демократиялық болған сайын оның саяси тіліне ерекше назар аударыла бастайды. Саяси дискурсқа кәсіби саясаткерлер, журналистер және саясаттанушылармен қатар, бұқара халық та мән береді. Саяси лингвистиканың негізгі зерттеу нысаны

болып-саяси дискурс карастырылады. Лингвистика және саясаттану - екі жеке ғылымдар тоғысында пайда болған және бұл сала бүгінгі күнделікті дамып жатқан ақпарат заманында өзектілігін жоғалтпайды. XX ғасырдың 90-жылдарының ортасында осы бағыттар бойынша жарияланған ресейлік ғалымдар А. Алтунян, М.Р. Проскуряков, Е.И. Шейгал еңбектері саяси лингвистиканың дамуын айқындады. Ресей ғалымы Е.И. Шейгалдың пікірінше, «мазмұны саясат саласына келетін кез келген сөйлеу құрылымы саяси дискурсқа жатады». А.Н. Барановтың пайымдауынша: «Саяси дискурсқа қатысушы немесе нақты саяси коммуникация тақырыбын қалыптастырушы дискурсивті тәжірибелер жиынтығы». Ал, Ю.А. Сорокиннің анықтамасы бойынша: «Саяси дискурс идеологиялық дискурстың өзге түрі. Саяси дискурс қысқа прагматикалық ұғым болса, идеологиялық прагматика жағынан жасанды... Дискурстың бірінші түрі - субдискурс, екінші түрі – метадискурс.

Берілген тақырыпты өзекті мәселе еткен қазақстандық тіл мамандары Б.А. Ахатова мен Қ.Ө. Есенованың қазақ ғылымындағы атқарған еңбектері өте маңызды. Қ.Ө. Есенованың жұмысы бойынша: «Кез келген ресми басылымда мәдениет, денсаулық сақтау, ғылым, білім беру, спорт, өнер тақырыбымен салыстырғанда саяси мәселелер кеңінен қамтылады. Өйткені, қоғам өмірінің бүкіл тыныс-тіршілігі осы саяси ахуалға тікелей байланысты болғандықтан, ондағы барлық әлеуметтік т.б. қатынастар саясат арқылы реттеліп отырады. Осымен байланысты күнделікті жаңалық жаршысы газет бетінде де негізгі орын саяси дискурсқа беріледі [4, 32 б.]», - делінген. Отандық ғалымдардың арасында дискурсты лингвистикалық тұрғыдан алғашқыларының бірі болып зерттеген Г.Г. Бүркітбаева «Дискурс дегеніміз-екі немесе одан да көп коммуниканттардың өзара сөйлесу әрекеті» дей келе, дискурс жазбаша және ауызша формаларда болады деп тұжырымдайды.

Қазақстандық саяси дискурсқа тоқталатын болсақ, халық алдындағы қазақ тілді сөз сөйлеулердің қазақ тілді бөлімінің фактологиялық жағы орыс тілді сөз сөйлеулерден біраз ерекшеленеді. Негізінен қазақ тілді мәтіндер көбінесе мемлекеттік қызметкерлердің аргументативтік негіздемесіне негізделмей (жасалынып жатқан әлеуметтік экономикалық бағдарламалар туралы детальді ақпараттар беру), ал керісінше қазақ тілді аудитория тындармандарына эмоционалды базада әсер ету арқылы мобилизацияға қолдау негізінде іске асады. Оның ішінде қазақ тілді аудиторияның патриоттық сезімдеріне әсер етеді. Жолдаудың мәні соның ішінде толеранттылықты дамытуға, қазақ халқының бірлігіне конденциялайды [5,43 б].

Испан және қазақ саяси дискуртарының лингвистикалық ерекшеліктерінің бірі бұл-грамматикалық құрылым болып саналады.

Испан тілінде етістік алдында тұрса, ал қазақ тілінде етістік сөйлемнің соңында кездеседі. Мысалы: *Ni yo, ni ningún ministros puede **permitir o consentir** que se prive a los españoles privadas de su voz.* Аудармасы: *Менде, кез келген министрлерде, испандықтардың дауысынан айыруға рұқсат бермейді.*

Әрбір мемлекеттің саяси дискурсы негізінен тікелей мемлекетте қалыптасқан әлеуметтік, саяси және экономикалық жағдайына байланысты болып табылады. Саяси дискурстың қалыптасуында елдің өткен тарихы маңызды рөл алады. Қоғамның саяси өмірі тиісті саяси тілді қалыптастырады. Бұл туралы М.Фернандес Лагунулья атап өткен. Испандық саяси дискурстың тағы бір ерекшелігін атап кететін болсақ: билік партиясы, көбінесе бейтарап сөздік қорын және эвфемизм сөздерін көп пайдаланады.

2007 жылы Испания экономикалық дағдарысқа тап болғанда, елдің премьер-министрі Х.Л. Сапатеро өз сөзінде «дағдарыс» сөзін айтпай, үнемі жаңа экономикалық эвфемизмдерге, мысалы, *las turbulencias económicas/ экономикалық толқын, la mala salud económica/ әлсіз экономикалық денсаулық сияқты сөздерді қолданды.* Алғаш рет бұл сөз 2008 жылдың маусым айында ғана айтылды, сондықтан билік бір жылдай Испаниядағы экономикалық мәселелерді ресми түрде мойындаудан бас тартты. М.Фернандес Лагунулья айтуы бойынша, Испанияның саяси дискурсының лингвистикалық белгілерін бірнеше топқа бөлуге болады:

- **Қайталама сөздерді қолдану** (бұл ерекшелік тек қана испанға емес, сонымен қатар қазақ саяси дискурсына да тән). Саясаткер өз сөзін әрлендіреу үшін синонимдер сөздерін жиі қолдануға жүгінеді. Осылайша, баяндамашы тілдік жүйеде абсолютті синонимдер жоқ екендігіне байланысты өзінің сөздерін ерекше түрде жеткізе алады.

- **Сөз тіркестерді созу** (бұл сипаттама синонимиямен және қайталаумен тығыз байланысты, өйткені мұндай тіл құралдары көбінесе ұзартуға ғана емес, сондай-ақ сөздің ықпалын күшейтеді)

- **Коннотативтік лексика.** Коннотация тіл бірлігі мағынасының бөлігі, сол мағынаның ассоциотипті-образдық ішкі тұлғасын түсінуден туындайтын қосымша мағынасы, яғни троп не сөйлеу фигурасы болып табылады. Коннотацияның субъектілігін бір сөздің қарама-қарсы мағынада қолданыла алуынан байқауға болады. XIV ғ. аяғынан бастап "*Коннотация*" термині эмоциялық бояу бар сөздерге байланысты қолданылады.

- **Маңызды саяси тақырыптар мен сөзжасам арасындағы тікелей байланыс.**

Әлемнің өзекті саяси мәселелері жаңа вокабуляр қалыптастыруға итермелейді. Х. Де Сантьяго Куэрвос жаңа неологизмдерді тудырған, демократиялық Испанияның саяси дискурсының маңызды тақырыптарын атап өтті.

- Саяси реформа: consensual / бірауызды, consensuar / консенсуска қол жеткізу
- Конституция: constitucional idad, constitucional ismo, constitucionalista etc.
- Автономды аймақтар: auto determinación / өзін-өзі билеу, autonomista / автономияны қолдаушы;
Е.А. Нунье Кабесас және С. Герреро Саласар аталып кеткен тақырыптан өзге тақырыптарды бөледі:
 - Жұмыссыздық: marco laboral /еңбек нормалары, recortes / қызметкерлерді қысқарту;
 - Лаңкестік: lucha armada / қарулы күштер, hecho violent /зорлық - зомбылық көрсету;
 - Еуропалық Одақ: espacio europeo/еуропалық аймақ, convergencia/ конвергенция;
 - Миграция: lamigración/миграция, movimiento de población/ халықтың көшуі;
 - Каталоньядағы референдум: имплементация/implementación, Каталония парламенті/Parlamento catalán

Жалпы айтқанда, автор осы сипаттамаларды испандық саяси дискурсқа жатқызғанына қарамастан, бұл ұқсас ерекшеліктер қазақ саяси дискурсқа да тән.

Егер Қазақстандағы жағдай туралы айтатын болсақ, қазақ саяси дискурсының негізгі тұжырымдамалары көптеген жылдар бойы бір қалыпты. «Бірлік пен адалдық», «рухани бірлік», «еңбек», «Қазақстан», сонымен қатар, Қазақстанның рухани жаңғыру мен 100 нақты қадам жоспарлары бойынша «нұрлы болашақ», «ұлы дала елі», «рухани жаңғыру» осы секілді сөздер қазақ саяси дискурсының ұлттық ерекшелігін көрсете отырып, жаһандық тақырыптық деңгейді қалыптастырады.

Қазақстан Еуразия экономикалық тобына енетін болған соң, оның саяси дискурсында өзіне тән сөз тіркестері бар: бірыңғай экономикалық кеңістік, интеграциялық комитет, еуразиялық брендт және т.б.

Екі тілдің саяси дискурсындағы ерекшеліктер мен сөйлем құрылысындағы айырмашылықтарына байланысты лингвистикалық деңгейде ұштасатын құрылымдар аз. Дегенмен испан тіліндегі саяси дискурстың құрылымдық ерекшеліктері мен жиі кездесетін фразалық етістіктер, тұрақты сөз тіркестері, бейнелеуіш сөздер мен идиомалар аударманы алдын ала болжауға көмектеседі. Осыған байланысты аударма барысында аталған стратегияны қолдануды жетік меңгерген аудармашы аударманың сәтті шығуын қамтамасыз ете алады [6].

Осылайша, Қазақстан мен Испанияның саяси дискурстарындағы қазіргі айырмашылықтарына қарамастан, олардың дамуындағы жалпы

үрдістер қалыптасуда. Бұл факт болашақта екі елдің саяси қарым қатынастары әрі қарай дами түседі, деп болжауға мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Дейк А.Т. Язык. Познание. Коммуникация. – М.: Прогресс, 1989. – 312б.
- 2 Бурдые П. Политические позиции и культурный капитал // Бурдые П. Социология политики. – М.: Socio-Logos, 1993. – 102 б.
- 3 Чудинов А.П. Метафорическая мозаика в современной политической коммуникации. Монография. – Екатеринбург, 2003. – 248 с.
- 4 Есенова К.Ө. Қазіргі қазақ медиа-мәтіннің прагматикасы (қазақ баспасөз материалдары негізінде): Монография. – Алматы, 2009. – 81б.
- 5 Алдашева А.М. Аударматану: лингвистикалық және лингвомәдени мәселелер. – Алматы, 1999.- 161 б.
- 6 Смагулов М.С. Испандық саяси дискурстың жалпы сипаты және аударылу ерекшеліктері // Абылай хан ат. ҚазХҚжәнеӘТУ «Хабаршысы», «Филология ғылымдары» сериясы. – 2015. - № 2. - Б.102-108.

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПОЛИТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА ИСПАНСКОГО И КАЗАХСКОГО ЯЗЫКА

Исаева Ж.А.¹

¹Магистрант 2-го курса по специальности синхронист- переводчик;
КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан
e-mail: zhazira.issayeva14@gmail.com

В данной статье рассмотрены языковые особенности политического дискурса испанского и казахского языков, и в частности, проанализированы грамматические и лексические проблемы.

Ключевые слова: политический дискурс, коммуникативная компетентность, дискурс, коммуникационный процесс.

Статья поступила 20.12.2017

UDC 81'42
IRSTI 16.21.33

DISCOURSE MARKERS IN THE SCIENTIFIC TEXT

Medetova M.E.¹, Sharapatdinova G.M.²

¹PhD, academic, Teacher of the Chair of professional academic foreign language

²Master's degree, Faculty of Translation and Philology, 2nd course
Ablai khan University of World Languages & International Relationships
Almaty, Kazakhstan, e-mail: sharapatdinova@bk.ru

At the present time the study of the scientific text becomes the most interesting object for investigation among scientists in connection with the progress of the science. A special attention in the study of the scientific text is given to the discourse that determines the structure of the text. This article examines the importance of studying the scientific text, discourse and,

consequently, scientific discourse as well as discourse markers that are important in studying the structure of the discourse of the scientific text. The authors describe two functions of discourse markers such as the connecting function and the function of the interaction of contexts and the establishment of cause-effect relationships. Also the authors consider three large groups of discourse markers: connecting discourse markers; discourse markers that convey the author's assessment and discourse markers reflecting the dialogical nature of the scientific text.

Keywords: the scientific text, discourse, scientific discourse, discourse markers.

Today, in the century of technology and knowledge, a scientific text is one of the leading types of the text. This phenomenon is associated with an increase in the flow of scientific information. In this regard the role of scientific knowledge has increased. It helps to allow a society to develop in its various aspects.

While studying the scientific text special attention should be paid to discourse, since the discourse determines the structure of the text which is an important aspect in the study of the text. In defining the structure of the discourse of the text discourse markers play an important role as they help the author organize a logical chain of a single text. Their functional role is very important.

Before dealing with discourse markers it would be better to look at discourse itself. As Muratkhanova A.M. states the notion of discourse is of great interest and importance in modern linguistics [1, p.97]. Discourse becomes an object of research of such sciences as linguistics, semiotics, sociology, literary criticism, philosophy, anthropology and many other sciences. There is no a single definition of this concept in the literature as there no one unanimous approach to the study of it. Nevertheless, we can consider some existing scientific approaches to a description which can help us identify the important feature of a discourse from different perspectives.

In the 50s of XX century Emile Benveniste began to use the term "discourse" in the meaning of the speech characteristic "assigned to the speaker," namely, the relationship between the speaker and the spoken [2, p.43].

According to T. van Dijk, discourse is a complex communicative phenomenon which includes, in addition to the text, extra linguistic factors (knowledge about the world, opinions, attitudes, goals of the addressee) necessary for understanding the text [3, p.8]. From his point of view discourse is a language that is in a constant flux. It is influenced by the social characteristics of communication participants as well as the communicative situation itself in which the communication occurs [3].

V.I. Karasik analyses discourse from the social linguistics' point of view. He distinguishes personal (personality-oriented) discourse and institutional. In the first case the speaker in all diversity reveals his inner world and the

second one is a representative of a particular social institution [4].

The term "discourse" was widely used in the works of the famous German philosopher Yu. Habermas. In his works discourse means a kind of speech communication conditioned by a critical examination of values and norms of social life [5, p.571].

G.A. Tairova, A.A. Tsoy and V.K. Zyryanov state that the term "discourse" from a position of a classical philosophy was used to describe consecutive transition from one discrete step to another and expansions of the thinking expressed in concepts and judgments [6, p.111].

Thus, summarizing the above mentioned definitions of the concept «discourse» we can say that the discourse is a coherent speech in conjunction with the extra linguistic factors of its flow, a speech in connection with living life: its event context, sociocultural, pragmatic, psychological characteristics of speakers. The term discourse implies speech communication as an interaction under certain conditions. In addition, it emphasizes the procedurality of the phenomenon, the discourse is a stream of speech actions.

The object of our research is the scientific discourse markers, that is why it is better to consider first scientific discourse itself. As some scientists regard, the goal of the scientific discourse is to report the results of the research and explain the way they are received, to formulate new ideas and to justify them. The main characteristics of scientific discourse are abstractness, logic, objectivity and accuracy.

A.V. Ispiryan writes about scientific discourse that it is a system of status-role relationships which is realized through the use of a special professional language, models of status-role communication and the main genres of institutional discourse [7]. Therefore, special language tools are needed to help to streamline the accumulation of speech units. This function is successfully implemented by discourse markers. As mentioned above discourse markers help to establish a chain between parts of a single text. Discourse markers are also called organizer words, less often - clipping words or reference words.

L.A. Akhtayeva singles out that the scientific discourse is the process of expression in the whole text of new knowledge as well as its justification through interrelated reasoning, that is, a dialogue between old and new knowledge within the frames of which gradual formation of new, conceptual scientific knowledge takes place. In terms of this understanding of the discourse the idea that the text "cannot be viewed only as a product of intellectual activity or as a source of information since it fulfills another corrective function in the development of speech» becomes particularly relevant [8, p.36].

Now let us move on to the discourse markers which play an important role while creating a scientific text. One of the scholars who investigated discourse markers was D. Schiffrin. In her work "Discourse markers" she

writes that discourse markers are “sequentially dependent particles that delimit the units of speech” [9, p.31]. And O.N. Gubareva argues that the use of discourse markers is one of the indispensable conditions of creation of a scientific text [10, p.9].

B. Fraser in his book “Pragmatic markers” considers discourse markers as one of the varieties of pragmatic markers. He distinguishes: 1) basic pragmatic markers; 2) commentary pragmatic markers; 3) parallel pragmatic markers; 4) discourse markers [11].

Concerning the first group of discourse markers B. Fraser gives the following definition: basic pragmatic markers are markers that have representational meaning which means they contribute conceptual information over and above that of the propositional meaning. Specifically, they represent information which signals more or less specifically the force of the direct basic message of the sentence. Commentary pragmatic markers have both a representational meaning specifying an entire message, and a procedural meaning signaling that this message is to function as a comment on some aspect of the basic message. Parallel pragmatic markers are markers whose function is to signal an entire message in addition to the basic message. Discourse markers are markers, an expression which signals the relationship of the basic message to the foregoing discourse. In contrast to above mentioned pragmatic markers, discourse markers do not contribute to the representative sentence meaning, but only to the procedural meaning. They provide instructions to the addressee on how the utterance to which the discourse marker is attached is to be interpreted [11].

From E.B. Khachaturian’s point of view two functions of discourse markers can be highlighted. The first is connecting function between parts of the discourse. The connecting function is the main function of discourse markers. The coherence of the text makes it possible to reveal the theme and achieve a monolithic text. The second one is called the function of the interaction of contexts and the establishment of cause-effect relationships. E.V. Khachaturyan writes that “speaking with the help of discourse words not only establishes the relationship with the previous context, but also determines the nature of the relationship in comparison with other elements of the context” [12, p.6].

By analyzing various opinions of scientists concerning discourse markers it can be said that discourse markers accompany any thought, any reasoning of the author. They provide not only the coherence and consistency of the scientific text, but also allow understand the peculiarities of the author’s mentality, form an important aspect of the scientific world of the scientist who creates the given text.

In the scientific text discourse markers can be divided into 3 groups. The

first group is called connecting markers. This group of discourse markers links the previous and subsequent discourse. This group of discourse markers is the most numerous in the scientific text. With their help the author emphasizes the transition from one fragment to another, explains his thinking activity. The given group includes markers indicating:

- the order of the information (во-первых, во-вторых, сначала, затем, прежде всего, наконец, соответственно, firstly, secondly, to begin with, first of all, in turn, accordingly);

- the order of the material on the page or in the text (как говорилось выше, об этом речь пойдет в последующих главах, на этом графике, in the next chapter we'll focus on, it is illustrated);

- insertion of new or additional information (кроме того, в дополнение, more over, in addition, in particular);

- opposition or departure from the main line of presentation (однако, с одной стороны, с другой стороны, наоборот, however, on the one hand, on the other hand, conversely);

- markers indicating withdrawal or conclusion (таким образом, следовательно, в конце концов, суммируя, consequently, therefore, finally, to sum it up).

The second group of discourse markers is represented by markers that convey the author's assessment. They express the author's assessment of the correlation of information and situation (может быть, возможно, в какой-то степени, фактически, perhaps, potential, to some extend).

The third group of discourse markers includes markers reflecting the dialogical nature of the scientific text, i.e., the interaction of the speaker and the listener. Such words help the author to identify the main points of the content of the text and explain them to the reader in comparison with the concepts and phenomena known to him (известно, понятно, не секрет, как известно, it's known, clear, it's not a secret, as known).

Thus, the scientists pay more attention to the study of the scientific text which is explained by the increase in the flow of scientific information. Hence, discourse plays an important role in the study of the scientific text because it determines the structure of the text. Scientific discourse is constructed as an interrelated sequence of arguments implemented in the corresponding segments of the text and labeled usually by discourse markers which in the scientific text are divided into three large groups: connecting discourse markers; discourse markers conveying the author's assessment and discourse markers reflecting the dialogical nature of the scientific text. Discourse markers occupy a special place in the scientific discourse as they help the author organize the logically related text which is easy to be understood and perceived by the reader.

REFERENCES

- 1 Muratkanova A.M. Problema perevoda yumora v politicheskom diskurse na osnove kalamburnykh vyrazheniy // Izvestiya KazUMOiMYA imeni Aylai khana, Seriya "Filologicheskiye nauki". - 2017. - № 3 (2017). - S. 96-101.
- 2 Kutuzov A.B. Model' funktsionirovaniya terminologicheskogo slengizma v diskurse setevykh forumov: dne. ... kand.filol. nauk. – Tumen', 2006. – 173 s.
- 3 Van Deik T.A. Yazyk. Poznaniye. Kommunikatsiya. – M.: Progress, 1989. – 312 s.
- 4 Karasik V.I. O tipakh diskursa // Yazykovaya lichnost': institutsional'nyi i personal'nyi diskurs: sb.nauch.tr. – Volgograd: Peremena, 2000. – S. 5-20.
- 5 Habermas J. Erläuterungen zum Begriff des kommunikativen Handelns // Habermas J. Vorstudien und Ergänzungen zur Theorie des kommunikativen Handelns. – Frankfurt am Main: Suhrkamp Verl., 1989. – S. 571–606.
- 6 Tairova G.A., Tsoy A.A., Zyryanov V.K. Lingvisticheskiye osobennosti perevoda politicheskogo diskursa // Izvestiya KazUMOiMYA imeni Ablai khana, Seriya "Filologicheskiye nauki". – 2017. - № 3. - - S. 110-117.
- 7 Ispiryan A.V. Nauchnyi diskurs kak raznovidnost' institutsional'nogo obsheniya // Karskiy E.F. i sovremennoe yazykoznanie: mat-ly XII mezhdunr.nauch.chteniiy. – Grodno: GrGU im. Ya.Kupaly, 2010. – S. 427-433.
- 8 Akhtayeva L.A. Nauchnyi diskurs kak spetsificheskaya raznovidnost' diskursivnoi deyatel'nosti // Molodoi uchenyi. – 2010. – №7. – S. 144-150.
- 9 Schiffrin D. Discourse Markers. - Cambridge: Cambridge University Press, 1987.P.31.
- 10 Gubareva O.N. Sopostavitel'nyi analiz metadiskursivnoi organizatsyi angloyazychnykh i russkoyazychnykh nauchno-uchebnykh tekstov po ekonomike: avtoref. dis. ... kand. filol. nauk. – M., 2011. – 24s.
- 11 Fraser B. What are discourse markers? // Journal of pragmatics. - 1999. - №31.
- 12 Khachatryan E.V. Semantika i sintaktika diskursivnykh slov glagol'nogo proiskhozhdeniya v sovremennom ital'yanskom yazyke: ... kand. filol. nauk. – M., 2000. – 171 s.

ҒЫЛЫМИ МӘТІНДЕГІ ДИСКУРСИВТІ МАРКЕРЛЕР

Медетова М.Е.¹, Шарапатдинова Г.М.²

¹PhD, профессор, кәсіби академиялық шет тілі кафедрасының оқытушысы

²Магистрант, аударма және филология факультеті, 2 курс
Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ Алматы, Қазақстан,
e-mail: sharapatdinova@bk.ru

Қазіргі кезде ғалымдардың арасында ғылыми мәтінді зерттеу ғылыми қарқынға байланысты зерттеудің аса қызықты объектісіне айналды. Ғылыми мәтінде зерттеу кезінде мәтіннің құрылымын анықтайтын дискурске аса үлкен көңіл бөлінеді. Бұл мақалада ғылыми мәтінді, дискурсты және сәйкесінше ғылыми дискурсты зерттеу, сонымен қатар ғылыми мәтіннің дискурс құрлымын зерттеу маңызды болып табылатын дискурсивті маркерлерді зерттеу маңыздылығы қарастырылады. Авторлар мәнмәтіндерді байланыстыру функциясы және өзара әрекеттестіру функциясы және себеп-салдар байланысын орнату сияқты дискурсивті маркердің екі функциясын сипаттайды. Сонымен қатар авторлар дискурсивті маркерлердің үші үлкен тобын қарастырады, олар: байланыстырушы дискурсивті маркерлер; автордың бағасын жеткізетін дискурсивті маркерлер және ғылыми мәтіннің диалогтігін көрсететін дискурсивті маркерлер.

Тірек сөздер: ғылыми мәтін, дискурс, ғылыми дискурс, дискурсивті маркерлер.

ДИСКУРСИВНЫЕ МАРКЕРЫ В НАУЧНОМ ТЕКСТЕ

Медетова М.Е.¹, Шарапатдинова Г.М.²

¹PhD, профессор, преподаватель кафедры профессионального академического иностранного языка

² Магистрант, факультет перевода и филологии, 2 курс
КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Алматы, Казахстан, e-mail: sharapatdinova@bk.ru

В настоящее время среди ученых изучение научного текста становится наиболее интересным объектом исследования в связи с научным прогрессом. Особое внимание при изучении научного текста уделяется дискурсу, который определяет структуру текста. В этой статье рассматривается важность изучения научного текста, дискурса и, следовательно, научного дискурса, а также дискурсивных маркеров, которые важны при изучении структуры дискурса научного текста. Авторы описывают две функции дискурсивных маркеров, такие как связующая функция и функция взаимодействия контекстов и установление причинно-следственных связей. Также авторы рассматривают три большие группы дискурсивных маркеров: связующие дискурсивные маркеры; дискурсивные маркеры, передающие оценку автора и дискурсивные маркеры, отражающие диалогичность научного текста.

Ключевые слова: научный текст, дискурс, научный дискурс, дискурсивные маркеры.

Статья поступила 13.12.2017

COMMUNICATIVE FEATURE OF FILM TRANSLATION

Nurmysheva Sh.A¹, Akkozina B.K².

¹ candidate of philological sciences, associate professor,

² candidate of philological sciences, associate professor

at Ablai Khan KazUI and WL, Almaty, Kazakhstan, e-mail: nurmysheva 75@mail.ru

This article analyzes the classification of translation and discusses the features of film translation. Conformity is one of the main categories of communicative nature in the study of translation issues and has a higher significance than the concept. Admittedly, the heroes of movies are artificial, characters, social levels are not the same, but the history of movies is taken from real life. Naturally, their linguistic pragmatics is diverse. For example, a kind of linguistic pragmatics of each character has its own role in the implementation of the intention of the film. Coordination of verbal and visual action of cinema with the category of conformity requires high skill from the film editor.

Keywords: synthesis, kenopanisad, communication, compliance category, concept, linguistic structure, pragmatics, intention, verbal, visual.

ӘӘЖ 811.512.122

ҒМАХТ 16.21.21

КИНОАУДАРМАНЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ЕРЕКШЕЛІГІ

Нұрмышева Ш.А.¹, Аққожина Б.Қ.²

¹ф.ғ.к., доцент,

²ф.ғ.к., доцент, қазақ тілі кафедрасы Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ,

Алматы, Қазақстан, e-mail: nurmysheva 75@mail.ru

Замананың ілгерлеуіне байланысты адам санасының ақпарат тұтынушылық қажеттілігінің жоғарылауы заңды құбылыс. Онсыз

әлемдік дамудың болуы да екіталай. Өйткені кез келген тіларалық байланыстың түпкі мақсаты әртүрлі ақпарат алмасу, тасымалдау болса, ақпарат таратудағы басты міндет – адамға, қоғамға әсер ету, қайтарым жауап алуға ықпал жасау. Мыңдаған ақпараттар ішінен өзіне қажеттісін қабылдау және түсіну адам санасында жан-жақты білім қорының жинақталуына мүмкіндік береді. Бұл тұрғыда ақпараттың кез келген түрін жеткізуде озық сипатымен бүкіл әлемді билеп алған БАҚ арналарынан толассыз құйылып жататын ақпараттар ағыны танымдарды кеңітіп қана қоймай сонымен бірге санаға психологиялық бағыт-бағдар беріп отырады. Осындай құдіреттілігінің арқасында орасан зор аудиторияны иеленіп отырған БАҚ тарататын ақпараттардың пайдасымен қатар зиянының да жетерлік екені жан-жақты дәлелденген факт. Дегенмен де ұлтымыздың рухани құнарын арттыру мақсатында оның оң ықпалын күшейтуге көбірек мән бергеніміз жөн. Себебі аталмыш ақпарат көздері бізді тек күнделікті әлемдегі, мемлекеттегі саясат пен әлеуметтік салада болып жатқан жаңалықтар жөнінде ғана құлағдар қылмайды, сонымен бірге олардың жариялау мүмкіндіктеріне лайықталып жазылған, түсірілген әртүрлі жанрдағы рухани ләззат сыйлаушы жалпыадамзаттық құндылыққа ие шет тілдік мәдени-әдеби көркем әдеби шығармаларды ұсынушы да. Осы туындылардың тінінде жатқан көркем-эстетикалық ақпараттың психологиялық әсер беріп, ықпал ету секілді коммуникативтік мақсаты неғұрлым пәрменділік қуаты күштірек ақпарат құралдары арқылы іске асқан сайын адам санасы белгілі бір көзқарасты жылдамырақ әрі тереңірек қалыптастырады. Ұсынылушы ақпараттың осыншалықты сан-салалылығы замануи үлгідегі оны таратушы құралдардың ерекшеліктеріне бейімделген жаңа құрылымды жанрларға арнайы шығарма жазуға және арнайылап аударма жасау талабын туғызды.

Сөз жоқ, көркем аударма түрлері жөнінде жан-жақты жазылған еңбектер аз емес. Алайда озығын таңдайтын адамзаттық талғамның өсуімен бірге ақпарат таратудың сан түрлі тәсілдері мен техникалық жеткізу құралдары да ұштала түскендіктен аударманың осы түріне қатысты мәселелер де жаңаша сипатқа ие болады. Ол қандай сипат? Бұл мәселеге тоқталу үшін алдымен ақпарат құралдарының ішкі айырмашылығын нақтылап алған жөн.

Қарастыратын негізгі мәселесі бұқаралық байланыстың адамдарға (оқырман, тыңдарман, көрермен) ықпал ету формалары, жанры, әдісі т.б. болып коммуникация саласында жеке зерттеуді талап ететін жылдам дамушы ерекше бағыттардың бірі бұқаралық ақпарат. Ақпарат тарату қызметін іске асырушы арналардың қатарында: *баспасөз* (визуалды; көру), *радио* (аудиалды; есту), *телевизия* (аудиовизуалды – бір мезгілде тыңдауға және көріп қабылдауға негізделген деген мағынаны береді) секілді ақпарат таратушылық пәрмені күшті құралдар аталады. Аталған ақпарат құралдарының мақсаты бір болғанмен ішкі айырмашылықтары жөнінде тіл зерттеушілері Н.Уәли [1], Қ.Есенованың [2] еңбектерінде

біршама нақтылап жазылған. Әрқайсысының мәтіндегі ақпаратты өз өлшемдеріне салуда коммуникациялаудың әдіс-тәсілі, тілдік және тілден тыс мүмкіндігі әр түрлі бағытқа құрылғандықтан адресат психологиясына әсер ету ықпалы да әрқалай.

Мәселен, басылымдардан – қағаз бетіндегі жазба нұсқадан ақиқат өмірдегі шынайы әрекеттердің тұтастай тілдік құрылымдармен берілген, яғни «жансыз» мәтін түрін оқысақ, радио мен телевизияда музыкалық жеткізілімдермен сүйемелденген дыбыстық түрін естиміз. Әсіресе, мәтіннің бір мезгілде бірден вербалды, дыбыстық жеткізілімдер мен бейнекөріністер деңгейінде біріге қарастырылып, көп қырлы бір тұтастықты құрауы телевизияның мүмкіндіктерін күшейтті. Сондықтан бұл ақпарат құралындағы коммуникация адресат санасында бірін-бірі толықтырып, жандандырып отыратын *вербалды және бейвербалды* ақпараттар *креолданған* аралас кодта көрініс тауып, оқырман мен тыңдарманға ғана емес, аудиториялық статусы күрделенген, *көрермен* психикасына бейімделеді. Осы себепті де телевизияға тән төрт түрлі таңбалар жүйесінің төрт түрлі кодына салынады да айтылым туғызушы жағдаятты көзбен көріп, құлақпен ести отырып, басы-қасында жүргендей болу – реципентке жазылған мәтінді оқығандағыдан әлдеқайда сенімді, қызықты, психологиялық әсер етуші бірнеше семиотикалық жүйенің синтезін бойына сіңіріп нанымдылығы күшейе түседі. Әсіресе бейвербалды әрекеттер аясында зерттелетін кинесикалық, паралингвистикалық ерекшеліктердің сөз субъектісіне тигізетін зор ықпалы болады.

Сонымен психологиялық ықпал етудегі өзара айырмашылығын салмақтай отырып біз ақпарат құралдарының әрқайсысының мәтіндегі ақпаратты жеткізудетілден тыс прагматикалық ерекшеліктерге бай екендігін байқадық. Әрине, табиғи дауыс пен музыкаға қоса “жанды” бейнелер көмекші қызмет атқарып, ақпаратты телевизияға бейімдеп, кодтаудың өзіндік ерекшеліктерін айшықтай түскенімен сөздің орны өз алдына бір төбе. Бірақ телевизиядағы лингвистикалық және экстралингвистикалық ерекшеліктердің бір мезет аясында қамтылуы сөйленер сөзге ықпал етпей тұрмайды. Уақыт шектеулілігі мәтін құрамындағы синтаксистік құрылымдарға өз әсерін тигізіп, ойды жеткізуде жазба тілдегідей құрылымы күрделі құрмалас сөйлемдермен емес, мүмкіндігінше қысқа да нұсқа тіл құралдарымен сөйлету талабын қояды. Сондай ерекше қасиетке ие, өз алдына жеке бір өнер туындысы ретінде бағаланушы кинофильмдер де экранды коммуникациялық құрал ретінде пайдаланатын көркем ақпарат түрлеріне жатады. Адамзаттың шартараптан ақпарат алудағы, өзін қоршаған ортаны тану, танытудағы негізгі құралы тіл болғанмен, одан өзге екінші тараптағы әуен, сәулет, кино, сурет секілді құрал түрлерінің бар екендігі де белгілі. Демек әлемді жазба көркем әдебиет шығармаларынан басқа осы өнер туындылары арқылы да тануға болады. Бұлардың әрқайсысының адам санасын этикалық-эстетикалық тұрғыдан тәрбиелеуде өзара айырмашылықтары,

ақиқат дүниені бейнелеуде қолданатын тек өздеріне ғана лайықты құралдары бар. Сол секілді адам мен оны қоршаған дүниені іс-қимылында, экрандағы бейнелерді дыбыстық-көзбен көру дамуында бейнелейтін экран мен көркем әдебиеттің синтезінен шыққан кино өнеріне тілдік және тілден тыс өзіндік ерекшеліктер тән.

Кино вербалды және визуалды коммуникациялардың ең бір айқын синтезін көрсетуші құрал болып табылады. Себебі визуалды коммуникация адамның айтқан сөздерінен ғана емес, сондай-ақ оның визуалды кейпінен де құралады. Өйткені адамның үстіне киген киімінің өзі кей жағдайда айтып тұрған хабарламасы мен эмоционалды күйі жайында ақпаратты әлдеқайда толық беруі мүмкін.

Коммуникация теориясының мәселелерін қарастырған ғалым Г.Г.Почепцовтың пайымдауынша: «Адамның коммуникациясы вербалды және визуалды негізгі екі арна арқылы жүргізіледі. Вербалды коммуникация әлем реалийлеріне сәйкес келетін лексикалық бірліктер негізінде құрылады. Коммуникацияның бұл түрі тілдің бүкіл сөздік қорын пайдалану арқылы хабарламаның сансыз көп түрін жасай алады. Ал визуалды коммуникация мұндай алдын-ала белгіленген тілдік бірліктер жиынтығына ие бола алмайды. Сондықтан да визуалды коммуникацияны қабылдау үдерісі әмбебаптық сипатта өтеді» [3].

Осындай ерекшеліктердің нәтижесінде БАҚ түрлеріндегі аударма жасау үдерісінде мынадай айырмашылықтар туындайды: 1. басылымдардағы (кітап, газет, журнал) мәтін қандай стиль, қандай жанрда болмасын, оқырманға жазбаша түрде арналады, тұтастық бар. Мәтіндегі ақпарат тілден өзге көмекші құралдарға тәуелді емес, басылым бетінде жарық көретін аударманың жауапкершілігі бір ғана шығармашылық тұлғаның қолында болып келеді. 2. экрандалған ақпараттар көрермен әрі тыңдарманға ауызша, дыбыстау, бейнекөріністер арқылы синтезді түрде беріледі. Сол себепті де телевизиялық көрсетілімдерді аударуда міндеттелген нәтижеге жету үшін ұжымдық еңбек қажет. Яғни тәржіманың жанры мен дыбысталу шегін көрініс уақытына сәйкестендіру мақсатында түпнұсқалық мазмұн мен стиль сақталғанмен лексикалық құрылымының түбегейлі өзгерістерге ұшырап, тұтасымен қайта жасалуы мүмкін.

Аталған мәселелердің соңғысы әсіресе кино аудармасының тұрақты ерекшелігі болып саналады. Мәселеге жақынырақ келу үшін аудиовизуалды ақпарат құралындағы мәтіндер аудармасы ішінде біз кинофильм мәтіні аудармасына баса назар аударғалы отырмыз. Өйткені кинофильм мәтінін де жазба мәтіндер секілді әртүрлі тілдердегі аудиторияларға аударма түрінде ұсынылады. Бірақ аударылу сапасына орай ендігі жерде бөгде тілді оқырмандық емес, бөгде тілді көрермендік тұрғыдан өзіндік бағаға ие болады. Ақпарат жіберу құралы мен аудиторияның ақпарат қабылдаушылық қабілетінің күрделенуі аудармашы жауапкершілігін ауырлата түседі. Өйткені, кино – тілдік құралдарды белсенді пайдалана отырып тәрбие беретін көркемдік-

эстетикалық және мәдениет таныстырғыш пәрменге ие. Бүгінде еліміздің ірі саналатын барша телеарнасында шетел фильмдері мен материалдарын аударатын студиялар ашылып жатқанда осы жағын ескермесек болмайды.

Кин өнері де айта ой, жеткізе қпарататына қарай әртүрлі болы келеді. Мысал, өркем филь, ғылым фильмдер, құжаттқ фильмдер .. Сондықта да қолданы тілінд өзінді функционалдқ-стильді айырмашылықта орын алад. Кин кейіпкерлерінің тілі немесе филь лексикасындағ тілді бірліктер филь жанрынң стиліне байланысты. Көркем фильмнің өзі тарихи – этнографиялық, балала фильмі, комедиялық, мелодрам, шытырман қғал, детектив, сериал . жанрлағ өлінеді. Тіпті аталған үрлердің, мысалы, 1-2 серияда ұраты өркем филь ме ұшы-қиыры жоқ телехикаялардң тілінің де өзара ерекшелігі ба. Осылардң ішінд қолданы тілі үрделі, өрерменне үштіре ялық білі тала ететіні – тарихи-этнографиялық өркем фильмдер. Себебі ұндай фильмдер тілінд кездесеті кейбі ұғымдардң, айтылымдардың уақыт өткен сайы салмғ ауырла, өрермен санасынд интерпретациялану қиындай береді.

Көптеген фильмдердің (құжатты фильмдерден басқасы) кейіпкерлері жасанды, бірақ оқиғасы өмір шындығынан сұрыпталып алынатындықтан оның тілдік құрамы да әртүрлі болуы заңды. Мысалы әрбір кейіпкердің, оның тілдік прагматикасының фильм интенциясын іске асыруда өзінің шешуші рөлі бар. Осыған орай кейіпкер бейнесін ашу мақсатында кейде әдеби тіл кеңістігінен тысқары жататын, бірақ халық тілінде кездесетін қарапайым сөйлеу тілі, жаргон секілді бірліктерді де көркемдеушілік қызметте қолданысқа түсіріп жатады. Мұның бәрі де киноны тамашалаушы әлеуметтік ортаның білім деңгейі мен талабын ескеруге байланысты. Көрермен мен фильм арасында коммуникацияның, диалогтың іске аспауы немесе көрермен санасындағы шындыққа сәйкес келмеуі фильмнің ары қарайғы тағдырына әсер етеді. Өйткені кино да адресат үшін түсіріледі. Осылардың ішінде біздің еңбегімізге негізгі өзек болатыны – *көркем фильмдер аудармасы* болмақ.

Әдетте, аударманың орындалу тәсілдері реципенттің коммуникативтік талабына қарай *«ішінәра»* немесе *«толық»* түрде жасалады. Практикалық тұрғыдан барлық мәтін аудармасы түрлерінде қолданылатын ішінәра аударма түпнұсқаның мәтін көлемі, лексика–семантикалық, синтаксистік, стилистикалық бейнесі аудармашының көздеген мақсатына жету тұрғысында таңдап алып аудару немесе функционалдық аударма жасау секілді түрлеріне байланысты. Мысалы *ішінәра аудармада*– аудармашының көзқарасы бойынша түпнұсқадан шешуші әрі нақты, аса қажетті, негізгі деген бірліктер ғана а) таңдалыпаударылады (баяндамаларға, ресми хаттарға тезистік-рефераттық шолу, газет материалдарына, ғылыми мақала мазмұнына қысқаша түсініктеме). Ал функционалды аударма – түпнұсқадағы күрделі мәтінді жеңілдету, қысқарту мақсатында лексика-семантикалық, грамматикалық трансформациялауды негізге ала отырып аудару болып

табылады. *Ал толыққанды аударма* – түпнұсқаның бүкіл құрылымының бірізділігін, ақпараттық реттілігін сақтай отырып мұқият аударып шығу. Әдетте *сөзбе-сөз, семантикалық, коммуникативтік* болып жіктеледі. а) *сөзбе-сөз аудару* – түпнұсқадағы қарапайым бірліктер мен бөлшектерге дейін орнын сақтап берілуі (көбіне ғылыми бағыттағы аудармаларда қолданылады). Ал *семантикалық аударма* – аударма тіл бірліктері арқылы түпнұсқа элементтерінің мәнмәтіндік түйін мазмұнының толығырақ берілуі. Аударманың бұл түрі екі бағытта жүргізіледі: біріншісі қабылданғанды аударма тілінде қарапайым түрде жеткізу, екіншісі – түпнұсқалық ой жеткізу ерекшеліктерін (фразеологиялық тіркестерді, идиомдарды) сақтау тәсілі (әлеуметтік-мәдени статусқа, жоғарғы құндылыққа ие әдеби шығармалар, тарихи құжаттар, эпостық шығармаларды тәржімалауда қолданылады). *Коммуникативтік аударма* (әдеби және көркем аударма деп те аталынады) – түпнұсқа ақпаратты жеткізуде қабылдаушыға түпнұсқамен сәйкес әсер беру бағытын ұстанады. Тәржіманың мұндай тәсілінде қабылдаушы–реципиенттің прагматикасы көбірек ескерілетіндіктен басты нысана етіліп түпнұсқаның тілдік құрамымен бірге мазмұндық, эмоционалды-эстетикалық көркемдігі де алынады[4].

Байқағанымыздай, аударма түрлерінің коммуникативтік табиғаты мәселесін зерттеуде аударма ғылымының ең негізгі категорияларының бірі – *сәйкестік* ұғымының маңыздылығы аса жоғары. Өйткені аударма ілімінде сәйкестік деп бастапқы және аударма мәтіндердің құрылымдық, мағыналық және ақпаратты құрамдас бөліктерінің толық сәйкес келуі түсініледі. Алайда зерттеушілердің көбі оған қол жеткізу мүмкін емес деп санайды. Сондықтан да аударма мәселелеріне арналған көптеген зерттеулерде сәйкестік ұғымы түпнұсқа мен аударма мазмұндарының тұтастығы, ортақтығы (мағыналық жақындығы) деп қабылдау дәстүрі қалыптасқан. Дегенмен де аударманың түріне байланысты оның түпнұсқамен мән-мағыналық ортақтығының да өз деңгейлері болады. Мұның себебі сәйкестік ерекшеліктерінің түпнұсқа айтылымының бір мақсатына ерекше баса назар аударылғандығына байланысты болса керек. Мысалы киноаудармаларда коммуникация мүддесіне орай негізделген сәйкестік түрінде аударма мен түпнұсқаның құрылымдық жақындығы аса жоғары деңгейде көрініс бермейді, бірақ сөйлеу мақсаты сақталады. Осы бағытта зерттеу жүргізген ғалым Р.Якобсон сөйлеу мақсатының бес түрін ажыратып көрсетеді. Эмотивтік – сөйлеушінің көңіл-күйін, сезімін және эмоциясын білдіреді; референттік – хабарлама мазмұнына бейімдейді; фатикалық – байланыс орнатылғанын тексеру мақсатында болады; металингвистикалық – тілдің өз құрылысы жайлы сөз болады; поэтикалық – хабарламаның эстетикалық әсер етуіне бағытталған[3].

Аталған сөйлеу қызметтерінің ішінен үшеуінің киноаудармадағы маңызы зор деп санаймыз. Бұл пікірімізді нақты мысалдармен дәйектеп көрсетуге болады. Мысалы:

– *Біржақтама!– Не скаль зубы!– Сүйінші, алақай! – Победа! Радуйтесь люди! («Қыз Жібек»)* – *Ты со мной так не разговаривай! Ты у меня дома! – Үйімде отырып қалай сөйлейсің өзі! Төрімді сыйла! («Қорқаулар»)* – эмотивтік қызмет

2. – *Екі момын қосылса тентекке жем! Күнде қырғын, күнде итжығыс, кімге бақ, кімге сор?! – Драка двух братьев всегде на руку врагам («Қыз Жібек»).*

– *Тогда же с отцом было. – Арқасүйер әкесі қасында болды. –* референттік қызмет («Нева шайқасы»).

3. – *Алдияр! Жайықтың жағасы қанға боялды. Күндіз күн тұтылды, түнде ай тұтылды! Сайланып келген сарала жау қойша қырылды. Қанға аунатып қырдық, шаңға аунатып ұрдық. Қылыш қысқарып пышақ болды. Найза қысқарып таяқ болды.*

– *От нашей битвы померкло солнце! Крошались сабли, превращаясь ножи, копы в палки, вражеские полчи ложжились, как скошенные трава, и мы смешали их тела с кровью и пылью!* – поэтикалық қызмет («Қыз Жібек»).

Коммуникация мақсатын ұстанбағандық аударманы көбіне сәйкессіздікке алып келеді. Мысалы: – *Твой сын погиб в честном поединке. Я не могу убить этого юноша. Как можно убить его если он прошел испытание. Это против правил*

– *Қардың басын қар алар, ханның басын хан алар. Сенің балаң жекпе–жекте өлді. Тұтқынның бәрін қатын айтты деп өлтіре берсем менің хандығым қайсы?* («Көшпенділер»)– тіркесі екі тілде де өз адресаттарына екі басқа ақпарат береді. Себебі бірінде Қалден Серен тым қарапайым, ойы тайыздау, ұшқалақ адам болып көрінсе, қазақша нұсқа мазмұнынан керісінше, кейіпкердің терең мағыналы сөздерінен Мансұрдың өзімен терезесі тең хан тұқымнан шыққандығын мойындаушылық, салиқалылық танылады. Сондықтан да фильм мәтіні аудармасында жағдаятты сипаттау, хабарлама, айтылым, тілдік таңбалар деңгейлеріндегі сәйкестік ерекшеліктерді де қатаң қадағалағанымен, ең маңыздысы коммуникация деңгейіндегі сәйкестік болып табылады. Иә, көркем әдеби мәтіндегідей фильм мәтініндегі тілдік бірліктердің қызмет салмағы да әрқалай болып келеді. Мысалы, мазмұнды екінші бір тілде беру үшін ең алдымен аса қажетті ақпараттық, коммуникативтік қызметі маңызды, функционалдық қызметі басым лексикалық бірліктер (ақпарат беру, экспрессия туғызу қызметі күшті доминант элементтер) маңызды саналады да, аса мәнді емес, ақпарат беру, экспрессия туғызу жүгі жеңіл, түрлендіруге, өңдеуге болатын сөздер немесе сөз тіркестері - қосалқы элементтеркейде түсіріліп тасталады. Бірақ олардың орнын киноаудармада көрініс пен дыбыс толықтырады. Сондықтан да киноаударма коммуникативті-функционалды тәсілге сүйеніп жасалады. Осының өзі-ақ киноаударманың өзіндік ерекшеліктері барын байқатады.

ӘДЕБИЕТ

- 1 Уәли Н. Қазақ сөз мәдениетінің теориялық негіздері: филол.ғылым. докт... дисс. – Алматы, 2007. – 336 б.
- 2 Есенова Қ.Қ. Қазіргі қазақ медиа–мәтінiнiң прагматикасы (қазақ баспасөзi материалдары негiзiнде). – Алматы: 2007. – 450 б.
- 3 Почепцов Г.Г. Теория коммуникация. - М.: «Рефл-бук», «Ваклер», 2003. - 565 с.
- 4 Рецкер И.Я. Теория перевода и переводческая практика. – М.: Р. Валент, 2004. – 240 с.
- 5 Исмағұлова Б.Х. Глесе аударманың ерекшеліктері // Аударматану (ғылыми-практикалық көмекші құрал). - Алматы: «Тіл» оқу-әдістемлік орталығы, 2008. - 76-78 б.

КОММУНИКАТИВНЫЕ ОСОБЕННОСТИ КИНОПЕРЕВОДА

Нурмышева Ш.А.¹, Аккожина Б.К.²

¹к.ф.н., доцент,

²кфн. доцент кафедры казахского языка
КазУМОиМЯ им.Абылай хана, Алматы, Казахстан
e-mail: nurmysheva 75@mail.ru

В статье анализируются классификации перевода и рассматриваются особенности перевода кино. Соответствия - одна из основных категорий коммуникативной природы при исследовании вопросов перевода и весьма значимы. Надо признать, герои фильмов искусственные, характеры, социальные уровни не одинаковые, но истории для фильмов берутся из реальной жизни. Соответственно их языковая прагматика также разнообразна. Так, своеобразная языковая прагматика речи каждого героя играет свою роль при осуществлении интенции фильма. Координирование вербальных и визуальных действий кино с категорией соответствия требует от кинопереводчика высокого мастерства.

Ключевые слова: синтез, киноперевод, коммуникация, категория соответствия, понятие, языковой состав, прагматика, интенция, вербал, визуал.

Статья поступила 25.12.2017

THE ANALYSIS OF FUNCTIONS OF RHETORICAL QUESTIONS IN POLITICAL DISCOURSE

Otetileuova A.Zh. ¹

¹MA student, specialty «6M020700 –Translation Studies » at
Ablai Khan KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan, e-mail: asselook@gmail.com

The aim of the article is to put forward the most effective functions of rhetorical questions in political discourse on the basis of materials from different politicians. The article considered the priority of pragmatic function, with the help of which we can easily do simultaneous interpretation of political discourses. In the practical part of this article there are given examples of the rhetorical questions use. Based on these examples, it can be confirmed that rhetorical questions plays an important role during the simultaneous interpretation.

Keywords: rhetorical devices, lexical compression, political discourse, simultaneous interpretation, consecutive interpretation, functions, illocutionary function.

ӘӨЖ 808.5
ҒТАМР 16.31.41

САЯСИ ДИСКУРСТАҒЫ РИТОРИКАЛЫҚ СҰРАҚТАРДЫҢ ФУНКЦИЯЛАРЫН ТАЛДАУ

Өтетілеуова Ә.Ж.¹

¹ «6M020700 - Аударма ісі» мамандығының магистранты,
Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ, Алматы, Қазақстан
e-mail: asselook@gmail.com

Бұл мақала әр түрлі саясаткерлердің сөздері негізінде саяси дискурста риторикалық сұрақтардың ең тиімді функцияларын ұсынуға бағытталған. Аталмыш дискурста риторикалық сұрақтардың қолданылуында прагматикалық функцияның басымдығын көрсетеді. Оның маңызды бөлімін анықтай отырып мысалдарға ғылыми талдау жасаған. Осы мысалдардың негізінде риторикалық сұрақтар ілеспе аударма барысында маңызды рөл атқаратындығы айқындалады.

Тірек сөздер: риторикалық құрылдар, лексикалық компрессия, саяси дискурс, ілеспе аударма, ізбе-із аударма, функциялары, иллюкутивті функция.

Ілеспе аударма барысында саяси дискурста қолданылатын әр түрлі механизмдер қатарындағы риторикалық сұрақтар (кейінірек – РС) монологты сөзді диалогқа айналдырудың ең тиімді тәсілі болып табылады. Дегенмен, РС функциялары әлі толықтай түсініксіз күйде қала бермек, яғни сөйлеушінің диалогты элементтерді (эксплицитті / имплицитті) белгілі бір мақсатпен өз сөзіне қосуы тереңірек түсінуді қажет етеді.

РС – бұл мақұлдау немесе теріске шығарудың сұраққа айналған формасы.

РС «иә» немесе «жоқ» деген жауапты қажет етпейді. Ол айқын вербальды немесе вербальды емес (ойлану, пайымдау, сезім, эмоция) реакцияларды тудырады, сөздің мәнерлілігін жоғарылатып, оған эстетикалық құндылық береді.

Негізінен, РС мақсаты – аудиторияның қабылдау қарқынын жоғарылату, “жорамалдау” мүмкіндігін беру. А. Н. Барановтың айтуынша: «РС - бұл тезистер мен дәлелдемелерді айрықша жеткізу тәсілі» [1, б.37] Сәйкесінше, Г.В. Валимовада: «РС-тағы ой дәлелдемеге негізделген. РС белгісіздікті анықтау үшін емес, барлығына таныс жайтты әсірелеу үшін немесе тыңдаушылардың назарын аудару үшін қойылады» [7]. Г.В. Валимованың айтуынша, РС мақұлданбайды немесе теріске шығарылмайды, бірақ логикалық тұрғыда пайымдау болып саналады. Ал, Е.В. Ключев, РС жауапты қажет етпейтін сұрақ емес, бұл «жауабы барлығына белгілі сұрақ» деп қарастыру қажеттігін ұсынады [8, б.220]. Осындай тәсілде РС стилистикалық, риторикалық тұрғыдан қарап қоймай, прагматикалық, интенциялық, білім жүйесі мен аудиторияның қабылдауына, эмоцияға, сезімге әсер ету деңгейін анықтайды.

РС-дың тікелей тыңдаушыға әсер етуі, әрине, сөйлеушінің тұлғасына тікелей байланысты екені сөзсіз. А. К. Михальскаяның айтуынша,

риторикалық леп және риторикалық қаратпа- өзіне сенімді, бір шешімді, эмоциональды мінез- құлықты тұлғаға тән [9,б.538]. Шындығында, саяси дискурс сараптамасы бойынша РС эмоциональды, бір шешімді саясаткерлердің (В. Жириновский, Б. Немцов, А. Митрофанов, Д. Медведев, В. Путин, С. Миронов) сөздерінде жиі кездеседі.

Сонымен қатар, РС-ды аралық типке – сұрақтарға, хабарламаларға, экспрессивке – жатқызуға болады. Мәселен, В. Путиннің: «Біз, бізге және біздің мүддемізге құрметпен қарайтын қалыпты ынтымақтастықты қалаймыз. Бұл соншалықты көп пе? Бізді қорқытпақшы ма?» сөзінде экспрессивті сұрақ формасында императивті пайымдаулар айтылады, яғни «біз (Ресей) ұлттық мүддеге құрмет көрсетуді қалаймыз», «біз ешкімнен қорықпаймыз»[3. www.sixminutes.dlugan.com].

Осылай, РС қолдану әр түрлі факторлармен (лингвистикалық және экстралингвистикалық) байланысты, яғни коммуникация кезінде оны тиімді қолдануна әсер ететін: сөйлеушінің сөйлеу мәнері, коммуникацияға қатысушылардың интенциясы, олардың білімі және жалпы әлем туралы көзқарасы т.б.

Осы шарттарды ескере отырып, РС функциясы прагматикалық екеніне тоқталдық. Бұл арнайы эмоциональды сөзді реакцияны қалыптастырып, тыңдаушының ішкі (вербальды емес) диалогын сөйлеушімен орнату.

РС-дың «таза» сұрақтардан айырмашылығы неде? Соңғысының нақты мақсаты- тыңдаушының сөйлеушіге анықтауды талап ететін нақты нәрсені жеткізуге түрткі болу, дегенмен «сөйлеушінің мүмкін болатын жауапты күту болжамының күшеюі таза сұрақтың риторикалық сұраққа айналуына алып келеді». Сөйлеуші тыңдаушының білімін және психологиялық, әлеуметтік, саяси қондырғыларын болжайды және оларға әсер етуге тырысады.

Қондырғы – бұл «субъектің интенциалы белсенділігі, жеке тұлғаның белгілі бір әрекеттерге психофизиологиялық дайын болуы». Саяси коммуникация шеңберінде, бұл категорияның алатын орны маңызды, яки саяси дискурстың негізгі функциясы – «адресатты пайымдау немесе әрекет етуге сендіру», басқаша айтқанда, адресаттың санасында сөйлеушіге қажетті қондырғыларды құру.

Сонымен, РС ерекше сөйлеу актісі ретінде – бұл нақты прагматикалық қондырғының формасы (стилистикалық, риторикалық). Оны айқындау сөйлеушінің шын ниетінің қандай екенін түсінуге көмектеседі.

Негізгі көрнекі материал ретінде В. Чуркиннің (РФ-ның БҰҰ-дағы тұрақты өкілі) 2008 жылдың тамыз айында Грузия-Осетин шиеленісі жөнінде айтқан сөзіне назар аударайық:

(1) Мен құрметті Құрама Штаттар өкілінен сұрамақпын: жаппай қыру қаруын Ирактан таптыңыздар ма, әлде әлі ізденіс үстіндемісіздер?

(2) Мен құрметті Құрама Штаттар өкілінен сұрамақпын: Вашингтон тарапынан Біріккен Ұлттар Ұйымының басқа мүшесіне қатысты күш қолдану немесе жер бетінен жойып жіберу секілді қорқытулар туып жатқан жоқ па?

(3) Құрметті әріптестер, біз Косовоны талқылағанда қайда болдыңыздар? 2007 жылдың қараша айында Қауіпсіздік Кеңесі Югославия мемлекетінің шекаралық біртұтастығы принципі бекітілген қарар қабылдады.

(4) Қауіпсіздік Кеңесінде Ахти Саари жоспары ұсынылғанда, не үшін бұл принципті біз бекітпедік?

(5) Қарарды құрметтеу туралы ше?

Бұл эпизодтағы жоғары аргументті әсердің деңгейі сөйлеушінің сөзіне экспрессивті, эмоциональды сипат беретін РС арқылы жүзеге асқаны сөзсіз. «Сендірудің сипаттамасына субъекттің ойының растығы ғана емес, осы ойға қатысты эмоциясы да жатады». Сөйлеуші өзінің ниетін қалыпты аудитория эмоциясына жеткізу арқылы, оларда сәйкес эмоция реакцияларын тудырады. Егер, РС мәліметтерін хабарлы сөйлемге айналдыратын болсақ, перлокутивті әсердің жоқтығы айқындалады:

- Сіздер, америкалықтар, Иракта жаппай қырып жою қаруын таппадыңыздар.

- Сіздер БҰҰ мүше мемлекеттерінің бірін қорқытпақсыздар (мәселен, Иран).

- Біз Косовоны бірге талқыладық.

- Бірге шекаралық тұтастық жөнідегі принципті резолюцияны қабылдадық.

- Ахти Саари жоспары ұсынылғанда, біз ол принципті бекітпедік.

- Біз резолюцияны құрметтемейміз [3. www.sixminutes. dlugan. com].

Бұл салыстырулар, **біріншіден**, мәтіннің интонация жүзінде айырмашылығы бар екенін көрсетеді. Фразаның айрықша сұраулы интонациясы, сөздің жылдамдығы, коммуникативті ынтымақтастықтағы стратегияны көрсетеді және тыңдаушының назарын және қабылдауын белсенді етеді. Ілеспе аударма барысында осындай ерекшеліктерге аса мән берілуі тиіс.

Екіншіден, РС интонациялы эмоционалды бояуымен қоса, тыңдаушыда нақты сезім (мақұлдау, мадақтау, патриотты сезім, немесе, керісінше, ашу, ыза, тітіркену), нақты ой («сіз дұрыс/дұрыс емес айтасыз», «мен сізбен келісемін/келіспеймін») қалыптастыруға бейім.

Сөйлеуші қандай эмоциональды реакция тудыратынын анықтамас бұрын, адресаттың кім екенін білуіміз қажет. Келтірілген мысалда екі адресат көрсетілген, АҚШ БҰҰ өкілі (РС № 1, 2 мысал) және БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесінің мүшелері (РС № 3, 4, 5 мысал). Дегенмен, В. Чуркиннің сөзі жалпы коммуникация шарты негізінде жүзеге асқан, яки оның сөзі тек белгілі бір аудиторияға емес, теледидар аудиториясы, халық, АҚШ президенті, европа мемлекет басшылары, РФ президенті т.б., бағытталған. Бір фразادا әр түрлі реакция тудыратын бірнеше интенция болуы мүмкін: АҚШ өкілі немесе американдық аудитория үшін сөйлеуші тұрғысынан келіспеушілік, ашу, ыза, ал ресейлік аудитория тарапынан мақұлдау, мадақтау.

Үшіншіден, РС иллокутивті күш бұл айтылған нәрседен де, үлкен нәрсені тұспалдау.

Келесі мысал АҚШ бұрынғы президенті Барак Обама сөзі негізінде алынды:

Оның сөзінде аргумент жиі моральды тұрғыда қолданылады:

- Біз неге өмір сүру үшін ақша таппақшы болған адамды жазаламақпыз? (Обаманың Иммиграция жөніндегі сөзінен);

- Біз өткеннің саясатына жүгінеміз бе? Әлде алға жылжимыз ба? Мен, біз әрқашан алға жылжимыз деймін. Америка әрқашан алға жылжиды. Біз бүгін де алға жылжуды жалғастырамыз (2010 жыл «Еңбекшілер күніндегі» сөзі негізінде).

- Ядролық соғыстың басталуын қалайтындар бар ма екен?

- Біз талпынған нәрсе болмай шықса ше?

Бұл жерде Обама аудиториямен бірнеше байланыс орнатып, кейін өз сұрақтарына өзі жауап береді.

Дегенмен, келесі мысалда аудитория Обаманың сұрағына саналы түрде «иә» немесе «жоқ» деп жауап беруі мүмкін:

- Неліктен? Біздің қазіргі таңдағы қаржылық дағдарыс ипотекалық несие берушілерді немесе коллекторларды шектен тыс бақылаудан болып отыр деп ойлайсыздар ма? Әрине, жоқ (Осаватомидағы (Канзас) сөйлеген сөзі) [10, б.257].

Бұл жерде, президент нақты қолдауды іздейтін орта қалыптастырап, өзінің ойына деген мақұлдауды осы сұрақтар арқылы жеткізеді. Америка президенті сөзіндегі бұл РС диалогтыформадағы сөз болып саналады. М. М. Бахтин айтуынша бұл: эксплицитті - автодиалог, имплицитті – адресатпен бірге, яғни тыңдаушыға дәлел ретінде қабылданады [9, б.538].

Осылайша, келтірілген сараптама: РС тек сөздің эмоциональды сипатын жоғарылатып қана қоймайды, сонымен қатар РС тыңдаушы ойына прагматикалық тетігі арқылы бірнеше қондырғылармен әсер етеді.

Тағы бір мысал Ресей Федерациясы президенті В. Путиннің неміс телекомпаниясы тілшісімен сұхбатынан:

(1)Сіздер Грузияда соңғы жылдары не болғанын байқадыңыздар ма?

(2) Министр Жванияның жұмбақты өлімі, оппозициялық топтардың қарсылық митингілерін қуып таратуы,...Осетиядағы көптеген адамды өлімге алып келген ланкестік әрекет. Ақырында, бұл, диалог орнату қажет демократиялық мемлекет, мүмкін НАТО-ға немесе Евроодаққа қосу қажет?[5, б.40].

Путиннің бұл сұрағы провокативті болып естіледі: жауабы белгілі, бірақ сөйлеуші өз жауабын ұсынады. Ол Грузиядағы соңғы жағдайларды атап өтеді, жәй ғана атап қоймай, бір адам өлімінен мыңдағын адамның өліміне әкелген Осетиядағы ланкестік әрекетке дейін жалпылайды (градация). Сөйлеушінің РС өз жауабы бұл иллокутивті бір уақытта өзіне меңдету немесе жалпыға меңдету.

Сонымен, саяси дискурстағы PC функцияларын сараптай келе, PC ілеспе аудармадағы бұл аргументті аударудың тәсілдері ерекше маңызды. Бір мақала аясында нақты нәсілдердің түрлерін талдау мүмкін болмады. Дегенмен, өз кезегінде сөйлеушінің ниетіне қатысты, тыңдаушының ойына әсер ететін мағыналық ілеспе аударма берілуі тиіс. PC осы ерекшеліктері–белсенді диалогтау әлеуеті бар сөзге әсер ететін тетік болып саналатындықтан, ілеспе аудармашыға маңызды жүк артады. PC сөйлеушінің сөйлеу барысындағы интенциясына назар аудартып, оған қатысты эмоцияны құруға көмектеседі. Ал, PC негізгі аргументативті әсері коммуникативті- прагматикалық қондырғы категориясы саналады. PC имплицитті түрде өзінің білімін тыңдаушыға міндеттейді, яғни тыңдаушыда жасанды ой қалыптасады.

ӘДЕБИЕТ

- 1 Баранов А.Н. Лингвистическая теория аргументации (когнитивный подход): автореф. дис. ... д-ра филол. наук. – М.: Прогресс, 1990. – 37 с.
- 2 Marinelli M. Names and Reality in Mao Zedong's Political Discourse on intellectuals // Journal of global cultural studies. - Access mode: transtexts.revues.org. Accessed 26.12.2017.
- 3 DluganA. How to use the rule of three in your speeches. Access mode: www.sixminutes.dlugan.com. Accessed 26.11.2017.
- 4 Михальская А.К. Основы риторики. – М.: Ростов, 2001.– 281 с.
- 5 Корнилова Е. Е. Искусство публичных выступлений. Путь к успеху. – М.:«МарТ», 2007. – 40 б.
- 6 Валимова Г. В. Риторический вопрос. Access mode: <http://personnel.uapa.ru/cours.asp?id=126&show=dict>. Accessed 26.12.2017.
- 7 Ключев Е. В. Риторика (Инвенция. Диспозиция. Иллокуция). – М.:“ПРИОР”, 2001. – 221 с.
- 8 Барт Р. Война языков // Барт Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика. – М.: Прогресс, 1994. – 538 с.
- 9 Баранов Е. Н. Крейдлин Г.Е. Иллокутивное вынуждение в структуре диалога // Вопр. языкознания. – 1992. - № 2. – С. 84-99.
- 10 Мұхамеджанова М.Е. Саяси дискурстағы риторикалық сұрақтардың ағылшын тілінен қазақ тіліне аударылу ерекшеліктері // ҚазХҚжәнеӘТУ Хабаршысы. «Филология ғылымдары» сериясы – 2016. - № 2 (41). – 251-257 б.

АНАЛИЗ ФУНКЦИЙ РИТОРИЧЕСКИХ ВОПРОСОВ В ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Отетилеуова А.Ж. ¹

¹магистрант по специальности «6М020700– Переводческое дело»,
КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан
e-mail: asselook@gmail.com

Цель статьи - определить наиболее эффективные функции риторических вопросов в политическом дискурсе на основе анализа материалов выступлений разных политиков. В статье рассматривается приоритет прагматической функции, которая с помощью мы можем легко выполнять синхронный перевод политических дискурсов. В практической части этой статьи приводятся примеры использования риторических вопросов. На основе этих примеров можно подтвердить, что риторические вопросы играют важную роль во время синхронного перевода.

Ключевые слова: риторические вопросы, лексическая компрессия, политический дискурс, синхронный перевод, последовательный перевод, функции, иллокутивная функция.

Статья поступила 26.12.2017

NATIONAL SPECIFICATIONS OF PHRASEOLOGY IN ENGLISH AND KAZAKH LANGUAGES

Sydykova S.D.¹

¹Foreign Philology, 2-year master's degree
of Ablai khan KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan
e-mail: suyrik_leader@mail.ru

The article deals with semantic categories of modern phraseology. The author has determined the interconnection of nationality, language, culture and civilization by comparing groups of phraseology in their mother tongue with their anatomical phraseology in English.

Keywords: phraseology, phraseological equations, phraseological units, regular expressions, idioms, specifications.

ӘӨЖ 81'1

ҒТАМТ 16.31.41

АҒЫЛШЫН ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ТІЛДЕРІНДЕГІ ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРДІҢ ҰЛТТЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Сыдықова С.Д.¹

¹Шетел филологиясы 2 курс магистранты
Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ
Алматы, Қазақстан, e-mail:suyrik_leader@mail.ru

Мақалада қазіргі фразеологизмдердің семантикалық категорияларына қатысты мәселелер қарастырылған. Автор ана тіліміздегі фразеологизмдердің топтарын, тілдік ерекшеліктерін ағылшын тіліндегі антонимдік фразеологизмдермен салыстыра зерттей отырып, ұлт, тіл, мәдениет пен өркениеттің өзара сабақтастығын айқындаған.

Тірек сөздер: фразеологизмдер, фразеологиялық теңеулер, фразеологиялық бірліктер, тұрақты тіркестер, идиомалар, ерекшеліктер.

Фразеологизм дегеніміз формасы жағынан синтаксистік құрылымдармен ұқсас бірақ олардай жалпы заңдылыққа сай сөйлеу кезінде жасалмай, даяр қалпында қайталап қолданылатын семантикалық және лексика-грамматикалық құрамы тұрақты сөз тіркестері мен сөйлемшелер. Фразеологизмдер сөзді жандандырып, тілімізге өткірлік сипат, ұлттық ажар беретін стильдік мәні айрықша құрал болып саналады.

Тіл – ғасырлар жемісі, халық мұрасы, ұлттық қазына. Халық өміріндегі тарихи бел-белестер, ұлы өзгерістер, сыры ұрпақтан-ұрпаққа тіл арқылы жетеді. Ұлт мәдениетінің негізгі көрсеткіші – көркем

әдебиеттің де шынайы болмысы, шеберлігі оның тілі арқылы көрінеді. Ал осы тілдің бейнелілігін, байлығын арттыра түсетін сөздік қордың ауқымды бөлігі – фразеологизмдер болғандықтан, әлем жұртшылығы ХХІ ғасырдың табалдырығын аттаған бүгінгі таңда әдеби тілдің фразеологиялық қорын зерттеудің теориялық және практикалық жағынан да өз негізі бар. Фразеологизмдер – жазу, сөйлеу тілінің ажарын кіргізіп, күдіретін арттыра түсетін, көңілдегі көрікті ойды бейнелеп, астарлап, өзіндік бояу-нақышымен жеткізетін, көркем сөз қазынасында қорланып, қолдануға дайын тұратын, қалыптасқан сөз тіркестері.

Ұлт мәдениетінің қай түрі болмасын, онда сол ұлттың бүкіл таным болмысы мен тұрмыс-тіршілік суреті сақталған. Белгілі бір ұлттың тарихынан, мәдениетінен, таным-болмысынан, тұрмыс-тіршілігінен хабардар ететін тілдік бірліктерге, ең алдымен, тілдегі фразеологизмдер, мақал-мәтелдер, нақыл сөздер жатады, себебі бұл тілдік бірліктер белгілі бір ұлттың өзге ұлттардан менталдық айырмашылығын көрсететін, салт-дәстүр ерекшеліктерін білдіретін ұлттық өмір көріністерінің айнасы болып табылады [1, 54б.].

Фразеологизмдер – тіл қазынасының байырғы да құнарлы қабатына, көркем сөз қорының сүбелі саласына жататын сыры мол, мазмұны терең, қолданыс аясы кең құбылыс. Мысалы: *suit the action to the word* – сөзді іспен дәлелдеу, *beat it on the hoof* – қара жаяу, жаяу жүру, *to eat one's words* – өз сөзін қайтып алу, *to make advances* – келісімге бару, *to take advantage* – алдау, пайдалану, *to win smb's affection* – біреудің көңілінен шығу, біреудің көңілін табу, *to be afraid of one's shadow* – барлық нәрседен қорқу, өз көлеңкесінен қорқу, *after* – ақыр соңында, *to turn deaf ear* – көңіл бөлмеу.

Фразеологизмдердің тіл білімінен ерекше орын алып, көптеген ғылыми зерттеулердің объектісі болуының себебі, біріншіден, олардың сан жағынан көптігі, екіншіден, тілдегі қолданыс аясының кеңдігі, үшіншіден, мазмұн-тақырып жағынан ауқымдылығы және төртіншіден, тіл практикасында жиі кездесуі. Фразеологизмдер сонымен қатар барша рухани өмірдің байлығын жан-жақты сипаттауда да ерекше қызмет атқарады.

«Фразеология» деген термин тіл білімінде екі түрлі мағынада – біріншіден, тілдегі тұрақты тіркестерді зерттейтін ғылым деген мағынада, екіншіден, белгілі бір тілдегі тұрақты сөз тіркестерінің жиынтығы деген мағынада қолданылады.

Фразеологизмдер – тарихи категория. Олар ұзақ тілдік қолданыстан кейін ғана тұрақтылыққа ие болады. Фразеологизмдерді басқа тілдік бірліктерден ажыратудың айырма-белгілері деп зерттеушілер мынадай үш негізге сүйенеді:

1) мағына тұтастығы (белгілі бір фразеологиялық единицаның ішіндегі сөздер бастапқы мағынасынан түгел немесе ішінара жартылай айырылып қалады да шоғыр тіркес тек біртұтас мағына береді);

2) тіркес тиянақтылығы (белгілі фразеологиялық единицаның ішіндегі сөздер бір-бірімен жымдаса байланысады, олардың орын тәртібі нық келеді, барлық жағдайларда дерлік бір шоқ тіркес өз қалпын сақтайды);

3) қолдану тиянақтылығы (белгілі бір фразеологиялық единицаның әрдайым айна-қатесіз, өлеңдегі қайырма тәрізді бұлжымай қайталана қолданылады).

Сөз тіркестері аталған белгілерге бірден ие болмайды, фразеологиялық мағынаға ауысу үшін бірнеше шарттарды қажет етеді. Олар:

1) тура мағыналы сөз тіркестерінің қоғамдық қатынастардың ауысуына, түрлі әдет-ғұрып, ойсананың өзгеруіне байланысты алғашқы мағынасының көнеленуі нәтижесінде идиомалық оралымдар жасалады;

2) еркін сөз тіркестерінің мағыналық жағынан толығыуы нәтижесінде фразеологиялық мағынаға ие болады;

3) жиі қолданылу нәтижесінде тілдік оралымдар нақтылығын жоғалтып, алғашқы құрылымдары өзгеріске түседі де, тұтас тіркеске ауысады [2, 117 б.].

4) сөз тіркестерінің алғашқы грамматикалық құрылымының өзгеруімен бірге, ғасырлар бойы айтылған тұлғалары сақталып, тиянақты құрылымға айналады.

Қазақ фразеологиясы құрылым, құрылысы мен мағынасы жағынан басқа тілдердегі тұрақты тіркестерден ерекшеленеді. Фразеологизмдер елінің бейнелілік, әсерлілік, көркемдік, экспрессивті-эмоциялық, стильдік қасиеттерімен көзге түседі. Ойдың нәрін кіргізетін тұрақты тіркестерді халқымыз кеңінен қолдана отырып, ұрпақтан-ұрпаққа жеткізген.

Қазақ фразеологизмдері қазіргі заманға ұлттық мәдени ұғымдарды жеткізіп қана қоймай, ежелгі қазақ реликтерін де жеткізеді. Сонымен қатар, шығу тегі мен әрі этнолингвистикалық сипатына қарай фразеологизмдер өзінің семантикалық табиғатына қоса, абстрактылы және ауыспалы мағынада қолданылады. Сөйтіп, тілде коммуникативтік қызметін атқарады [3, 15 б.].

Қазақ халқы өзінің тарихында талай көрші елдермен, шет жұрттармен экономикалық әрі мәдени қарым-қатынасты басынан кешірген. Тілімізде осыған орай туған толып жатқан тіркестер бар. Олардың біреулері жазба әдебиеті, хиссалар арқылы, екіншілері сауда-саттыққа байланысты, үшіншілері - дін тартушылардың уағызымен, тағы біреулері екі елдің күн көріс тіршілігіндегі ортақ ой-сана, дәстүр тауқыметімен, түрліше ықпалдарға сай туып орныққан.

Тілдегі фразеологизмдер – тілдік бірліктердің ішінде аккумулятивтік қызметі ерекше байқалатын, бірнеше мыңжылдықтар бойына пайда болып, дамып, қалыптасқан, әдеби тіл дамуы кезеңдерінің өзіндік ерекшелігін айқындайтын тілдің ажырамас бір бөлігі. Әр жазушы өз өресіне қарай тілдің фразеологиялық қорынан қажетін алады да, өз кезегінде әдеби тілдің дамуына үлесін қосып отырады. Шын мәніндегі ағылшын көркем әдебиетінің ұлы тұлғалары ретінде танылып, Шекспирмен негіздеген жазба әдеби тіл дәстүрін әрі қарай жалғастырған ағылшын жазушылары осы тіл қазынасын мәнді материал, көркем құрал етіп, әдеби тілдің көркемдік дамуын ілгерілетті. Ағылшын тілінің фразеологизмдерін зерттеу жұмыстары ғалым А.В. Кунин есімімен тығыз байланысты. Оның ағылшын тілі тіркестерінің табиғатын зерттеуге арналған біршама еңбектері жалпы тіл біліміне, оның ішінде салғастырмалы бағыттағы зерттеулерге негіз болды.

Фразеологиялық мағынаның табиғаты жеке тұлғаның практикалық тәжірибесімен, сол тілде сөйлеуші халықтың мәдени-тарихи әдет-ғұрыптарымен тығыз байланысты. Барлық жағдайда фразеологизмдерге тән мағына тұрақты тіркесті құрастырушы сөздердің жеке мағыналарына сәйкес келе бермейді, тіркес ішіндегі сыңарлар тұтасып барып, бір мағынаны білдіреді. Мысалы ағылшын тіліндегі: *sell the bear's skin before one's has caught the bear* (с.с.ауд.: атпай тұрып аюдың терісін сату) // қашпаған қара қашардың уызына қарау; тумаған сиырдың уызынан дәмету. Бұл тіркестердің құрамы әртүрлі болғанымен де, мағына тұтастығымен ерекшеленеді. Тіркес «қолдан келмеген іске дәмелену, бос сөзге сену» деген мағынаны білдіреді. Бұл жөнінде зерттеуші ғалым В.П.Жуков: «Фразеологияның сыңарлары неғұрлым өзінің жеке сөздік қасиеттерін жойған болса, соншалық фразеологияның мағынасы да тұтас бола түседі және керісінше» [4, 14 б.], - дей отырып, «... біртұтас уәждендірілмеген мағыналы «бить баклуши, съел собаку» түрлеріндегі фразеологизмдер біртұтас уәждендірілген мағыналы «гнуть спину, закидывать удочки» түрлеріндегі фразеологизмдерге қарағанда өте тұрақты болып келеді» [4, 9 б.], - деп нақтылай түседі. Демек фразеологизмдердің тұтастығы жеке сөзбен бірдей емес. Оларға тән басты белгі – туынды мағынада жұмсалып, бейнелі мән тудыруы.

Б.Н. Ағабекова «Ағылшын және қазақ тілдеріндегі фразеологиялық теңеулердің ұлттық мәдени сипаты» атты еңбегінде ағылшын және қазақ тілдеріндегі фразеологиялық теңеулерді когнитивті лингвистиканың ұстанымдарына сүйене отырып талдап, оларды «жағымды» және «жағымсыз» фразеологиялық теңеулер деп қарастырады [5, 102 б.].

Ағылшын тіліндегі «жағымды» және «жағымсыз» мазмұндағы фразеологиялық теңеулер.

1. «Ақылдылық» мазмұнындағы фразеологиялық теңеулер. *A mind like a steel trap* (сөзбе-сөз: ақылы құрыштан жасалған қақпандай берік), *as sharp as an owl* (сөзбе-сөз: үкідей дана, ақылды), *as smart as paint* (сөзбе-сөз: суреттей икемді, ақылды), *as solemn as an owl* (сөзбе-сөз: үкідей дана), *wise as Solomon* (сөзбе-сөз: Соломондай дана, ақылды), *(as) wise as a serpent* (абжыландай ақылгөй, ақылды) т.б.

2. «Күштілік» мазмұнындағы фразеологиялық теңеулер. Бұл концептіге *as bold as a lion* (арыстандай күшті), *as strong as a bull* (өгіздей күшті), *as strong as a horse* (аттай күшті), *like a Trojan* (Трояндықтай, яғни трояндықтай күшті, батыл), *to fight like a lion* (арыстандай айқасу) сияқты фразеологиялық теңеулер жатады.

3. «Жылдамдық» мазмұнындағы фразеологиялық теңеулер. *As fleet as a deer* (сөзбе-сөз: ұшқыр, жүйрік бұғыдай), *as swift as an arrow* (сөзбе-сөз: оқтай жылдам), *go out like a candle in a snuff* (сөзбе-сөз: шам білтесінің күйесіндей жоқ болу), *in two shakes of lamb's tail* (сөзбе-сөз: қозының құйрығымен екі сермеуіндей тез), *like greased lightning* (найзағайдай жылдам), *run like the wind* (желдей есу) т.б. фразеологиялық теңеулер адамның жылдам, тез жасайтын іс-қимылын бейнелі түрде көрсету үшін қолданылады.

4. «Қуаныш»/«бақыт» мазмұнындағы фразеологиялық теңеулер. *As chirpy as a cricket* (сөзбе-сөз: крокеттей көңілді, қуанышты), *as happy as kings* (король сияқты бақытты), *as merry as a marriage – bell* (сөзбе-сөз: үйлену тойы кезіндегі қоңыраудай қуанышты), *as merry as a grin* (сөзбе-сөз: шегірткедей көңілді), *as pleased as Punsh* (Панч секілді риза, көңілді) т.б. фразеологиялық теңеулер осы концептіге жатқызылады.

5. «Байлық» мазмұнындағы фразеологиялық теңеулер. *As full as an egg is of meat* (сөзбе-сөз: етпен толтырылған жұмыртқадай толы), *as rich as Croesus* (сөзбе-сөз: Крездей бай), *flow like water* (судай ағуда), *like a dog's dinner* (сөзбе-сөз: иттің түскі асындай, яғни тамаша мол), *live like a fighting cock* (сөзбе-сөз: күреске шығатын әтештей өмір сүру, яғни молшылықта қызық дәурен сүру), *like pigs in clover* (сөзбе-сөз: жоңышқа арасындағы шошқалардай) т.б. фразеологиялық теңеулер осы концептіге жатады.

6. «Сұлулық» мазмұнындағы фразеологиялық теңеулер. *As fair as a lily* (лилия гүліндей сұлу), *as graceful as a swan* (аққудай әдемі/нәзік), *pretty as a picture* (суреттей әдемі), *(as) beautiful as a Greek* (сөзбе-сөз: Гректердің құдайындай әдемі/сұлу) т.б. фразеологизмдер осы концептіден орын алады.

7. «Мінез-құлқын» мазмұнындағы фразеологиялық теңеулер. Адамның мінез-құлқын суреттейтін ағылшын тіліндегі фразеологиялық теңеулерге *as tame as a chicken* (балапандай көнімді), *regular as clockwork*

(сағаттай дәл), *right as rain* (жаңбырдай берілген), *as innocent as the baby unborn* (кішкентай баладай аңқау), *quiet as a mouse* (тышқандай тыныш) т.б. жатады.

8. «Түр-кескін» мазмұнындағы фразеологиялық теңеулер. Адамның сыртқы түр-кескіні ағылшын халқының дүниетаным және мәдени ерекшеліктеріне сай бейнеленеді. Фразеологиялық теңеудің бейнелі негізі ретінде көбіне күнделікті өмірде пайдаланатын заттар, табиғатта байқалатын құбылыстар атаулары қолданылады: *as fat as butter* (майдай толықша), *as brittle as glass* (шыныдай нәзік), *fresh as a daisy* (маргаритка гүліндей жас, жаңа), *like the cat who eat the cream* (қаймақ жеген мысықтай) яғни разы болу т.б.

«Жағымсыз» мазмұнына жататын фразеологиялық теңеулер адамның ақымақтық, қорқақтық, ашкөздік т.б. сол сияқты жағымсыз жақтарын суреттейді.

1. «Ақымақтық» мазмұнындағы фразеологиялық теңеулер. Бұл концептіге *as blunt as a hammer* (сөзбе-сөз: балғадай топас), *as silly as a goose* (сөзбе-сөз: қаздай ақымақ), *been in one's bonnet* (сөзбе-сөз: бас киімнің астындағы арадай, яғни есінен адасқан деген мағынада), *ful like a Charley* (сөзбе-сөз: өзін Чарлидей сезіну – ақымақ), *mad as a hatter* (сөзбе-сөз: шляпа, қалпақ тігетін шебердей ессіз), *mad as a March hare* (сөзбе-сөз: Март айындағы қояндай жын соққан, ессіз), т.б. ағылшын тілінің фразеологиялық теңеулерін жатқызамыз.

2. «Қорқыныш» мазмұнындағы фразеологиялық теңеулер. Ағылшын тіліндегі *fear somebody as the devil fears holy water* (сөзбе-сөз: қасиетті судан қорыққандай), *like a rat in a trap* (сөзбе-сөз: қақпанға түскен егеуқұйрықтай), *look as if one had seen a ghost* (сөзбе-сөз: елес көргендей), *to shake/tremble like an aspen leaf* (сөзбе-сөз: көк теректің жапырағындай дірілдеу/қалшылдау), *to sit on a powder keg* (сөзбе-сөз: оққа толы күбіде отырғандай) т.б. фразеологиялық теңеулер осы концептіге жатады.

3. «Кедейлік» мазмұнындағы фразеологиялық теңеулер. Ағылшын тіліндегі *as bare as the palm of one's hand* (алақандай тап-тақыр), *as bare as a bone* (сүйектей тап-тақыр, жалаңаш), *butterflies in the stomach* (сөзбе-сөз: іштегі көбелектей, аш мағынасында), *hungry as a hawk* (қаршығадай аш), *Mexican breakfast* (сөзбе-сөз: мексиканецтің таңғы асындай/аш паек – сигарета + стақан су), *poor as a church mouse* (сөзбе-сөз: шіркеу тышқанындай кедей) т.б. фразеологиялық теңеулер осы концептіге жатады.

4. «Мінез-құлық» мазмұнындағы фразеологиялық теңеулер. *A tongue as long as a stock-whip* (сөзбе-сөз: тілі шыбықтың ұзындығындай), *as a hen with one chick* (сөзбе-сөз: жалғыз балапанды тауықтай, яғни тыныш таппайтын, беймаза), *as bold as a thief* (ұрыдай арсыз), *as changeable as*

a weathercock (сөзбе-сөз: желбаққыш секілді), *as crooked as a dog's hind leg* (сөзбе-сөз: иттің артқы аяғындай қисық, ұятсыз адамға байланысты), *like a bull at a gate* (сөзбе-сөз: қақпа алдында тұрған бұқадай ашулы) т.б. фразеологиялық теңеулер адамның әр түрлі мінез-құлқын сипаттау үшін қолданылады.

5. «Көңіл-күй» мазмұнындағы фразеологиялық теңеулер. Бұл концептіге *ants in one's pants* (сөзбе-сөз: шалбар киген құмырсқадай), *as sick as mud* (сөзбе-сөз: балшықтай әлсіз, яғни мұңайған, қайғы басқан), *feel like nothing on earth* (сөзбе-сөз: өзін түкке тұрғысыздай сезіну), *like a bear with a sore head* (сөзбе-сөз: басы ауырған аюдай сезіну), *to be on pins and needles* (иненің үстінде отырғандай), *to get into hot water* (қайнап жатқан суға түскендей), *like a cat on hot bricks* (шоқтың үстінде отырған мысықтай) сияқты адамның әр түрлі жағдайдағы көңіл-күйін бейнелейтін фразеологиялық теңеулер жатады.

6. «Түр-кескін» мазмұнындағы фразеологиялық теңеулер. *As dry as a mumtu* (курап қалған, саудыраған мумиядай арық), *as fat as a pig* (шошқадай семіз), *as limp as a glove* (сөзбе-сөз: қолғаптай еріксіз қалжыраған), *bandy as a bandicoot* (сөзбе-сөз: қалталы егеуқұйрықтай қисық аяқ), *done up like a dog's dinner, or dressed up like a dog's dinner* (сөзбе-сөз: иттің кешкі асындай киінген) яғни тұрпайы, дөрекі киінген деген мағынада т.б. адамның түрпішінін, сыртқы көрінісін сипаттау үшін қолданылатын фразеологиялық теңеулер осы концептіге жатады.

7. «Ашкөздік» мазмұнындағы фразеологиялық теңеулер. *As greedy as a wolf* (қасқырдай тойымсыз), *as mean cat's meat* (сөзбе-сөз: мысықтың етіндей сараң), *jump at something like a cock at a grocer* (сөзбе-сөз: ашкөздікпен бас салу), *eat like a pig* (шошқа сияқты жеу), *jump at something like a cock at a groser* (сөзбе-сөз: тарыға бас салған әтештей) т.б. фразеологиялық теңеулер осы концепт құрамына кіреді.

Қазақ және ағылшын тілдеріндегі фразеологиялық теңеулердің басым көпшілігі «Адам» атты мағыналық макротопқа жатады, олардың мағынасы адам мен оны қоршаған әлемнің өзара әрекетін бейнелейді. Ағылшын мен қазақ фразеологизмдері көбіне адамды сипаттайтын сөз тіркестері жағынан ұқсас болып келеді. Фразеологиялық теңеулердің негізінде адам өмірі мен қызметінің тұстарын бейнелейтініне байланысты Б.Н. Ағабекова мынадай топтарға бөлген:

1. Адам мінезі мен ақыл-ой қабілетін сипаттаушы: Қаз.: Қарабайдай қатыгез, дала бүркітіндей қырағы; Ағыл.: *a memory like an elephant* (сөзбе-сөз: есі пілдей), яғни еске сақтау қабілеті жоғары, тамаша, *as blunt as a hammer* (сөзбе-сөз: балғадай ақымақ) яғни топас, т.б.

2. Адамның жағдай-күйіне байланысты: Қаз.: сең соққан балықтай, жарасын жалаған иттей, жаралы арыстандай аласұрды; Ағыл.: *as*

miserable as a bandicoot – (қалталы қортышқандай) – бақытсыз, аянышты, *as still as a mouse* – тышқандай жасырынып тұру т.б.

3. Адамның сыртқы келбетін сипаттаушы: Қаз.: қырмызыдай ажарлы, ақ маралдай әдемі; Ағыл.: *as fair as a lily* – лилия гүліндей сұлу, *pale as death* – өліктей бозарған т.б.

4. Адамның өмірі мен қызметін сипаттаушы: Қаз.: түлкі қуған тазыдай соңына түсу, ит пен мысықтай өмір сүру; Ағыл.: *as thick as thieves* (бір-біріне ұрылардай жақын болу) – жан дос, айырылмас дос, *to live like cat and dog* – мысық пен иттей өмір сүру.

5. Адамның эмоциялық жағдайын сипаттаушы: Қаз.: найза үстінде отырғандай, тышқан алған мысықтай; Ағыл.: *to shake /quake/ tremble like an aspen leaf* – көк теректің жапырағындай қалтырау, *to sit on a powder keg* – оқ-дәріге толы бөшкенің (күбінің) үстінде отырғандай.

6. Адамның басқа бір адамға немесе затқа қатынасын сипаттаушы: Қаз.: жыландай жек көру, құлындай шыңғырту, қойдай бауыздау; Ағыл.: *hate smb like poison* – біреуді удай жек көру, *flieng smb aside like an old boot* – біреуді қажеті жоқ ескі аяқ киімдей лақтырып тастау, яғни пайдаланып алғаннан кейін өзінен алыстату, қуу.

7. Құбылыстар мен заттардың сапасын сипаттаушы: Қаз.: көздің жасындай таза (мөлдір), жаман түйенің жабуындай (келіссіз). Ағыл.: *fresh as a daisy* – маргаритка гүліндей жас, жаңа, *cold as a frog* – құрбақадай суық.

8. Түсті сипаттаушы: Қаз.: ақ бөкеннің таңындай, орман түлкісіндей қызыл, сүттей ақ; Ағыл.: *as white as driven snow/as milk* – қардай/сүттей ақ, *as red as a turkey-cock* – күрке тауықтың айдарындай қызыл.

9. Адамның тамақтану процесін сипаттаушы: Қаз.: бурадай қарш-қарш шайнау, егінге түскен сиырдай жайпау; Ағыл.: *eat like a pig* – шошқадай ішіп-жеу, *drink like a fish* – балықша ішу.

10. Заттар мен құбылыстардың көлемін сипаттаушы: Қаз.: қойдың құмалағындай, ешкінің асығындай, иненің жасуындай; Ағыл.: *as light as a drum* – барабандай жеңіл, *thin as a lath/rake* – ескектей жіңішке.

11. Арақашықтықты сипаттайтын: Қаз.: есік пен төрдей, ат шаптырымдай жер, қозы/қой өрісіндей жер. Ағылшын тілінің фразеологиялық теңеулерінің біз жинаған материал ішінде бұл топқа жататындары кездеспеді.

12. Уақытты сипаттаушы: Қаз.: бие сауымдай уақыт, сүт қайнатымдай уақыт, қас қаққандай. Аталмыш топқа да ағылшын тілінің фразеологиялық теңеулері біз қарастырған материал арасынан кездеспеді [6, 15 б.]

Фразеологиялық теңеулер фразеологизмдердің басқа түрлерінен өзінің логикалық құрылымы, компаративті мағынасы мен стильдік

қызметі арқылы ерекшеленеді. Фразеологиялық теңеулер табиғатын зерттеуде фразеологиялық теңеу мен метафораның өзара байланысы, ұқсастығы мен айырмашылықтарына тоқталу қажет. Осы мәселеге арналған ғылыми еңбектерде фразеологиялық теңеулер мен метафоралар тілде қатар қолданылады, себебі олар өзара тығыз байланысты деген пікір бар. Теңеу мен метафораның ортақтығы – олардың заттар мен құбылыстар негізінде фразеологиялық ассоциация жасауынан көрінеді. Алайда, оларды мазмұн жағынан ажыратып қарастырған жөн. Теңеуде салыстырушы теңеу заты және оған қажетті негіз бар. Ал метафораға ондай негіз қажет емес. Фразеологиялық теңеулер екі затты салыстырудың нәтижесі болса, метафоралар – олардың ұқсастығының нәтижесі *She is a fox* – ол түлкі; *She is as sly as a fox* – ол түлкідей қу, айлакер [7, 22 б; 8, 102 б.]

Фразеологизмдердің туу себебі фразеологиялану процесі болып табылады. Нәтижесінде сөз тіркесі түгелдей жаңа, туынды мағынаға ие болады, дайын күйінде қолданылатын тілдік материалға айналады. Көптеген фразеологизмдер ағылшын-қазақ тіларалық фразеологиялық қорында семантикалық жолмен жасалынған. Ағылшын тіліндегі: *Keep one's nose to the grindstone* – мұрнынан шаншылып жүру. Екі тілдеде мағынасы «жұмыстан қолы босамау» деген ұғымды білдіреді. Тағы да, *Be in smb's pulse* – тамырын басу – «ақырын пікір, сыр тартып көңілін бөлмек болу» деген мағынада қолданылады. Ағылшын және қазақ тілдеріндегі фразеологизмнің аспан денелеріне табынудан пайда болған түрлері кездеседі: *Be born under a lucky star* – бақытты жұлдыздың астында туу, *believe in one's star* – өзінің тағдырына сену. Қазақ тіліндегі аспанға табыну дәстүріне байланысты пайда болып, қалыптасқан фразеологизмдер: «көк, аспан, тәңір, құдай» сөздері арқау болған: құдай жарылқады, тәңірі қолдады, жұлдызы оңынан туды, аспанымыз ашық болсын т.б.

Ағылшын тіліндегі фразеологизмдердің қалыптасуына әдеби тілмен қатар терминологиялық және кәсіби лексика негіз болған. Мысалы, ағылшын тіліндегі *talk shop* – «көпшілік жерде жұмыс жайлы сөйлеу» мағынасын білдіреді, яғни «shop» – «шеберхана» ұғымында қолданылады, *to turn face about* – «көзқарасын (мінезін) күрт өзгерту» мағынасын білдіреді. Әскери терминалогия бойынша «солға шыр айналу» деп аударылады екен. Ағылшын және қазақ тілдеріндегі фразеологизмдердің пайда болып, қалыптасуынан әрбір тілдің өзіндік ерекшеліктерін байқауға болады: *Move heaven and earth* (жер мен көкті жылжыту) қазақ тіліндегі баламасы «айды аспанға шығару», яғни таң қалдыру ұғымын береді. Қазақ тіліндегі фразеологизмдердің қалыптасуына ертегілер, аңыз-әңгімелер, эпостық жырлар негіз болған.

Ағылшын тіліндегі тұрақты тіркестер, идиомалар көбінесе ертегілерде, жай және құрмалас сөйлемдерде көп қолданылады.

Мысалы: 1. *He was too soft – hearted and could not refuse money to his children and relatives whenever they asked for it.* Бұл жердегі идиома «*soft – hearted*» «жұмсақ жүрек» (қазақша қайырымды, қолы ашық) деген мағынаны білдіреді [9, 112 б.].

2. *When the boy asked his parents to allow him to learn to play piano, they agreed because they knew he had a good ear for music.* Бұл жердегі идиома «*good ear for music*». Мұны сөзбе-сөз аударсақ, «*good ear*» – «жақсы құлақ» дегенді білдіреді, яғни қазақша баламасы «құйма құлақ». Ағылшын және қазақ тілдеріндегі фразеологизмдердің қалыптасуына ағылшын және қазақ ұлттарының тарихи, рухани және материалдық мәдени дәстүрлері негізі себеп болған деген тұжырым жасауға болады.

Қорыта айтқанда, құрылымы әр түрлі ағылшын және қазақ тілдерінің сөздік қорындағы өте жиі қолданылатын, мағынаға бай, қолданыс ауқымы кең тілдік бірліктердің бірі – тұрақты тіркестер екендігі анықталды.

Фразеологизмдердің мағынасын олардың құрамындағы ұлттық-мәдени элемент білдіреді. Ұлттық-мәдени элементке әр халықтың өзіне ғана тән бейнелеу образдары жатады. Белгілі бір ғана тілде кездесетін тілдік образдар басқа тілдерде қайталанып келмесе, олар әрқашан ұлттық болып табылады. Екі тілдегі фразеологиялық бірліктерді салғастыра талдау барысында олардан ұлттық дүниетаным ерекшеліктері мен ұқсастықтары бар екені анықталды. Тілдік бірлікке тән коннотацияның ұқсас не сәйкес келуі ұлттық дүниетаным деген түсінікпен ұштасады, ал бұл халықтар туыстығы дүниетанымының ортақтығына немесе ұқсастығына әкелуі мүмкін. Ал ұлттық дүниетанымның ерекшелігі, оның тілдегі көрінісі тіл иелерінің өз даму тарихына, табиғи ортасы, салт-дәстүрі, тұрмыс-тіршілік, шаруашылық түрлері т.б. жағдайларына байланысты деп білеміз. Тілі, ділі, мәдениеті, дүниетанымдық көзқарасы әр түрлі ағылшын және қазақ халықтарының фразеологиялық теңеулері жан-жақты, құрылымы, ішкі форма, аялық білім, жалғаса туындаған ауыспалы мағына, концепт, лингвомәдени тұрғысынан зерттеу нәтижесінде тіл-тілге тән ортақ заңдылықтар, жалпыхалықтық рухани дүниелер, ұлттарға тән танымдық ерекшеліктер т.б. жөнінде бірқатар жаңа мағлұматтарға қол жеткізілді.

Фразеологиялық теңеулердің ұлттық белгісі олардың мағыналық ерекшеліктерінен айқын көрініс табады, себебі кез келген халықтың бүкіл мәдени және психологиялық күрделі кешенін оның қайталанбас ойлау тәсілін жинақтайды. Бұл әр тілдің түрлі бейнелерге сүйенетіндігімен, мағынасы ортақ болғанымен, негізінде жатқан бейненің әр тілде өзіндік бояуы болуымен анықталады. Дегенмен екі тілге ортақ бейнелерге

ие фразеологиялық теңеулер кездесетіні байқалады. Бұл құбылыс қазақ және ағылшын халықтарының дүниетанымдағы кейбір түсінік ұқсастығын дәлелдейді.

Фразеологиялық теңеулердің ұлттық-мәдени мағынасын олардың құрамындағы ұлттық-мәдени элемент білдіреді. Ұлттық-мәдени элементке әр халықтың өзіне ғана тән бейнелеу образдары жатады. Белгілі бір ғана тілде кездесетін тілдік образдар басқа тілдерде қайталанып келмесе, олар әрқашан ұлттық болып табылады.

Екі тілдегі фразеологиялық теңеулердің пайда болу көздері әр халықтың тарихымен, заттық және рухани мәдениетімен, өмір-тіршілігімен тығыз байланысты. Олардың мағыналарын, тарихиэтимологиялық көздерін лингвомәдени және лингвокогнитивтік талдау жүргізу арқылы ғана ашуға болады.

Фразеологизмдерді атап айтқанда фразеологиялық теңеулерді тек тұлғалық (формалық) жағынан ғана емес, сонымен қатар оларды мағыналық, ұғымдық, концептілік тұрғыдан зерттеу арқылы халықтардың ұлттық болмысын, дүниетанымын, рухани байлығын, мәдениетін айқындап, оларды келер ұрпаққа жетуіне жағдай жасалады. Ал туыстас немесе туыстығы жоқ тілдердегі фразеологизмдерді лингвомәдени және лингвокогнитивтік тұрғыдан салыстыра-салғастыра зерттеу арқылы олардың тілдердегі ұқсастығы мен ерекшеліктерін ашу осы замандағы жаһандану үрдісіне байланысты мәдениетаралық қарым-қатынас үшін де маңызы зор болмақ.

ӘДЕБИЕТ

1 Мутянова Ю.Н. Қазақ және ұйғыр тілдеріндегі «жер» концептісінің фразеологиялық және паремиялық көрінісі // Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ Хабаршысы, «Филология ғылымдары» сериясы. – 2017. - № 3. – 53-62 бб.

2 Боранбаева Г.С. XV-XVIII ғ. Қазақ поэзиясы тіліндегі фразеологизмдер: филол. ғылым. канд. ... дис. – Алматы, 1994. – 169 б.

3 Қыпшақбаева А.Қ. Қазақ және ағылшын тілдеріндегі қарсы мәндес фразеологизмдердің семантикалық парадигмасы. – Қызылорда, 2010. – 119 б.

4 Жуков В.П. Русская фразеология. – М., 1986. – 303 с.

5 Бекишева Б. Қазақ-ағылшын фразеологизмдеріндегі «адам» концептісі // Қазіргі заманғы ғылымның өзекті мәселелері: Ғылыми конф. материалдары. – Польша, 2013. – 106 б.

6 Ағабекова Б.Н. Ағылшын және қазақ тілдеріндегі фразеологиялық теңеулердің ұлттық мәдени сипаты. – Алматы, 2010. – 30 б.

7 Казакова Т.А. Практические основы перевода. – СПб.: «Союз», 2002. -117 с.

8 Кеңесбаев І. Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі. – Алматы, 1977. –711 б.

9 Латышев Л.К., Семенов А.Л. Перевод: Теория, практика и методика преподавания. – М.: АСАДЕМА, 2003. – 169 с.

НАЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ КАЗАХСКОГО И РУССКОГО ЯЗЫКОВ

Сыдықова С.Д.¹

¹магистрант 2 к. специальности «Иностранная филология»
КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Қазақстан, e-mail:suyrik_leader@mail.ru

В статье рассматриваются семантические категории современной фразеологии. Сравнивая группы фразеологизмов, включающих анатомические названия в казахском и английском языках, автор рассматривает национальность, язык, культуру и цивилизацию во взаимосвязи как некий общий контекст.

Ключевые слова: фразеология, фразеологические уречения, фразеологические единицы, регулярные выражения, идиомы, спецификации.

Статья поступила 16.01.2018

LEXICAL-SEMANTIC REPRESENTATION OF THE CONCEPT OF "JOY" IN KAZAKH, ENGLISH AND RUSSIAN LANGUAGES (on the material of translations of artistic texts of the XIX century)

Tanatarova A.¹,

¹Undergraduate of Foreign language:
foreign philology of Ablai khan, KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan
e-mail: altusya_93.01@mail.ru

In this article the authors viewed from the standpoint of comparative linguistics and translation studies in terms of researching it in the form of lexical-semantic fields of nuclear lexemes "joy / joy", as well as in the form of synonymous series and antonyms of these lexemes. Specific examples show the peculiarities of language units, realities in the Kazakh, Russian and English languages.

Keywords: concept of joy, translation aspects, lingvo-cultural peculiarities of translation expertise, professional competence, phraseological units.

ӘӘЖ 81'42
ҒТАМТ 16.21.07

ҚАЗАҚ, АҒЫЛШЫН ЖӘНЕ ОРЫС ТІЛДЕРІНДЕГІ «ҚУАНЫШ» КОНЦЕПТІСІНІҢ ЛЕКСИКА-СЕМАНТИКАЛЫҚ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯСЫ (XIX ғасыр көркем аударма мәтіндер бойынша)

Танатарова А.¹,

¹Абылай хан ағындағы ҚазХҚжәнеӘТУ 2 к. магистранты
Мамандығы: «6М021000-Шетел филологиясы»
Алматы, Қазақстан, e-mail: altusya_93.01@mail.ru

Бұл мақалада «қуаныш/ joy/радость» ядролық лексемдерінің салыстырмалы лингвистика және аударма зерттеулерінің тұрғысынан семантикалық өрістерінде, сондай-ақ лексемалардың синонимдік сериясы мен антонимдері тұрғысынан зерттеу қарастырылады.

Тілдік концептілердің лексикалық өкілділігі қазіргі уақытта салыстырмалы лингвистика мен аудармада ең өзекті зерттеу тақырыптарының бірі болып табылады.

Тірек сөздер: концепт, қуаныш концептісі, фразеологиялық аспект, фразеологиялық бірліктер, «қуаныш» микрополесі, өріс, ядро, периферия.

«Қуаныш» концептісінің ядросы және перифериясы. Жеке сөздің концептісі толықтай анығырақ түрде оның семантикалық және (немесе) ассоциативтік өрісі арқылы ашылады. «Сөздің семантикалық немесе ассоциативтік өрісінде жатқан ақпарат өзінің құрамында когнитивті және прагматикалық білімдердің элементтерін бейнелейді. Мысалы, сөздің ассоциативті өрісінде бар «семантикалық контекст» өз қатарында концептінің иерархиялық ұйымдастырылуындағы түрлі қатынастарды береді» [1, 315-317б.]. Кең мағынада концепт құрылымын шеңбер ретінде елестетуге болады, оның орталығында негізгі ұғым, концепт ядросы болады да, ал перифериясында мәдениет, дәстүр, халықтық пен жеке тәжірибе арқылы танылғандар болады.

Ядро – осы не өзге лексеманың сөздіктегі мағыналары. Периферия – субъективті тәжірибе, коннотациялар, ассоциациялар, лексеманы құрайтын түрлі прагматикалық құрамдастар.

Э.Д.Сүлейменова «'Қуан' мағынасындағы етістіктің семантикалық құрылымы» деген зерттеуінде қазақ тіліндегі 'қуан' – өрісін анықтап береді. 'Қуан' лексика-семантикалық өрісінің ядросына мына етістіктер жатады: алақайла, арсаңда, дарди, дәсерле, жадыра, жайра / жайранда, көңілден, қуан, қуанышта, масаттан / насаттан, мәзден / мәзсін, табала, шаттан және идиоматизацияланған етістікті сөз тіркестері жатады: *мәз бол, мәз-мейрам бол, мәре-сәре бол, төбесі көкке жет, жерден жеті қоян тапқандай қуан, әйелі ұл тапқандай қуан, әкесі базардан келгендей қуан, балаша мәз бол, бөркін аспанға (көкке) лақтыр/ат, шат бол, жүрегі жарыла жазда, қуанышы қойнына сыйма* [2, 17 б.]. Ядроға жақын аймаққа мына сөздер жатады: *дели, пейілден, жайтаңда, мазатсы, майсаңда, масайра, мазаттан* және идиоматизацияланған сөз тіркестері жатады: *бір жаса, далиып сала бер, көңілге нұр құйыл, көңілі желдей ес, танауы желбіре, мұраты таулап отыр, мейманасы ас, мастық кір, құдайды құлағына ұста, қиын қуан, өлгені тіріліп, өшкені жан.*

Периферияға жататын етістіктер: арсақта, арсалаңда, арсалақта, жайдарылан, жайма-шуақтан, жадыраңқыра, күптен, жарқыра, жетіс, ләзаттан, мастан, райлан, рақаттан, сүйсін, тойл, хоштан, мейрамда, мерекеле, мажыра, күл және идиоматизацияланған етістікті сөз тіркестері: дәулетке мас бол, жүрегі лүп ет, жыларын да, күлерін де білме, шала байы, мейірі қан, ләззат ал, қарық бол, ақ түйенің қарны жарыл, жыртылып айрыл, көтені шелектей бол, сыртынан семір, көңілі шалқ, көңілі көтеріл, көңілі тасы, көңілі сергі, көңілі судай тасы, жадырап сала бер, соңынан күл шаш, көңілі жадыра, асыр [3].

Осы зерттелудегі концептілер әрекет (действие), ментальді әрекет (ментальное действие), сөйлеу әрекеті (речевое действие) сияқты үш түрлі түсінікпен байланысты.

Әрекет – адам мен әлем арасындағы қарым-қатынасты реттеу болып

табылады. Сол арқылы адам тіршілікте әр түрлі қарым-қатынасқа түседі. Мысалы, көңіл-күйлерін, қуанған сәттерін, мұңайған сәттерін, күйініш пен реніштерін әрекет арқылы көрсетіп отырады.

Психология тұрғысынан: «Әрекет дегеніміз түрлі қажеттерді өтеуге байланысты белгілі мақсатқа жетуге бағытталған процесс. Адамды түрлі іс-әрекетке итермелейтін оның түрлі қажеттері. Әрекет – іс-әрекеттің шағын бөлігі. Ол жеке мақсатты орындауға бағытталады, әрекетті орындау тәсілдері операция деп аталады» – деген анықтама беріледі. Қуану да, қайғыру да – эмоционалды әрекеттер.

Қуаныштың сыртқы көрінісі: билеу, күлу, жылау, қолды былғау, мақтану, қол соғу, секіру, жымию, қапылу, ұшып тұру, жүгіру, құшақтау, арқадан соғу, қолдау, менменсіну, қуану, жасару, семіру, ән салу, қатты айқайлау, әңгімелесу, қалжыңдау (соңғы төрт әрекет сөйлеу әрекетіне жақын).

Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде «қуаныш» сөзінің толық мағынасы былайша берілген:

Қуаныш зат. 1. Бір нәрсеге қуану сезімі; шаттық, көңілділік.

2. Ауыс. Біреудің көңілге медеу тұтарлық нәрсесі; жұбанышы, қызығы, арқа сүйері.

Бойын [бойды] қуаныш биледі. Шаттыққа бөленді, жаны жадырады.

Кеудесін [көкірегін] қуаныш кернеді. Шаттыққа бөленді, көңілі тасыды.

Көз қуаныш. Риза боларлық, сүйсінерлік.

Қазақ тілінде «Қуаныш» сөзінің бірнеше синонимі бар. Мысалы; мерей; ойын-күлкі, сүйініш, шат-думан, ғанибет: ғанибетшілік, қуану, қуанушылық, қуаныштылық.

Қазір жүрегін аттай тулатып, соншалық қуантып, еркін алған көрінісі (Әуезов.Абай жолы)

Қуаныш әкелгендей, ем болар дауаны айтқандай Абай жүзіне қарай беріп еді (М.Ә.Абай жолы). *Қасымға бұдан соңғы қайғы болып – малды қаратыру, қозы бағу шықты* (М.Ә. Жетім). *Қазір жәрмеңке басындағы Абайға тілеулес барлық халық өз бетімен қуаныш мәз-мереке жасап жатыр екен* (М.Ә. Абай жолы). *Екі шал қуаныштарын қойындарына сыйғыза алмай, қайта-қайта тамсанып, тамашалай береді. Осының бәрінің қатарында Әбіштен келген сәл ғана емеурінді иланғыш көңілмен, барынша қуанып қабылдаған. Қуаныштымын, екеуіңе де барынша ырзамын! Әбіш айтқан сөзден шошынарын да қуанарын да білмегендей. Сол ретте Әбіш пен Мағаш арасындағы ойда жоқ күйден туып ұлғайған мол махаббат жайын Дәрмен көп қуаныш етіп тамашалайтын. Ол екі жастың өздері де Дәрменнің бұларға деген тілеулестік достығын қатар қуаныш ететін. Үй ішіндегі барлық жан Абайдың айтқанынан қуаныш, сенім, жақсы бір елес сезгендей болса, мынаның үні сәл мысқыл, ажуа аңғарын танытқандай. Қуаныш пен жұбаныш, жақсылық пен жаманшылық, күн мен түн айырмасы жоқ боп тұтасып, мұнарға айналып барады. Әкенің өзі айтып білдірмесе, Абай мынау аналардың қуанышпен қарсы алған күндерін мұңайтқысы*

келмеді. Ол **қуанышы** – өмірінде ең алғаш татқан әйелдік махаббаттың қуанышы болатын.

Ел жүзінде, қазіргі ақын түсіндегі, ән үстінде езу тартқан жарастық күлкідей боп, шат қуаныш күлкі көрінеді Абай көзіне. Сыпайы күліп, қуаныш ете қарап отыр (М.Ә. Абай жолы).

Қуаныш көпшілікке тән. Ел арасында мейрам, мереке тудырады. Мысалы: *Қазір жәрмеңке басындағы Абайға тілеулес барлық халық өз бетімен қуаныш мәз-мереке жасап жатыр* екен (М.Ә. Абай жолы). *Иә, халайық, бұл бір асыл мереке болды, шын қуаныш, қалтқысы жоқ халық қуанышы* (М.Ә. Абай жолы). Бар кедей тобы жамырап қуанысты.

Әкесі базардан келгендей мәз-мейрам болды [4].

Ағылшын тіліндегі қуаныш мағынасы бар сөздердің концептуалды аймағы: pleasure – ecstasy – rapture – delight – bliss – felicity – triumph – happiness – excitement – exaltation – exultation – elation – enchantment – joy – joviality – thrill – enthusiasm – sunshine – glee – satisfaction – nirvana – admiration – gaiety – hilarity – merriment – mirth – enjoyment – gladness – contentment – gratification – amusement – cheer – liveliness – light-heartedness – self-fulfillment – schadenfreude – malice – delectation – jubilation [5].

Ағылшын және қазақ тілдеріндегі қуаныш сезімін білдіретін жалпы және спецификалық сипаттағы фразеологизмдерді қарастырсақ. Қуаныш күйі екі тілде де әзілмен өлшенеді: ағыл. die with laughter – күлкіден өлу, burst out laughing – күлкіден жарылу; қаз. ішек-сілесі қатып күлу, өлердей күлу т.б.

Екі тілде де «қуаныш» мағыналы фразеологизмдердің саны көп. Мысалы, англ. grin like a Cheshire cat - (сөзбе сөз аударсақ, Чех мысығы сияқты мырс-мырс етіп күлу) - ыржиып күлу [3]); laugh like little Audrey – ішек – сілесі қатып күлу (сөзбе сөз аударсақ, кішкентай Одри сияқты күлу; Одри – У. Шекспирдің «Как Вам это понравится?» комедиясындағы кейіпкер) [5, 11-12 б.].

«Қуаныш» мағыналы фразеологизмдердің құрамына келсек, ағылшын және қазақ тілінде осы сезімді білдіретін фразеологизмдерде «аспан» компоненті қолданылады. Мысалы, ағыл. in the seventh heaven - қаз. *қуаныштан бөркін аспанға лақтыру*. Бұл діни тұрғыдан алып қарасақ әлемнің жеті кереметіне байланысты айтылған, яғни жетінші аспанға жеткендер ғана ең керемет рақатты сезіне алады.

Атап өту керек, ағылшын, қазақ тілдерінің фразеологиялық қорынан «қуаныш» пен «бақытты» бейнелейтін фразеологиялық бірліктерді табуға болады. Мысалы, англ. be on a cloud – *ошалеть от счастья* (букв. быть на облаке), on cloud seven - *быть на седьмом небе от счастья* (букв. на седьмом облаке), jump over the moon – *прыгать от радости* (букв. прыгать выше луны) [6, 106 б.].

Қазақ тіліндегі қуануға байланысты айтылатын фразеологизмдерде ол былайша көрініс тапқан: «қуаныштан секіру»; «*төбесі көкке жету*»; «*төбесі көкке екі елі жетпеу*»; «*бөркін аспанға ату*»; «*көңілі көтерілу*»; «*тұла бойы алып ұшу*» т.б. (орыс тілінде: «прыгать от радости»,

«чувствовать себя на верху блаженства», «чувствовать себя на седьмом небе», «летать от радости») [7, 42 б.],

Ағылшын тіліндегі *қуаныш* концептісінің аясын аударатын болсақ:

Pleasure – удовольствие – рақаттылық, ғанибет

Ecstasy – экстаз, исступление – есерлену, желігу, экстаз

Rapture – восторг (экстаз) – масаттану, шаттық, тәнті болу

Deligh – восхищение, наслаждение, удовольствие – таңданыс, сұқтану

Bliss – блаженство, счастье – зейнет, рақат, шаттық

Happiness – счастье – бақыт

Enthusiasm – энтузиазм, воодушевление – ынта, жігерлілік, рухтылық

Glee – веселье, ликование – жайдарлылық, сауық-айран, шаттық.

Үш тілде де «қуаныш» концептісі күлкімен яғни көңіл-күймен өлшенеді:

die with laughter – күлкіден өлу,

burst out laughing – күлкіден жарылу; қаз. Ішек-сілесі қатып күлу, өлердей күлу т.б.

grinlikeaCheshirecat (букв. ухмыляться, как Чеширский кот) – улыбаться во весь рот (Чеширский кот - персонаж книги Льюиса Кэрролла «Алиса в стране чудес»).

laugh like little Audrey - смеяться от души (букв. смеяться как маленькая Одри; Одри- действующее лицо в комедии У. Шекспира «Как Вам это понравится?»), (англ. be on a cloud) – ошалеть от счастья (букв. быть на облаке), on cloud seven – быть на седьмом небе от счастья (букв. на седьмом облаке), jump over the moon – прыгать от радости (букв. прыгать выше луны) [8, 18 б.].

Концепт түсінігінің астарында жеке бөлек мағына жатыр. Идеясы - қолда бар адам санасында, қазіргі ретінде жедел бірлік ойлау процестерінде және қолдайтын ретінде әбден дербес және нақты бөлінетін мәні [9, 140 б.].

Мұндай ядролық өрістер лексемалары ағылшын тілінде «joy» және орыс тілінде «радость» болуы мүмкін. Ағылшын және орыс тілдеріндегі өрісті салыстырғанда орыс тілінде ағылшын тілінен гөрі көп мағыналылықты көрсетеді.

Ағылшын және орыс тілдерінде қуаныштың көрінісі болып белгілі бір сезім, сондай-ақ «сол қуаныш себебінің» номинациясы болып табылады.

Ағылшын тілінде қуаныш сезімі ойын-сауық ұғымымен байланысты. Мұнда қуаныш көңіл-көтеру ретінде бірнеше номинацияға ие. Бұл көңіл-көтеру жалпы түсінігі, үш лексемамен ұсынылады: «merriment» (көңіл-көтеру, ойын-сауық), «mirth» (көңіл-көтеру, қуаныш) және «gaiety» (көңілділік, ойын-сауық, көтеріңкі көңіл-күй; көңілді немесе сәнді түрі). Алайда, олардың арасында айырмашылықтар бар: егер «gaiety» жалпылама түрде сауық-сайран, қуанышты білдірсе, ал «merriment» – бұл мерекелік ертеңгілікке байланысты шаттықты, білдіреді.

Шаттық ағылшын тілінде ойын-сауық ретінде «merry-making» лексемалары арқылы ұсынылады. Бұл лексема көңілді ойын-сауық

түрінде ғана емес, сонымен қатар ғажап, думан, ермек, сауық-сайранды да білдіреді. «Merry» және «торжество» сөздерінің этимологиясы туралы қорытынды жасасақ, бұл лексемалар этимологиялары жағынан ұқсас болмаса да, екеуінің бастапқы мәні «нарық» болып табылады. Сондықтан ағылшын тіліндегі «merriment» және орыс тіліндегі «торжество» сөздерінің орнына «нарықтағы көңіл-күй» қабылдауға болады.

Үш тілде – қазақ, ағылшын және орыс – ‘қуаныш’ микрополесі ‘сезім’ компоненті ретінде өзара байланыстылығы екенін атап өтуге болады. Ағылшын тілінде «шаттық» микрополесінің құрамдас бөлігі «рахат» компонентімен байланысты. Орыс тілінде «қуаныш» микрополесінің құрамдас бөлігі – “салтанат” компонентімен және оның басқа да құрамдас бөліктері: мерекемен, жайрандаумен, қанағаттандырумен байланысты.

«Қуаныштың себептері» лексика-семантикалық микрополесін үш тілде де салыстыру себебі: қуаныш сезімін білдіру үшін орталық өріс сема тізбесін құрау негіз болып табылады. Сондықтан үш тілдегі өріс құрылымын анықтай келе келесі ұқсастықтарды ұсына аламыз: (осылай түзедім)

Орыс, қазақ және ағылшын тілдерінде де қуаныштың себебі хабар, жаңалық болуы мүмкін. Үш тілде де өріс орталығы ұсынылған оқиға, ол сондай-ақ қуанышқа себеп болуы мүмкін. Ағылшын тілінде бұл лексема «event», ал орыс тілінде «событие» деп аталады.

Ағылшын тіліндегі қуанышқа себеп бақыт («happiness») және денсаулық («health») болуы мүмкін.

Ал орыс тілінде қуанышқа себеп өмірдің өзі, олжа, жеңіс, жетістік, бөтен қайғы болуы мүмкін.

Қазақ тілінде қуанышқа себеп өмірдегі қуанышты сәттер, оның ең басты себебі – той.

Салыстырылып отырған тілдердің айырмашылықтарына қарастырылып отырған концептің семантикалық мүмкіндіктері жағынан егжей-тегжейлі қарау керек. Мәселен, ағылшын тілінде «joy» ядролық лексемасы жеке әйел атауы ретінде қолданылуы мүмкін. Осы номинация негізінен Англия және Австралияда кездеседі [10 б.].

Сонымен қатар, ағылшын тілінің орыс тілінен айырмашылығы «joy» концептісі поэтикалық мәтіндерде «қуанту, көңілін-көтеру; қуану, көңілдену» мәнінде қолданылады [11,121 б.]. (Орыс тілінде ағылшын тіліне қарағанда «қуаныш» ядролық лексемасы жақын, сүйікті адамға назар аударған кезде қолданылады. Ол және күтпеген немесе көптен күткен танысыңмен кездескенде ауызша стильдегі комплименттің экспрессиялық формасында бола алады. Сондай-ақ оның мазмұндық бөлігінде өтініш пен ұсынысқа экспрессивті оң жауап орын бар. Орыс тілінің ағылшын тілінен айырмашылығы - онда «қуаныш» лексемасының «не үшін? неге? қандай себеппен?» сияқты қарапайым мағыналары болуы мүмкін. Орыс тілінің «радость» ядролық лексемасын «отрада, просвет, улада, утеха» тәрізді ескірген ұғымдарды атап өтуге болады.

Орыс тілінің «радость» қарапайым ядролық лексемасы «собачья радость» сөз тіркесінде мына екі мағынаны білдіреді, бірі - «колбаса самого низкого качества, сорта»; екіншісі, «вареная требуха, сычуг, печенка, легкие, сердце».»Орыс тілінің әлеуметтік диалект сөздігінде» «радость» ядролық лексемаларының мынадай спецификалық қолданыстарын кездестіруге болады: «аэропорт в глухих отдаленных местах; в ироническом значении венерическое заболевание; галстук» [8,205 б.].

Салыстырылған тілдердің ұқсастығы теріс мағынадағы ядролық лексемалар қарама-қарсы қуаныштағы сезімдерді білдіру үшін пайдаланылады. Оның үстіне, ағылшын және орыс тілдеріндегі осындай типті сөз тіркестері мақал-мәтелдердің құрамды элементтері болып табылады, бұларды ядролық антонимдер деп атайды. Мысалы:

There is no joy without alloy.

Ал теріс мағынадағы қарама-қарсы қуаныштағы сезімдерді білдіру үшін мына ядролық антонимдер қолданылады: мысалы, I didn't exactly jump for joy (I was not very pleased) (мен онша қуанышты болмадым) [9,113 б.]

Демек, салыстырылатын тілдердегі «joy / қуаныш» ядролық лексемаларымен теріс конструкциялы сөз тіркестері сезім, қарама-қарсы қуаныштылық мағынасын білдіруге, ал екінші жағынан, олар мақал-мәтелдер мен фразеологизмдері тұрақты сөз тіркестері арқылы білдіруге бірдей қабілетті.

Ағылшын тілінің түсіндірме сөздігінде «joy - қуаныш» ядролық лексеманың мынадай синонимдері бар; happiness, felicity, transport, ecstasy, rapture, bliss, merriment, hilarity, gaiety, festivity [9, 257 б.]

Саластырмалы талдау нәтижесінде біз «joy / радость» ядролық лексемаларының шағын ғана баламалылығы бар екенін көре аламыз. Мысалы, ағылшын тіліндегі «festivity» қазақ тілінде «салтанат» орыс тілінде «ликование», «торжество», «праздник» сөздерімен мағыналас. Оларды салыстыру кезінде ұқсастығы байқалады. Мысалы, синонимдер ретінде ағылшын тілінде «festivity» орыс тілінде «праздник» ал қазақ тілінде «мереке». «Мереке» лексемасы орыс тіліндегі «қуаныш» – «радость» концептісін білдіретін лексика-семантикалық өрістің құрамдас бөлігі болып табылады. Осы этимологияны негізге ала отырып, олардың түпкі нұсқасын айта алмаймыз, олардың өзара туыстық, бірақ сөзсіз ұқсастығы бар бастауыш семантикасы бар: «нерабочий день, день отдыха» [9, 97 б.]

«Қуаныш» лексемасының синонимді қатарларының айырмашылықтарын қараған кезде біз синонимдерді тақырыптық топтары бойынша жүйеледік. Ағылшын тілінде бұл мүмкін топтар: қуаныш сезім сияқты; қуаныш мінез-құлық көрінісі, қуаныш адамның іс-қимылы түрінде болуы мүмкін. Орыс тілінде де мұндай ядролық синонимдердің тақырыптық топтары байқалады: мысалы, «радость»: қуаныш сезім ретінде, адамның қуанған сезіміннен туындайтын іс-әрекеті ретінде, қуаныш жағымды көңіл-күйдің көзі ретінде және өмірдегі қуанышты

оқиғалардың көрінісі ретінде. Ағылшын тілінде сезімді білдіретін «joy-куаныш» ядролық синонимдер лексемалары happiness, felicity, transport, ecstasy, rapture, bliss болып табылады.

Қазақ тілінде қуаныш сияқты сезімді мынадай синонимдер айта алады: мерей; ойын-күлкі, сүйініш, шат-думан, ғанибет, қуану, қуаныштан жүрегі жарыла жаздады және т.б. Салыстыру көрсеткендей, ағылшын, қазақ және орыс тіліндегі қуаныш синонимі «шаттық» сезімі болуы мүмкін. Этимологиялық сөздіктерде көрсеткендей, «transport», «rapture», сияқты салыстырмалы синонимдер «ликование» болып табылады этимологиясы тектес деген сөздермен ауыстырғанда. Аздап ұқсастығын да көруге болады.

Салыстырылып отырған үш тілде синонимдер кезінде адам әрекеті көрсетілуі мүмкін : қуаныш – «merriment» (ойын-сауық), «hilarity» (ермек), «gîna» (ойын-сауық, көтеріңкі көңіл-күй), «festivity» (мерекеге, мереке). Материалдағы орыс тілі синонимдер ретінде осында кіреді: «ликование» (салтанат), «салтанат» (мерекеге), «мереке» (салтанат). Бұл ретте синонимдер «festivity», «ликование», «салтанат», «мереке» ие мәндері ұқсас.

Қорытындылай келе, бұл факт салыстырылған тілдерде «қуаныш» концептісінің ұқсастықтары барын тағы бір рет растайды және үш тілде де ол адамның сезімдері арқылы беріледі. Сонымен қатар, «joy/куаныш» ядролық лексемаларын салыстыру барысында айырмашылықтарына қарағанда, ұқсастықтары көп екенін айта аламыз және бұл салыстырылып отырған тілдердің алыс туыстықтары барын тағы бір рет дәлелдейді.

ӘДЕБИЕТ

- 1 Оразов М. Қазақ тілінің семантикасы. – Алматы: Қазақстан, 1993. – 110 б.
- 2 Сергеев В.М. Когнитивные методы в социальных исследованиях // Языки и моделирование социального взаимодействия. – М.: Прогресс, 1987. - 464 б.
- 3 Сулейменова Э.Д. Понятие смысла в современной лингвистике – Алма-Ата, 1989. –160 б.
- 4 Туманова А.Б. О соотношении «картина мира», «языковая картина мира» и «концептуальная картина мира»// ҚазҰУ Хабаршысы . - 2004. - № 9. – 462 б.
- 5 Серебренников Б.А., Кубрякова Е.С., Постовалова В.И. и др. Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира. –М.: Наука, 1988. –242 б.
- 6 Бабушкин А.П., Жукова М.Г. Перевод в свете проблем когнитивной семантики // Проблемы культурной адаптации текста. – Воронеж, 1999. – 57 б.
- 7 Аитова Н.Н. Ғалам бейнесі және ғаламның тілдік бейнесі // ҚазҰУ Хабаршысы. Филология сериясы. – 2004. - № 7. – 367 б.
- 8 Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. – М.: Русские словари, 1996. – 607 б.
- 9 Стернин И.А. Лексическое значение слова в речи. – Воронеж, 1985. - 498 б.
- 10 Абақан Е.М. Тілдің мәдени философиясы. –Алматы: Айкос, 2002. - 578 б.
- 11 Кирьякова О.И. Проблемы профессионального и художественного перевода синонимов ядерных лексем «joy/радость»// Актуальные проблемы профессионального речевого общения: Матер. 1 междунар. науч. интернет-конф. молодых ученых. Мичуринск 1 – 30 ноября 2007 г. / отв. ред. Л.Г. Попова. – Мичуринск: Изд-во МичГАУ, 2007. – 121 б.

**ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКАЯ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ КОНЦЕПТА «РАДОСТЬ»
В КАЗАХСКОМ, АНГЛИЙСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ
(на материале переводов художественных текстов XIX века)**

Танатарова А.¹

¹магистрант КазУМОиМЯ им. Аблай хана
Специальность: «6M021000-Иностранная филология»
Алматы, Казахстан, e-mail: altusya_93.01@mail.ru

В статье концепт рассматривается с позиций сопоставительного языкознания и переводоведения в плане исследования его в виде лексико-семантических полей ядерных лексем «*joy/ радость*», а также в виде синонимических рядов и антонимов этих лексем в казахском, английском и русском языках. В заключение можно предположить, что концепт «*радость*» есть составная часть базового эмоционального концепта «счастье», присущего всем языкам.

Ключевые слова: концепт, концепт радость, фразеологический аспект, фразеологические единицы, микрополя радости, сема, ядро, периферия.

Статья поступила 12.12.2017

**SPEECH PORTRAIT OF EX – U.S PRESIDENT BARACK OBAMA
(on speech material “Yes We Can” January 8, 2008)**

Chabanenko N.S.¹

¹Undergraduate of Foreign language: foreign philology of Ablai khan
KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan, e-mail: nchabanenko20@gmail.com

The linguistic personality and its speech behavior are one of the most important problems of modern linguistic researches. The discourse of public linguistic personalities, namely a discourse of political figures, becomes extremely relevant in the conditions of modern information society. The concept of a political discourse would be incomplete without linguistic analysis (the language means forming a speech portrait of the modern politician). As an example we will take such political figure as Barack Hussein Obama and his well-known speech “Yes We Can”. In this article used approaches will be analyzed. We will create the certain speech portrait constructed on the basis of those speech structures which give the chance to have influence on crowd consciousness.

Keywords: linguistic personality, speech behavior, speech portrait, political discourse, Barack Obama.

УДК 81'27
МРНТИ 81.381.54

**РЕЧЕВОЙ ПОРТРЕТ БАРАКА ОБАМЫ ЭКС-ПРЕЗИДЕНТА США
(на материале речи «YesWeCan» 8 января 2008 года)**

Чабаненко Н.С.¹

¹Магистрант 2-го курса специальности
«6M021000– иностранная филология»
Каз УМОи МЯим. Абылай хана,
Алматы, Казахстан, e-mail: nchabanenko20@gmail.com

Языковая личность и ее речевое поведение являются одной из важнейших проблем современных лингвистических исследований. Дискурс публичных языковых

личностей, а именно дискурс политических деятелей, становится крайне актуальным в условиях современного информационного общества. Понятие политического дискурса было бы неполным без его лингвистического анализа (языковых средств, формирующих речевой портрет современного политика). В качестве примера взят такой политический деятель, как Барак Хуссейн Обама и его общеизвестная речь «YesWeCan». В данной статье проанализированы используемые им приемы, из ана речевых структур, которые дают возможность в обусловленной мере иметь влияние на сознание толпы описан определенный речевой портрет, построенный.

Ключевые слова: языковая личность, речевое поведение, речевой портрет, политический дискурс, Барак Обама.

Основоположником разработки теории языковой личности в современном языкознании является Ю.Н. Караулов. Далее понятие «языковая личность» усложняется, становясь, научным концептом, на что указывают исследования С.Г. Воркачѐва, А.Г. Баранова, О.Л. Каменской, В.И. Карасика, Т.В. Кочетковой, В.В. Красных, М.В. Ляпон, В.П. Нерознака, О.Б. Сиротининой, И.И. Халеевой, А.М. Шахнаровича и других деятелей. «Введение понятия личность в лингвистику означает возможность говорить о том, что язык принадлежит, прежде всего, личности, осознающей себя и свое место в мире, свою роль в практической деятельности и языковом общении, свое отношение к принятым принципам и конвенциям ведения дискуссии, творчески используя их в своих предметных и речевых действиях» [1; с.29].

В современном языкознании концепция языковой личности в свое время формировалась акад. В.В. Виноградовым. Позднее наиболее детально она была разработана Ю.Н. Карауловым. В данной концепции под этим понятием понимается «совокупность способностей и характеристик человека, обуславливающих создание и восприятие им речевых произведений (текстов), которые различаются степенью структурно-языковой сложности, глубиной и точностью отражения действительности, целевой направленностью» [2; с. 38]. В лингвистике «языковая личность» понимается как речевая личность – способности языковой личности к речевой деятельности, т.е. комплекс психофизиологических свойств индивида, позволяющий ему воспринимать и производить речевые произведения [3; с. 3]. Мнения сходятся на том, что языковая личность формируется из способностей человека реализовать различные виды речево-мыслительной деятельности и использовать коммуникации разных типов для общения друг с другом и с окружающим миром [4; с.21]. Во многих случаях наряду с концептом «языковая личность» употребляются концепты «речевая личность», «коммуникативная личность». Соотношение понятий языковая личность и речевой портрет заключается во взаимообусловленности языка и речи [4; с.27]. Языковой портрет составляется из речевого поведения человека и невербального сопровождения, если таковое имеется. Речевое поведение каждого индивида уникально, так как оно представляет собой сочетание его индивидуальных качеств, составляющих основу речевой культуры человека. Потому и особенности речевого поведения

определяют многие черты характера [5, с.64].

Любой текст независимо от его содержания является важным информационным ресурсом. По структуре изложения текста можно анализировать характер портретируемого. Речевой портрет, обработанный редакторами в СМИ, оказывает немаловажную манипуляционную роль на общественное и личное мнение. Нередко, чтобы заинтересовать аудиторию, редакторы СМИ преобразуют речь публичного деятеля, изменяя этим его истинную языковую личность. Каким бы не был в действительности речевой портрет политического деятеля, языковая личность данного человека уже сформировалась в нашем сознании, по предложенной редакторами модели.

Упомянутые выше суждения раскрывают механизм о том, что жизнь современного человека наполнена различными способами манипулирования, в то время как речь политического деятеля является своеобразным средством влияния на бессознательное мышление человека. Целью поставленной речи является получение наибольшей выгоды, потому как завоевать расположение массы намного легче, чем отдельной личности. «...Масса подпадает под поистине магическую власть слов...». Согласно Ле Бону, масса располагает «незаурядным воображением», это говорит о том, что эмоции являются ведущей мотивацией для публики. Отсюда следует, что глава масс должен пользоваться авторитетом, а так же иметь представление об имажалогии, то есть создавать некую реальность в сознании индивидов, составляющих данную массу, построенную на образах, приближенную к действительности. Более того каждому лидеру надлежит быть крайнесамоуверенным и самодостаточным, только при наличии упомянутых характеристик, деятель может приступать к основным устройствам манипулирования, таким как: повторение, убеждение и суггестия.

По мнению М.Завгородней, языковая личность содержит три уровня, которые помогут нам в поэтапном создании речевого портрета:

1) Вербально-семантический. Отражает лексико-грамматический фонд языка. На этом уровне анализируется словарный запас, которым пользуется языковая личность.

2) Лингвокогнитивный. Фокусирование на использовании разговорных формул, речевых оборотов, особой лексики, которые делают индивида узнаваемым. На этом уровне предоставляется тезаурус личности, в котором запечатлена «картина мира», или концепция знаний о мире.

3) Мотивационный или прагматический. Включает комплекс мотивов, целей, установок и коммуникативных ролей, которых придерживается личность в процессе коммуникации.

В качестве примера возьмем такого политического деятеля как Барак Хуссейн Обама, который занимал пост президента США с 20 января 2009 года по 20 января 2017 года. Рассмотрим его речь «YesWeCan» которая не оставила равнодушным весь мир. Кампания оказала влияние,

как на самих американцев, так и на представителей других народностей. Сорок четвертый президент США использовал ряд приемов с целью манипулирования сознанием масс. В данной статье мы подробно проанализируем использованные приемы, и сформируем определенный речевой портрет, построенный на базе тех речевых структур, которые дают возможность в обусловленной мере иметь влияние на сознание толпы.

Базовой основой анализа способов манипулирования в речевом портрете Барака Обамы являются общеизвестная речь «YesWeCan».

Для категоризации конкретных элементовлагается рассматривание определенных способов влияния. Необходимо разграничить предоставленные в обращении Барака Обамы элементы на несколько категорий: повторения, контраст, сегментация аудитории, любовь к аудитории и история.

Повторение. Повторение фраз, повторение отдельных слов и словосочетаний в начале и конце предложения — интересные, хоть и не часто используемые, способы динамичности речи. При помощи повторения части речи связываются в единое целое, повторяя фразу и акцентируя на ней внимание, спикер задает нужную атмосферу и дает так называемый слоган, который с легкостью запоминается, и будет скандироваться. Например, фраза «Yeswe can», основной слоган предвыборной кампании экс президента Америки, повторялась в речи 6 раз. Рассмотрим другие примеры повторений:

*It's been a long time coming, but tonight, because of what we did on **this** date in **this** election at **this** defining moment change has come to America.*

*...a government of the **people**, by the **people**,*

*and for the **people** has not perished from the Earth.*

*I have never been more hopeful than **I** am tonight that we will get there.*

I promise you, we as a people will get there

...And, above all, I will ask you to join in the work of remaking this nation, the only way it's been done in America for 221 years —

block by block, brick by brick, calloused hand by calloused hand.

This is our chance to answer that call. This is our moment. This is our time [6].

Контрасты — сильный приём, пользующийся популярностью среди хороших спикеров. Благодаря им внимание аудитории сосредоточено на говорящем речь политике в течение всего выступления. Хронологические контрасты — это противопоставление времени (прошлого и настоящего, настоящего и будущего) — создают противопоставление между тем, что было и тем, что есть сейчас, между тем, что есть сейчас и будет в дальнейшем, дают возможность слушателю анализировать, увидеть лучший мир. Эмоциональные контрасты — это чередование серьезности и юмора, направлены на сохранение внимания аудитории. В речи Обамы было использовано большое количество контрастов. Так, в начале речи наиболее видимыми являются два контраста — «разнообразие США» и «единство США»:

It's the answer spoken by young and old, rich and poor, Democrat and Republican,

black, white, Hispanic, Asian, Native American, gay, straight, disabled and not disabled.

Americans who sent a message to the world that we have never been just a collection of individuals or a collection of red states and blue states. We are, and always will be, the United States of America [6].

Далее контраст раскрывается там, где президент говорит об «универсальности жителей США» и «уникальности жителей США»:

...our stories are singular, but our destiny is shared... [6]

Затем Обама показывает четкий контраст, говоря о «не примирении с врагами» и о «великодушии к союзникам»

To those who would tear the world down: We will defeat you.

To those who seek peace and security: We support you [6].

Сегментация аудитории. Наличие данного приема можно проследить практически во всех речах экс президента. Речи сорокового президента США Рональда Рейгана, к примеру, строились на использовании абсолютно разных моральных ценностей и взглядов на жизнь. Использование этого приема способствует налаживанию контакта с людьми различных категорий. Очень важно найти то, что найдет отклик у каждой группы людей, будет о них. Расстояние между говорящим и слушающим мгновенно сокращается. Так, экс президент разделяет слушателей на условные подгруппы и обращается к каждой из них:

It's the answer spoken by young and old, rich and poor, Democrat and Republican, black, white, Hispanic, Asian, Native American, gay, straight, disabled and not disabled [6].

And to those Americans whose support I have yet to earn. And to all those watching tonight from beyond our shores, from parliaments and palaces, to those who are huddled around radios in the forgotten corners of the world.

And to all those who have wondered if America's beacon still burns as bright [6].

Любовь к аудитории. В своих речах политики условно делают аудиторию «своим героем». Этим они показывают, насколько каждый гражданин важен и необходим для страны, для него самого. Как мы видим, Обама посвящает свою победу, прежде всего своим избирателям:

But above all, I will never forget who this victory truly belongs to.

It belongs to you. It belongs to you.

This is your victory.

And that cannot happen if we go back to the way things were.

It can't happen without you, without a new spirit of service, a new spirit of sacrifice [6].

Далее Барак говорит, что без тех, кто не голосовал за него, ему не справиться:

And to those Americans whose support I have yet to earn,

*I may not have won your vote tonight, but I hear your voices.
I need your help. And I will be your president, too [6].*

История. Самый древний и верный способ передачи информации — это истории, поскольку истории являются неотъемлемой частью передачи опыта. В выступлениях истории необходимы для создания атмосферы и налаживания контакта с целевой аудиторией. История позволяет массам анализировать контраст прошлого и настоящего. В конце выступления Барак Обама рассказывает историю одной из его избирательниц — 106-летней темнокожей Анн Никсон Купер, которая родом из Атланты. Интересным является тот факт, что в этой истории Обама использует и другие приемы. Например, он построил платформу общих ценностей и показал, что герой истории такой же человек, как и любой другой избиратель:

*She's a lot like the millions of others who stood in line
to make their voice heard in this election except for one thing:
Ann Nixon Cooper is 106 years old [6].*

Столь «уникальный» возраст избирательницы позволил Обаме создать контраст «прошлого» и «будущего»:

*She was born just a generation past slavery; a time when there were
no cars on the road or planes in the sky; when someone like her
couldn't vote for two reasons — because she was a woman and because
of the color of her skin. And this year, in this election, **she touched her
fingerto a screen, and cast her vote, because after 106 years in America,
throughthe best of times and the darkest of hours, she knows how America
can change [6].***

Именно рассказывая эту историю, Барак Обама 6 раз повторил главный слоган своей политической кампании: *Yes we can [6].*

Особый интерес представляет тот факт, что в речевых оборотах Б. Обамы доминирует общее эмоциональное воздействие. Это свидетельствует о том, что сорок четвертый президент США сумел исключительно точно подобрать способы манипулирования. Посредством этих приемов он сумел создать некие образы в сознании толпы и настроить ее на нужный эмоциональный лад. Масса, будучи настроенной на определенный лад, условно говоря, «возвышает» лидера. Это является своеобразным доказательством того, что толпа, находящаяся под речевым воздействием лидера, имеет единое коллективное сознание.

Таким образом, были рассмотрены базовые приемы, которыми пользовался Барак Обама: повторение, контраст, сегментация аудитории, любовь к аудитории и история. Использование именно этих приемов сделало речь, знаменитой и запоминающейся. Были показаны основные, часто используемые речевые формы и яркие образы, характеризующие лидера как манипуляторную языковую личность.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Ейгер Г.В. Механизм контроля языковой правильности высказывания. — М., 1989. — 50 с.
- 2 Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность: Учебное пособие. - М.: Наука, 2004. — 264 с.

3 Богин Г. И. Модель языковой личности в ее отношении к разновидностям текстов. - СПб., 1984. - 200с.

4 Мамаева С.В. Речевой портрет коллективной языковой личности школьников 5-7 классов. – Лесосибирск, 2007. – 202 с.

5 Шпомер Е.А. Коммуникативные неудачи в диалогическом общении в соотносительности с коммуникативными законами и типами языковой личности. – Абакан, 2011. – 309 с.

6 Barack Obama Victory Speech: YesWeCan. – Режим доступа URL: <https://www.youtube.com/watch?v=GNtJRPcPcsw> – (дата обращения 8.01.2008).

АҚШ ЭКС-ПРЕЗИДЕНТІ БАРАК ОБАМАНЫҢ АУЫЗЕКІ СӨЙЛЕУ ПОРТРЕТІ (8 қаңтар 2008 жылғы «YesWeCan» сөйлеу материалдарына қатысты)

Чабаненко Н.С.¹

¹Абылай хан ағындағы ҚазХҚжәнеӘТУ 2 к. магистранты
Мамандығы: «БМ021000-Шетел филологиясы», Алматы, Қазақстан

Қазіргі заманғы лингвистикалық зерттеулерінің ең маңызды мәселелердің бірі тілдік тұлға және оның сөйлеу мінез-құлқы болып табылады. Әлеуметтік лингвистикалық тұлғаларының дискурсы, нақтырақ айтқанда саясаткер адамдарының дискурсы, қазіргі заманғы ақпараттық қоғамда өте маңызды болып табылады. Саяси дискурс ұғымы оның лингвистикалық талдауысыз толық емес болып саналар еді (тілдік құралдары, қазіргі заманғы саясаткердің ауызша портретін қалыптастыру). Мысал ретінде саяси қайраткер Барак Хуссейн Обама мен оның «YesWeCan» танымал сөзі талданған. Бұл мақалада қолданылатын әдістер сараланып, белгілі бір ауызша портреті қалыптастырылған. Осы сөйлеу құрылымдар қалың жұрттың сана-сезіміне әсер ету үшін белгілі мүмкіндік береді.

Тірек сөздер: тілдік тұлға, сөйлеу мінез-құлқы, сөйлеу портреті, саяси дискурс, Барак Обама.

Статья поступила 27.12.2017

PECULIARITIES OF THE COMMUNICATIVE DISCOURSE OF THE ELECTION CAMPAIGN OF D. TRUMP

Shamshimova A.S. ¹

¹Undergraduate of Foreign language:
foreign philology of Ablai khan, KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan
e-mail: shadilda_ainura@mail.ru

This article considers pre-election discourse and approaches of Russian and Western linguists to its study. Its main strategies and tactics are singled out, and the linguistic features of speeches and strategy, chosen by the candidate (D. Trump), are described in the course of the 2016 election campaign in the United States. The material of the research - the televised debates, their scripts and other publications on the subject of US elections - is new, reflects the contradictions within modern American society and illustrates the linguistic features of the 2016 election campaign. This campaign in the United States differs from all previous ones, in particular, the role of the media and social networks, the significant integration of information flows and their manipulative influence on the audience, the subject of the debate, and also the personalities of the presidential candidates.

Keywords: pre-election discourse, linguistic features, discredit strategy, strategy of argumentation, manipulation.

ӘОЖ 81'42
ҒТАМТ 16.21.07

Д.ТРАМП САЙЛАУ КОМПАНИЯСЫНЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ДИСКУРСІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Шамшимова А.¹

¹Шетел филологиясы 2курс магистранты, Абылай хан атындағы ҚазХҚЖӘТУ,
Алматы, Қазақстан, e-mail:shadilda_ainura@mail.ru

Мақалада сайлау алдындағы дискурс пен отандық және шетелдік тіл мамандарының оны зерделеу тәсілдері қарастырылады. Одан кейін АҚШ-та 2016 жылғы сайлау алдындағы науқан барысындағы олардың негізгі стратегиялары мен тактикалары ерекшеленеді, сондай-ақ негізгі үміткердің (кандидаттың) (Д. Трамп) таңдаған стратегиялары мен сөз сөйлеудің тілтанымдық риторикалық ерекшеліктері сипатталады. Зерттеу материалы – телепікірталастар, олардың скриптары мен америкалық сайлау тақырыбы бойынша басқа да басылымдары – ол жаңаша болып табылады, заманауи америкалық қоғамның ішіндегі қарама-қайшылықты қамтып көрсетеді және 2016 жылғы сайлау алдындағы науқанның тілтанымдық риторикалық ерекшеліктерін ашып көрсетеді. АҚШ-тағы осы науқан, сөзсіз, алдыңғыларынан ерекшеленеді, әсіресе, БАҚ және әлеуметтік желілердің рөлімен, ақпараттық ағынның маңызды бірігуі мен олардың аудиторияға деген манипулятивті әсер етуі, пікірталас тақырыбы, сондай-ақ Америка президенттілігіне кандидаттардың тұлғалары.

Тірек сөздер: сайлау алдындағы дискурс, тілтанымдық риторикалық ерекшеліктер, беделін түсіретін стратегия, дәлелдеме стратегиясы, манипуляция (бұрмалау).

Америкалық президент лауазымына үміткерлердің сайлау алдындағы науқаны барысында платформаны баяндау үшін амалдар мен тәсілдерді зерттеуге әр түрлі ғылым облысындағы ғалымдардың назары аударылады: саясатшылар, тілтанушылар, саясаттанушылар, прагматингвистер, дәлелдеуші теориялар және т.б. Ол тек әлемдік қоғамдық-саяси жағдайын ғана көрсетпей, сондай-ақ саяси тілтанымдылық, саяси тілдің дамуына әсерін тигізіп отыратын біршама маңызды оқиға. Осы жағдайларда сайлау алдындағы бұқаралық ақпарат құралдарының дискурсы жанрына ерекше назар аударылады, АҚШ-та 2016 жылы сайлау алдындағы науқанда үміткерлердің таңдаған негізгі стратегияны ерекшелеп, сондай-ақ сөз сөйлеулердің тілтанымдық риторикалық ерекшеліктері мен стратегиялары суреттеледі. Зерттеу материалдары үш телепікірталастан, үміткер Д. Трампың сайттары және америкалық сайлау тақырыбындағы басқа да медиамәтіндерінен тұрады.

Сайлау алдындағы дискурс мемлекет ішіндегі әлеуметтік-экономикалық, идеологиялық және мәдени қатынастарды қамтып көрсетеді, сыртқы жаудың бейнесін қалыптастырады, осы қоғамның, соның ішінде әлемдік қоғамдастықтың да қоғамдық-саяси қызығушылықтарын анықтайды. Отандық және шетелдік тілтанушылар саяси және сайлау алдындағы дискурс бойынша көптеген жұмыстар жазған болатын. Сонымен қатар осы зерттеу жоғары сұранысқа ие және өзекті, себебі талданған материал жаңаша болып табылады (2016 жылдың күзі), заманауи америкалық қоғамның ішіндегі қарама-қайшылықтарды қамтып көрсетеді және 2016 жылдың сайлау

алдындағы науқанның тілтанымдық риторикалық ерекшеліктерін суреттейді, сөзсіз, ол алдынғыларынан ерекше деп атап айтсақ, БАҚ рөлі, ақпараттық ағымдар интеграциясы, пікірталас тақырыптары, сондай-ақ Америка президенттілігіне үміткерлердің жекелей тұлғалары.

Қазіргі (осы) жұмыста сайлау алдындағы дискурс түсінігі, О.В. Гайковадан кейін, халық (қоғам) алдындаресмисөзсөйлеу, немесе мемлекет президенті лауазымына үміткерлердің өз үміткерлігін ұсыну себебі бойынша айтылатын сөздер. Осындай сөздер аса эмоционалдылықпен ерекшеленеді, әрекет етуге шақырады және түрткілейді, сонымен бірге оратордың (шешеннің – ділмардың) нақтылай ұстанымын білдіреді [1]. Сайлау алдындағы дискурс синкретті екеніне ерекше назар аудару қажет, яғни оның шегінде әр түрлі дискурсиялық формациялар қатар өмір сүреді, өзара әсер етеді, қиылысады және бір-бірін толықтырады [2, 184 б]. Сол себепті дискурстың осы түрі кейбір параметрлермен сипатталады: жариялылық, шарттастық, бағалаушылық, артықшылық, ақпараттылық, қозғалмалылық, жасандылық (театрлық), идеологиялық, бұрмалаушылық, айқындылық, инспиративтілік (қайшылық) және дәлелділік. Осы зерттеудің мәні болып белгілі бір үміткер туралы жалпы түсінікті өзгерту, жеке бейнені құрастыру, сайлау алдындағы платформаны қалыптастыру және нәтижесінде президент сайлауында оны қолдау ретінде дауыс беру мақсатымен әр түрлі тілтанымдық құралдар арқылы сайлаушыларға риторикалық ықпал ету, себебі біздің ойымызша, ол сайлау алдындағы сөз сөйлеулердің айқын сипатын құрайды. Осылайша, риторика мен тілтанымдылық талдау тұрғысынан осы дискурс түрін қарастыруға өтініш орынды деуге болады.

Шетелдік тілтанымдылық ғылымда сайлау алдындағы дискурс негізінен саяси риторика аясында қарастырылады және жұмсалым (функционалдық) ұстанымы тұрғысынан түрлі елдердегі сайлау алдындағы науқандардың саяси талдаулары жүргізіледі. АҚШ-та пайда болған жұмсалым ұстанымы тұрғысынан сайлау алдындағы саяси науқандар үміткерлердің ойлары мен үндеулерін түсіну мақсатында басты алты аксиома арқылы қарастырылады [2]:

1. Дауыс беруде салыстыру актісі ұғымы бар. Шынында да, дауыс берушілердің таңдауы пайымдауға-салыстыруға негізделеді, «жамандылығы аз болғанын» таңдайды.

2. Үміткерлер өздерінің қарсыластары арасынан ұсынылған платформа пункттері арқылы, әлде жекелей сипаттамалар арқылы ерекшеленуі қажет. Осылай, Д. Трамп «біз - олар» шек қоюшы тактикасын жиі қолданылады («өзінікі-бөтенге» ұқсайды): «Secretary Clinton and others, politicians, should have been doing this for years, not right now, because of the fact that we've created a movement. They should have been doing this for years. What's happened to our jobs and our country and our economy generally is – look, we owe \$20 trillion. We cannot do it any longer, Lester»

3. Саяси сайлау науқанының алатын орны үміткерлер үшін өзін таныту мен өзін-өзі саралауда маңызды жетекшілік етеді. Кейбір

үндеулер дауыс берушілерге тікелей жеткізіледі (олар сөз сөйлеулерді тындағанда, телепікірталастарды қарағанда, саяси памфлетті оқығанда немесе ғаламтордағы саясат сайттарының бетін оқып білгенде). Сол себепті үміткерлер өздерінің аудиториясына жиі жолдау жасап отырады. Мысалы, Х. Клинтон алғашқы телепікірталас кезінде айтқан болатын: «We're going to have a debate where we are talking about the important issues facing our country. You have to judge us, who can shoulder the immense, awesome responsibilities of the presidency, who can put into action the plans that will make your life better. I hope that I will be able to earn your vote on November 8th». Адамдар басқа ақпарат көздерін жиірек қолданады: сайлау туралы әр түрлі ток-шоулар, танымалдылық рейтингтер мен нәтижелерді болжамдаулар, шындықты (fact-checkers) тексеруге арналған сайттар, үміткерлер туралы белгілі қоғамдық қайраткерлердің талқылаулары, әлеуметтік желілер (мысалға, Twitter) және т.б. Атап айтқанда, 2016 жылғы сайлау алдындағы науқанда сөз сөйлеулерінде үміткерлермен белгіленген (fact-checking sources: Politifact, FactCheck.org, Open Secrets, the Sunlight Foundation, Flackcheck.org, Fact Checker by the Washington Post, HillaryClinton.com және т.б.) ақпараттарды тексеру үшін сайттар аудиторияны бұрмалау мен қатынас жасаудың, электрораттары (сайлаушылар тобы) бар қуатты қаруға айналған болатын. Осымен CNN News «Твиттердегі» Д. Трамптың аса жанжалды және тіл тигізетін конспектілерден тұратын ең «әйгілі» (көптірме) сөздерді жариялаған болатын.

4. Үміткерлер әйгілі мәлімдемелері, шабуыл жасау мен олардан қорғану арқылы дауыс берушілердің таңдауларына ықпал етеді. Саясатшының басты мақсаты осылайша ерекшеленуінде болғандықтан, дауыс берушілердің дауыстарын тарту үшін, кез келген сөз сөйлеулер осы үш қызметті атқарады: өзінің қадір қасиеті мен бағдарламаның артықшылықтары (acclaim) туралы баяндау; қарсыласты, соның ішінде онымен ұсынылған пункттерді, оны тұлға ретінде сынау (attack); өзінің ұстанымдарын қорғай алу мен басқа үміткердің шабуылына тойтарыс беру (defense). Мысалы, Х. Клинтон пікірталас алдында келесідей шек қояды: «I think we come at it from somewhat different perspectives. I understand that. You know, Donald was very fortunate in his life, and that's all to his benefit. He started his business with \$14 million, borrowed from his father, and he really believes that the more you help wealthy people, the better off we'll be and that everything will work out from there. I don't buy that. I have a different experience. My father was a small-businessman. He worked really hard. He printed drapery fabrics on long tables, where he pulled out those fabrics and he went down with a silkscreen and dumped the paint in and took the squeegee and kept going. And so what I believe is the more we can do for the middle class, the more we can invest in you, your education, your skills, your future, the better we will be off and the better we'll grow. That's the kind of economy I want us to see again». Нақтылай Д. Трампты оның ауқатты отбасыдан шыққанын, байлардың қызығушылықтарын ұстануын айыптаған саясатшы оны өзіне қарама-қайшы қояды, өзін бай

емес, бірақ еңбексүйгіш, көптеген американдықтар сияқты, бір жағынан өзін аудиториямен бірдей етіп санап («we» есімдігі), басқа жағынан, бөлектенген («you» есімдігі) тұлға ретінде көрсетеді.

5. Сайлау алдындағы дискус екі тақырыпқа шоғырланған: саясат (мемлекеттің болжамды даму бағыттары) және тұлға (үміткер бейнесі). Х. Клинтон мен Д. Трамп сөздерінің талдауы көрсеткендей, соңғысына ерекше орын берілген: саясатшылар тұлғалауға жиірек көшеді, бір-бірін «Мәскеуді/Путинді/орыстарды ұнату», «дербессіздік (Putin's puppet)», «дәрменсіздік және президент мәртебесіне лайықсыздық» (Donald Trump is different. I said starting back in June that he was not fit to be president and commander-in-chief; Because she has been a disaster as a senator. A disaster) және т.б.

6. Үміткер сайлау барысында дауыстың көбін жинауы керек, америкалық сайлаулар жағдайында – дауыстардың көпшілігі дауыс берушілерде [2].

Осы аксиомалар сайлау алдындағы дискурстың риторикалық ерекшеліктерін көрсетеді, олар бұрмалау мен дәлелдеу стратегиялармен және тактикалармен, сонымен қатар осы дискурстың кейбір этикалық аспектілермен өзара қатынаста болады. Біздің пайымдауымызша, 2016 жылы АҚТ-та өткен телепікірталастардың ішінде науқанмен талданылатын барлық стратегиялар мен тактикалардың арасынан бір-бірін толықтыратын қарсыласты сенімсіздендіру стратегиясы мен дәлдеу стратегиясы ең жиі қолданылған. Мысалға, Д. Трамп Obamacare медициналық сақтандыру жоспарын тоқтату/реформалауға қатысты сұрақтарға осылай жауап береді:

«Obamacare will never work. It's very bad, very bad health insurance. Far too expensive. And not only expensive for the person that has it, unbelievably expensive for our country. It's going to be one of the biggest line items very shortly. We have to repeal it and replace it with something absolutely much less expensive and something that works, where your plan can actually be tailored.

We have to get rid of the lines around the state, artificial lines, where we stop insurance companies from coming in and competing, because they want — and President Obama and whoever was working on it — they want to leave those lines, because that gives the insurance companies essentially monopolies. We want competition.

You will have the finest health care plan there is. She wants to go to a single-payer plan, which would be a disaster, somewhat similar to Canada...»

Осы реформаның (негізінен қымбаттылық (far too expensive; unbelievably expensive; a disaster) және сақтандыру компаниялардың монополистік ролі) теріс жағы болуымен бірге Трамп Х.Клинтонның Obamacare-ны кіргізудегі және қолдауда/жалғастырудағы ролін ерекшелеген. Осындай дәлелдеменің рационалды емес, эмоционалды екені көрінеді, себебі нақтылаулар статистикалық, нақты мәліметтер негізінде емес, аудиторияның апелляциясынан және айыптау арқылы тындаушылардың эмоционалды-психологиялық жағына ықпал етеді.

Өз кезегінде Х. Клинтон өзін таныстыру стратегиясымен бірге дәлелдеу стратегиясын да белсенді қолданған, сұрақтар арқылы жүргізілген әңгімеге аудиторияны қостайды және бұрмалайды:

«There are children suffering in this catastrophic war, largely, I believe, because of Russian aggression. And we need to do our part. We by no means are carrying anywhere near the load that Europe and others are. But we will have vetting that is as tough as it needs to be from our professionals, our intelligence experts and others.

But it is important for us as a policy, you know, not to say, as Donald has said, we're going to ban people based on a religion. How do you do that? We are a country founded on religious freedom and liberty. How do we do what he has advocated without causing great distress within our own county? Are we going to have religious tests when people fly into our country? And how do we expect to be able to implement those?

So I thought that what he said was extremely unwise and even dangerous. And indeed, you can look at the propaganda on a lot of the terrorists sites, and what Donald Trump says about Muslims is used to recruit fighters, because they want to create a war between us.

And the final thing I would say, this is the 10th or 12th time that he's denied being for the war in Iraq. We have it on tape. The entire press corps has looked at it. It's been debunked, but it never stops him from saying whatever he wants to say».

Х. Клинтон жау бейнесіне (Ресей және терроршылар) және американдықтардың тарихи дәлелденбеген қағидаларына (дінді таңдау еркіндігі) жүгінеді, Д. Трамптың пайымдауын (extremely unwise and dangerous) тиянақтылықпен сипаттайды, «біз-ол» қарама қайшы қояды (we, us – Donald, he, him) (өткенде сипатталғанд. Трамптың «біз-олар» риторикасын салыстыру). «Біз» есімдігінде біріккен күштерді түсінеміз: біз – барлық мемлекет (we are a country), біз – барлық БАҚ (the entire press corps).

Х. Клинтон сандарды сендіре қолданады, өзіндікін суреттеп және қарсыластың мемлекеттегі орта топ үшін салықсалуды оңтайландыру бойынша экономикалық идеясын әшкерлейді:

«Independent experts have looked at what I've proposed and looked at what Donald's proposed, and basically they've said this, that if his tax plan, which would blow up the debt by over \$5 trillion and would in some instances disadvantage middle-class families compared to the wealthy, were to go into effect, we would lose 3.5 million jobs and maybe have another recession».

Д. Трамптың президент болып сайлану жағдайында Х. Клинтон болашақты Blow up (талқандау) және disadvantage (ыңғайсыздық) етістіктері арқылы бейнелеп суреттейді: рецессия (recession). Мүмкін, осындай қорқыту стратегиясы дауыс берушілерге қажет ықпал ету үшін жасалынған.

Телепікірталастар мәтіндерінде көптеген аты шулы мәлімдемелер мен логикасыз айтулар орын алғанын көруге болады. Мысалы, Х. Клинтон түсінбейді, 20 жыл бойы федералды салықты төлемеген адам

қалай өзінің болашақ жоспарлары туралы пайымдай алады: «And it is sort of amusing to hear somebody who hasn't paid federal income taxes in maybe 20 years talking about what he's going to do». Д. Трамптың арнайы қызметтердің емес («I know more about ISIS than the generals do» (Мен ИГИЛ туралы генералдардан да көп білемін) өз біліміне беделді сүйенуі, қорқыту сияқты (мысалы, «Твиттерде» Трамптың егер олар зейінді «careful» болмаса, қарсыластардың құпиясын жариялаумен қорқыту) күштік әдістерді қолдануы қызықты. Қызықтысы, New York Times басылымы «Твиттерде» осы үміткердің адамдарды, ұйымдарды және орындарды кеміткен біршама үлкен тізім құрастырған. Х. Клинтон туралы басылымдар посттардың көбісін алады: «crooked» (әділетсіз, өтірікші); «FAILED ALL OVER THE WORLD» (барлық әлемнің үмітін ақтамады); «She'll say anything and change NOTHING!» (ол кез келген нәрсені айтады. Бірақ ЕШ НӘРСЕНІ өзгертпейді!); «a Wall Street PUPPET!» (Уолл Стриттен қуыршақ); «a foreign policy DISASTER» (сыртқы саясаттың СҰМДЫҒЫ); «If I win – I am going to instruct my AG to get a special prosecutor to look into your situation» (егер мен жеңсем, мен бас прокурорға Сіздің ісіңіз бойынша тергеу жұмыстарын бастауға бұйрық беремін) және т.б. Х. Клинтон де көптеген бағалаушы сөздерді қолданады, арнайы қызметтердің, БАҚ беделіне сүйенеді, қорқытуларды баяндайды және т.б. Мысалы:

«China is illegally dumping steel in the United States and Donald Trump is buying it to build his buildings, putting steelworkers and American steel plants out of business. That's something that I fought against as a senator and that I would have a trade prosecutor to make sure that we don't get taken advantage of by China on steel or anything else».

Әрбір үміткердің сөз сөйлеуінде қойылған мақсаттарға жету үшін бірталай «дәстүрлі» (кеңінен қабылданған және болжамды): фонетикалық, лексикалық, синтаксистік, тілтанымдық құрамды қалыптастыратын және үміткердің сөйлеу бейнесін қалыптастыруға мүмкіндік беретін, сондай-ақ сайлаушыға қатысымды әсер ететін тілтанымдық құралдар кездеседі. Онымен бірге Д. Трамптың сөздерінде әсіресе қызықты және «ерекше» шешімдер кездеседі, ол үшін оны жиі сынайды.

Мысалы, республикалықтың сын есімді қолдануына назар аударуымыз абзал: «great», «good» немесе «bad» орнына «amazing, tremendous job, tremendous numbers of new jobs, tremendous potential, beautiful thing to watch, a much better job, horrible things like Obamacare» сөздері естіледі, сын есімдердің асырмалы шырайы эмоционалдылық пен көркемдеушілікті күшейтеді. «You are going to approve one of the biggest tax cuts in history. You are going to approve one of the biggest tax increases in history. You are going to drive business out. Your regulations are a disaster, and you're going to increase regulations all over the place». «disaster» (апат, қайғы) зат есімі де көркемділікке себептеседі, «devastation» (бүліну, кедейлену): «You go to New England, you go to Ohio, Pennsylvania, you go anywhere you want, Secretary Clinton, and you will see devastation where

manufacture is down 30, 40, sometimes 50 percent. NAFTA is the worst trade deal maybe ever signed anywhere, but certainly ever signed in this country». Әр түрлі регистордағы сын есімдердің қиылысуы аса ерекше көрсетіледі– «onerous – bad»: «And when these people are going to put billions and billions of dollars into companies, and when they're going to bring \$2.5 trillion back from overseas, where they can't bring the money back, because politicians like Secretary Clinton won't allow them to bring the money back, because the taxes are so onerous, and the bureaucratic red tape, so what – is so bad».

Д. Трамп қате және күмәнді пікірлері үшін жиі айыпталатын, кейін ақпаратты тексеру бойынша арнайы сайттарда олар жоққа шығатын. Біздің ойымызша, ол саясатшының максималды нәтижеге жету үшін әдейі аса көркемдеуді (гипербола) қолданумен байланысты болады. Мысалы, «the whole world is blowing up» (Бүкіл әлемде басынушылықтар болады) немесе «See, you're telling the enemy everything you want to do. No wonder you've been fighting – no wonder you've been fighting ISIS your entire adult life» (...Сендер ИГИЛмен өздерінің барлық саналы өмірлерінде күресесіңдер).

Д. Трамптың «locker room talk» (шешінетін бөлмеде ерлер арасындағы әңгімелер, соның ішінде әйелдер туралы да, жиі мысқылшыл, дөрекелі, ренішті, мақтаншақ, бірақ оны шынға қабылдаудың қажеті жоқ) эвфемизімі қызықты, талқылау кезінде әйел адамға саясаткердің кемсітуі және кейінде ол үшін кешірім сұрауы: «This was locker room talk. I'm not proud of it. I apologize to my family. I apologize to the American people. Certainly I'm not proud of it. But this is locker room talk». Қайталауды қолданып, президентке үміткер Д. Трамптың сөздерінде бұндай әдіс аса жиі қолданылады, бірақта оны жоюға ұмтылады. АҚШ-та әйел адамның құқығын қорғаудың феминистік қозғалысы өте күшті, сол себепті саясаткер осы сайлаушылар тобымен жәбірлене алмайды.

Біздің ойымызша, қайталанатын құрамалар мен айтулар, сондай-ақ қарапайым грамматикалық айналымдар, ол үшін саясаткерді журналистер жиі сынайтын және мазақтайтын, нәтижесінде Д. Трампқа қарапайым американдықтардың, орта тап өкілдерінің дауыс көпшілігін жинауға көмектесті. Оның сөйлеу мәнері: салмақты және беделді сөйлемді аяқтау, пікірталас кезінде өзін «әдепсіз саясаткер» ретінде ұстану – республикалықтың танымалдылығын қалыптастыруға мүмкіндік берді, күшті және беделді адам образын құрастыру: «I'm going to cut regulations. I'm going to cut taxes big league, and you're going to raise taxes big league, end of story».

Өзінің сөз сөйлеуінде Х. Клинтонның қолданған символды дәрежесіндегі және маңызды неологизмді ерекше атап айтуға болады, – «The Trump effect»:

«You know, children listen to what is being said. To go back to the very, very first question. And there's a lot of fear – in fact, teachers and parents are calling it the Trump effect. Bullying is up. A lot of people are feeling, you know, uneasy. A lot of kids are expressing their concerns».

2016 жылдың көктемінде Teaching Tolerance тобының зерттеу жүргізуі жайылы әңгіме болмақ, олар 2000 астам америкалық мұғалімдерді президенттің сайлау науқандарының оқушыларға және оқыту процесіне әсері туралы сұрау жүргізген. Зерттеу, мұғалімдердің сөзінен, көрсетті, түсті балалардың (children of color) көбі, мигранттар мен мұсылмандардың балалары мектептегі өсіп келе жатқан нәсілдік, діни және антисемиттік күштеуден, мүмкін болатын қатарулардан (депортация) қорқады. Осылайша, Д. Трампты болып жатқан жағдайларға кінәлап, америкалық қоғамның ішінара бөлінуін көрсетеді.

Қорытындылай келе, осы зерттеу Америкадағы 2016 жылғы сайлау науқанындағы тілтанымдық риторикалық ерекшеліктердің тек бір бөлігін ғана түсіндіріп сипаттайды, осы сайлау алдындағы бұқаралық ақпарат құралдарының дискурсын алдыңғыларынан айырмашылығын көрсетеді. Қарсыласты сенімсіздену стратегиясының, эмоционалды дәлелдеулер мен бұрмалау стратегиясының белсенділігі науқанды аса эмоционалды, шиеленіскен және басқыншы болуға себептесті. Осы саяси дискурс көптеген жаңа сөздерді, сондай-ақ ары қарай зерттеуді қажет ететін «сиқырланған» айтуларды кірістірген.

ӘДЕБИЕТ

1 Гайкова О.В. Сайлау алдындағы дискурс саяси қарым-қатынас жанры ретінде (ағылшын тіліндегі ақпараттар негізінде): дис. ... филол. ғыл.канд. - Волгоград, 2003. – 211 б.

2 Халатян А.Б. Сайлау алдындағы дискурс // Саяси лингвистика. - 2011. - № 2 (36).

3 Benoit W.L. The functional Theory of Political Campaign Discourse // Саяси лингвистика. – 2006. – Шығ. 18

4 Full Transcript: Third 2016 Presidential Debate. – Кіру режимі: <http://www.politico.com/story/2016/10/full-transcript-third2016-presidential-debate-230063> - (жолдау күні: 28.12.2017).

5 Teaching the 2016 Election. The Trump effect. The Impact of the Presidential Campaign on Our Nation's Schools. - Кіру режимі: https://www.splcenter.org/sites/default/files/splc_the_trump_effect.pdf - (жолдау күні: 28.12.2017).7

6 The 305 People, Places and Things Donald Trump Has Insulted on Twitter: A Complete List // New York Times. – 2017. – January 20.

7 The First Presidential Debate: Hillary Clinton and Donald Trump (Full Debate). – Кіру режимі: <https://www.youtube.com/watch?v=855Am6ovK7s> - (жолдау күні: 02.12.2017).

8 The First Trump-Clinton Presidential Debate Transcript, Annotated. – Кіру режимі: https://www.washingtonpost.com/news/the-fix/wp/2016/09/26/the-firsttrump-clintonpresidential-debate-transcript-annotated/?utm_term=.3e39b916692b (жолдау күні: 02.12.2017).

9 The Second Presidential Debate. – Кіру режимі: <https://www.youtube.com/watch?v=ooShpws3Dik> - (жолдау күні: 02.12.2017).

10 The Final Presidential Debate. – Кіру режимі: https://www.youtube.com/watch?v=ye0Xblp_Nb0 - (жолдау күні: 20.12.2017).

ОСОБЕННОСТИ КОММУНИКАТИВНОГО ДИСКУРСА ПРЕДВЫБОРНОЙ КАМПАНИИ Д.ТРАМПА

Шамшимова А.С.¹

¹Магистрант 2 к. КазУМОиМЯ им. Абылайхана
Специальность : «6М021000-Иностранная филология»
Алматы, Казахстан, e-mail: shadilda_ainura@mail.ru

В данной статье рассматривает предвыборный дискурс и подходы отечественных и западных лингвистов к его изучению. Выделяются его основные стратегии и тактики, а также описываются лингвориторические особенности выступлений и стратегии, выбранным кандидатом (Д. Трампом) в ходе предвыборной кампании 2016 года в США. Материал исследования – теледебаты, их скрипты и другие публикации по теме американских выборов – является новым, отражает противоречия внутри современного американского общества и иллюстрирует лингвориторические особенности предвыборной кампании 2016 года. Данная кампания в США отличается от всех предыдущих, в частности, ролью СМИ и социальных сетей, значительной интеграцией информационных потоков и их манипулятивным воздействием на аудиторию, тематикой дебатов, а также личностями кандидатов в президенты Америки.

Ключевые слова: предвыборный дискурс, лингвориторические особенности, стратегия дискредитации, стратегия аргументации, манипулирование.

Статья поступила 27.12.2017

2 Бөлім.
АУДАРМАНЫҢ ҚАҒИДА МЕН ТӘЖІРИБЕДЕГІ ЗЕРТТЕУЛЕР
Раздел 2.
ИССЛЕДОВАНИЯ В ОБЛАСТИ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ ПЕРЕВОДА
Part 2.
RESEARCHES IN THEORY AND PRACTICE OF TRANSLATION

THE PROBLEMS OF TRANSLATION OF THE GERMAN
MILITARY-POLITICAL DISCOURSE

Azhikova S.Zh.¹

¹MA student in Translation Studies, interpreter
KazUI and WL, Almaty, Kazakhstan
e-mail: saltusha_04@mail.ru

The article deals with conceptual distinctive features of the German military-political discourse which are relevant to solving translation problems. The author argues that the strategy for predicting military-political discourse, special attention was paid to studying the translation of the extra-linguistic background of German discourse in various ways.

Keywords: German military-political discourse, cognitive-discursive analysis, narrative, concept-sphere and concepts, political metaphor.

ӘОЖ 81'253
ҒТАМТ 16.31

НЕМІС ӘСКЕРИ-САЯСИ ДИСКУРСЫН
АУДАРУ БАРЫСЫНДА КЕЗДЕСЕТІН МӘСЕЛЕЛЕР

Ажикова С.Ж.¹

¹Тіліс аударма мамандығының магистранты ;
Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ, Алматы, Қазақстан
e-mail: saltusha_04@mail.ru

Мақала аударма мәселелерін шешу барысында неміс әскери-саяси дискурсының концептуальді ерекшеліктерін қарастырады. Әскери-саяси дискурсының алдын-ала болжау стратегиясын ескере отырып, әртүрлі жолмен ұсынылған неміс дискурсының экстарлингвистикалық фонын аудару мәселелерін зерттеуге ерекше назар аударылған.

Тірек сөздер: неміс әскери-саяси дискурсы, танымдық-дискурстық талдау, нарратив, концептосфера және концепт, саяси метафора.

Белгілі бір нақты сала аудармасының теориялық және практикалық мәселелерін шешу үшін аудармашыға дискурс ерекшелігін білу қажет. Осы мақалада неміс әскери-саяси дискурсының концептуальді және нарративті ерекшеліктері қарастырылады. Қазіргі неміс тілінде әскери-саяси дискурс кең тараған.

Неміс саяси дискурсының аудару ерекшелігін анықтамас бұрын, жалпы саяси дискурс ұғымына тоқтала кетейік. Голланд тілші ғалымы

Теон Ван Дейк саяси дискурсты - элеуметтік ортадағы, нақты айтқанда саясаттағы жанрдың бір түрі ретінде көрсетеді.

Үкіметтегі сараптаулар, парламенттегі дебаттар, партиялық бағдарламалар, саясаткерлердің сөздері, т.б. сияқты жанрлар саясат саласын қамтиды. Саяси дискурс – бұл саясаткерлердің дискурсы. Саяси қатынаста, атап айтқанда саяси акт пен саяси орта сақталған кезде ғана дискурс ‘саяси’ бола алады. Қоғам мүшелерінің саясатқа сенімін арттыра отырып, ниетін оятып, іске көшуге жаңа бағыттар ұсынылуы арқылы жүзеге асады. Саяси ортаның сөйлеушісінің сөзі неғұрлым өтімді, нақты, сенімді болуы қажет. Т Ван Дейк: « саяси дикурстың идеологиялық сараптамасына парламентте өтетін дебаттың қызықты материал болатындығын айтады, өйткені ол - саяси партия өкілдерінің элеуметтік танымын көрсететін нақты көрінісі» [1, 8 б.].

Саяси дискурс мәселесінің тууына себепші болған ғалымдар саяси қатынас, герменевтика, элеуметтану, семиотика, саяси дискуссия саласында жазылған еңбектері осы дискурс теориясын қалыптастыруда таптырмас құнды зерттеулер болып табылады. Олардың қатарына Т. Ван Дейк, Д. Говард, Г. Ласуэлл, М. Маклюэн, Ф. Уэбстер, М. Фуко, Ю. Хабермас т.б. кіреді. Ресей ғалымдарының ішінде: М.М. Бахтин, Ю.М. Лотман, И.П. Смирнова, Ю. Руднева т.б. Қазақстандық зерттеуші ғалымдардың еңбектерінде де дискурс теориясының мәселелері арнайы зерттеу нысанына айналып, өзге мәселелерді сөз ету барысында да талданып жүр. Сулейменова Э.Д., Смағұлова Г.Н., Ерназарова З.Ш., Әзімжанова Г., Есенова Қ, Жұмағұлова Б.С., Бүркітбаева Г., Ахатова Б.А., Садирова К.Қ., т.с. көптеген ғалымдар қарастырған.

Саяси дискурс ұғымдарының көпшілігі қандай да бір жалпыхалықтық құндылық (ақиқат, патриотизм, қорғаныс, абырой, бірлік, рухани, ар-намыс, адамгершілік) пен саяси құндылықтар (еркіндік, бостандық, демократия, коммунизм, капитализм, расизм, империализм, репрессия, держава, отарлау) айналасына шоғырланып, өз кезегінде ұран-сөздерге айналады. Саяси идеология қоғамдық өмірдің барлық саласында қолданыс табатын келесідей ұғымдардың когнитивті жүйесін жасап шығарады: *бейбітшілік, еркіндік, әділеттілік, жеңіс, азаматтық, сөз бостандығы, ұлттық мақтаныш, адам құқығы, либерализм, радикал, консерватизм, билік т.б.* [2, 89 б.].

Заманауи неміс тілінде әскери-саяси дискурс кең түрде беріледі, саяси партиялардың, соның ішінде парламенттің ролі мен қоғамды саясаттандыру арқасында түсіндіріледі. Бұл билік коалициясының үштұғырлығы: Христиан-демократиялық одағы *Christlich-demokratische Union*, Христиан-социальды одақ *Christlich-soziale Union*, Еркін демократиялық партия *Freie demokratische Partei*, Германия социал-демократиялық партиясы *Sozialdemokratische Partei Deutschlands*.

Парламент-Бундестаг әскери-саяси құжаттарда «неміс халқының егемендігі» деп аталатын *Souverän des Deutschen Volkes, der Bundestag Gesetze* заң қабылдайтын, неміс әскери-саяси дискурсын лингвистикалық

құрылымына қатысты мәтіндерді де қарастырады [3, 18 б.]. Бундестаг, парламенттік партиялар, үкімет, әскер (*die Bundeswehr*), әскери-ғылыми институттар және Бұқаралық ақпарат құралдары әскери-саяси дискурсты қамтитын адресанттар ролін атқарады. Неміс әскери-саяси дискурсы халықаралық ұйымдар құжаттарының мәтіндерін, атап айтқанда, Біріккен Ұлттар Ұйымының Жарғысын (*die Charta der Vereinten Nationen*), НАТО туралы шартты (*der NATO-Vertrag*), «Еуропалық қауіпсіздік стратегиясын» (*Europäische Sicherheitsstrategie*) қамтиды.

Әскери-саяси дискурстың шеткері аймағына қоғамға қол жетімді емес апаратты коммуникация, яғни оның аясында әскери аппарат пен үкімет қызметкерлеріне бағытталған мәтіндер жасалынады.

Бұл әр түрлі директивтер (*Richtlinien*), бұйрықтар (*Befehle*), өкім (*Anordnungen*), нұсқаулықтар (*Anweisungen*), ФГР Қорғаныс Министирлігі бұйырған әр түрлі жарлықтар *Verteidigungsministerium der Bundesrepublik*, бундесвердің Бас Штабы (*Führungsstab der Bundeswehr*) және де әскери үкіметтері. Бұл тек әскери-саяси дискурса ғана емес, бөлек өз алдына әскери дискурс саласы ретінде қарастырылады.

Неміс әскери-саяси дискурсында концептуализация мына жолмен түсіндіріледі: концептосфераға біріктірілген минимальды бірлік-концепт тұратын әскери-саяси құрылымының «өткізу» процесі [4, 93 б.].

Жоғарыда көрсетілген мысалдар қорғаныс саясатымен бірге сыртқы саясатты қамтитын «қауіпсіздік саясаты» концептосферасын қарастырады. *Sicherheitspolitik ist Teil der Außenpolitik und beinhaltet Verteidigungspolitik* [5, 182 б.].

Саяси-әскери дискурсының тағы бір бөлігін « қарапайым азаматтыр» (*einfache Bürger*) құрайды, олар әскери коммуникация қатысатын саясаткерлер немесе тілшілер емес. Салыстырмалы түрде айтсақ саяси- әскери дискурс бейресми бөлігінің қарқындылығы Германиядан тыс аймақтарда, мысалы, бұрынғы Югославия, әсіресе Косово, Ауғанстанда Бундесвердің мәселерін шешу кезінде айқын байқалады. Халыққа газет-журналдардың арнайы рубрикалар жазылады, мысалы, «Хаттар» "*Briefe*" «Дер Шпигель» журналында "*Der Spiegel*", «Оқырмандар хаттары » "*Leserbriefe*" «Франкфуртер Альгемайне Цайтунг» газеттерінде үлкен тиражбен шығады "*Frankfurter Allgemeine Zeitung*" және «Зюддойче Цайтунг» "*Süddeutsche Zeitung*".

Саяси-әскери дискурсының анализін когнитивті-дискурсті экстралингвистикалық фонның диа- және синхроникалық зерртеуінсіз сипаттау мүмкін емес. Екінші дүниежүзілік соғыста Гитлердің Германияны жеңілуі себебінен соғыс концептісі немістердің ақыл-ой санасында танымал болмады, ол әскери-саяси дискруста айқын көрінеді. Соғыстан кейінгі жылдары Германияда кеңінен :«*Соғыс! Ешқашан ешқашан қайтпаңыз! «Nie wieder Krieg!*» деген лозунг кең тарады. 1949 күшіне енген қазіргі Негізгі Заңында неміс лингвистикалық санасына толықтай сінген «*Федерация қорғаныс үшін қарулы күштерді қалыптастырады*» (87а бабы) «*Der Bund stellt Streitkräfte zur Verteidigung*

auf» деп көрсетіледі. Конституция мәтініне сәйкес, Бундесверді шетел аумағында пайдалану алынып тасталды. 26-бапта: «Халықтардың бейбіт өмір сүруін бұзуға қабілетті және агрессиялық соғысқа дайындалуға бағытталған әрекеттер конституциялық емес болып табылады. Олар қылмыстық жазаға тартылады» деп жазылған. «*Handlungen, die geeignet sind und in der Absicht vorgenommen werden, das friedliche Zusammenleben zu stören, insbesondere die Führung eines Angriffskrieges vorzubereiten, sind verfassungswidrig. Sie sind unter Strafe zu stellen*» [6, 53б.].

Германияның НАТО-ға мүшелігі, Еуропалық Одаққа кіруі және Ресей әскерінің шығарылуы *der Abzug der Russischen Truppen* неміс саяси-әскери дискурсына айтарлықтай өзгеріс енгізді. «Бундесвердің шетел әскери операцияларына араласуы» (Auslandseinsatz der Bundeswehr) неміс әскери дискурсында өзекті бола бастады, ал 90 жылдардың басында «БҰҰ мандаты» және «ЕҚЫҰ (ОБСЕ) мандаты» деген концептілер пайда болды. «Германия - БҰҰ мен ЕҚЫҰ-ның ғана емес, сондай-ақ НАТО мен ЕО-ның белсенді мүшесі» және «бірлескен қауіпсіздікке әскери үлесін қосады» деген жаңа түсініктер пайда болды. Парламенттегі осы мәселе бойынша консенсус болмауы федералды конституциялық соттың (das Bundesverfassungsgericht) араласуына әкеліп, 1994 жылы Бундесверді НАТО аумағынан тыс жерлерде қолдану Негізгі Заңға қайшы келмейтіні туралы шешім қабылдады.

Неміс әскери-саяси дискурсының саласында «қорғаныс және қауіпсіздік саясаты» концептосферасын дамуын 2006 жылы жарық көрген «Бундесвердің ақ кітабы» (толық атауы «Неміс және Болашақ Бундесвер қауіпсіздік саясатының ақ кітабі») «Weissbuch 2006 zur Sicherheitspolitik Deutschlands und zur Zukunft der Bundeswehr» байқауға болады. Бұл кітап Бундесвердің елден тыс жерлерде бейбітшілікті сақтау миссияларына қатыспаған және халықаралық терроризм әлемдегі қауіпсіздіктің басты қатеріне айналмаған кездегі сол уақыттың ұқсас басылымдарын ауыстырды. Ақ кітабының адресанты - неміс мемлекеті, ал кіріспеде канцлер Меркель мен бұрынғы қорғаныс министрі Ф.Ю. Джунг оқырмандарға арналған үндеуі жазылған.

2006 жылғы «Ақ кітапта» екі үлкен концептосфера қалыптастырылды: «Германияның ұлттық мүдделері», «**National Interessen Deutschlands**» және «**Aufgaben der Bundeswehr nach der deutschen**» неміс бірлестігінен кейінгі Бундесвер міндеттері.

Концептосфера негізгі бірлігі тілдік тұлғаның әскери-саяси дискурс арнасында саяси концепт «сөзбен түсіндірілген мағыналардың жиынтығы» [7, 43 б.]. Саяси әлемнің тұлғалары әлемді қалай таныса, қалай қабылдаса, өзге де тұлғаларға дәл осы түсінікті тануға, санасына, құюға тырысады. Саяси концепт-ұлттың саяси мәдениетін қалыптастыратын, әлемді бағалауға мүмкіндік беретін танымдық бірлік. Концепт тек қана сөз немесе термин ғана емес, кең ұғымдық, эмоционалдық, құндылық тұрғысынан, тарихи-мәдени мәтінде орын алған образды құрылым болып табылады [2, 88 б.].

Бірінші концептосфера аясында «азаматтардың демократия,

қауіпсіздік және өркендеу, құқықтар және бостандықтарын қорғау» *Recht und Freiheit, Demokratie, Sicherheit und Wohlfahrt für die Bürgerinnen und Bürger unseres Landes zu bewahren und sie vor Gefährdungen zu schützen*, «елдің егемендігі мен аумақтық тұтастығын қамтамасыз ету» *die Souveränität und die Unversehrtheit des deutschen Staatsgebietes zu sichern*, «аймақтық жанжалдар мен дағдарыстардың алдын алу» *regionalen Krisen und Konflikten, die Deutschlands Sicherheit beeinträchtigen können, wenn möglich vorzubeugen und zur Krisenbewältigung beizutragen*, «жаһандық міндеттерге қарсы, ең алдымен жаппай қырып-жою қаруын тарату мен халықаралық лаңкестікке қарсылық» *globalen Herausforderungen, vor allem der Bedrohung durch den internationalen Terrorismus und der Weiterverbreitung von Massenvernichtungswaffen, zu begegnen*, «адам құқықтары және халықаралық құқық қорғалуы» *zur Achtung der Menschenrechte und Stärkung der internationalen Ordnung auf der Grundlage des Völkerrechts beizutragen*, «еркін және кедергісіз әлемдік сауда неміс әл-ауқатының негізі және байлар мен кедейлер арасындағы алшақтықты жою» *den freien und ungehinderten Welthandel als Grundlage unseres Wohlstands zu fördern und dabei die Kluft zwischen armen und reichen Weltregionen überwinden zu helfen* [8, 23 б.].

Осы саладағы саясаттың мақсаты «ФРГ қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі шаралар» «ең басында ұлттық деңгейде де, халықаралық деңгейде де тиімді және үйлесімді өзара әрекеттесу арқасында қауіп-қатерлер мен қауіптерді алдын-алу»

Deshalb bedarf es für eine wirksame Sicherheitsvorsorge eines präventiven, effektiven und kohärenten Zusammenwirkens im nationalen wie internationalen Rahmen, einschließlich einer wirksamen Ursachenbekämpfung. Dies erfordert, Risiken und Bedrohungen für unsere Sicherheit vorzubeugen und ihnen rechtzeitig dort zu begegnen, wo sie entstehen [9, 19 б.].

«Ақ кітап» неміс саясатына қауіпсіздік қамту саласындағы мадақтайтын эпитеттерді береді - «табысты», «үлгілі», «еуропалық бірлікке және трансатлантикалық серіктестікке негізделген» *«Deutsche Sicherheitspolitik ist erfolgreich, vorbildlich...auf der europäischen Einigung und der transatlantischen Partnerschaft»* [9, 16 б.].

Құжаттың негізгі ұғымдары «Германиядағы жалпы бірдей әскери борыштың сақталуы», *Aufrechterhaltung der allgemeinen Wehrpflicht*, сондай-ақ «НАТО мен ЕО Германияның қауіпсіздігін қамтамасыз етуде» *wichtige Rolle der NATO und der EU für die deutsche Sicherheit*. НАТО-ның рөлі альянс болашақта Германияның қорғаныс және қауіпсіздік саясатының негізгі құрамдас бөлігі болатынын «Ақ кітапта» айтылады.

Германия, НАТО-ның мүшесі ретінде, болашақта ядролық қару арқылы үрейлендіру («Abschreckung mit Hilfe von Nuklearwaffen» концепті), онсыз, «Ақ кітапта» көрсетілгендей мүмкін емес екендігіне ерекше назар аударады. Сонымен қатар, Германия үкіметі ұзақ мерзімге жаппай қырып жою қаруынан толық бас тартуды қолдайды (*Verzicht auf Massenvernichtungswaffen*). Жақында Германия Федеративтік Республикасы АҚШ 20 ядролық қаруды мемлекет аймағынан шығаруды

мәлімдеді (Abzug der US-Atomwaffen).

Келесі актуальды концепт «Бундесверді ел ішінде террористік шабуылдың алдын алуға пайдалану» *Inneneinsatz der BW für die Vorbeugung eines Terroranschlags* бірақ полиция мен басқа да құқық қорғау органдары осы мақсатқа қол жеткізу үшін барлық мүмкіндіктерін пайдаланған жағдайда ғана қолданылады. Теракт құжатта «ауыр қайғылы жағдай» *Schwerer Unglücksfall* деп анықталады. Қазір қолданыстағы заң «апаттардың» салдарын болдырмау немесе жою үшін ел ішіндегі неміс армиясын пайдалануға мүмкіндік береді. Бұл ұшақ немесе кемеңің шабуылшысы террорлық акт жасау үшін басып алу жағдайы жөнінде болуы мүмкін.

«Ақ қағазда» Бундесверді болашақта «қорғаныс» ретінде емес, «әрекетегі армия» деп анықтайды:

Die Bundeswehr ist durch den größten Wandel ihrer Geschichte gegangen. Sie ist immer mehr zu einer Armee im Einsatz geworden. Heute leistet die Bundeswehr im Interesse unseres Landes auf dem Balkan, in Afghanistan, im Libanon, in Afrika und im Kaukasus ihren Dienst.

Die Bundeswehr ist Instrument einer umfassend angelegten, vorausschauenden Sicherheits- und Verteidigungspolitik. Sie hat den Auftrag,

- die außenpolitische Handlungsfähigkeit zu sichern,
- einen Beitrag zur Stabilität im europäischen und globalen Rahmen zu leisten, die nationale Sicherheit und Verteidigung zu gewährleisten,
- zur Verteidigung der Verbündeten beizutragen,
- die multinationale Zusammenarbeit und Integration zu fördern.

Әскери-саяси дискурста, бірінші кезекте БАҚ-да саяси метафоралардың жоғары жиілігі байқалынады. Бұл метафораны әскери-саяси ұғымдарды білдіретін және қоғам санасына әсер ететін ең қуатты құралдың біріне айналдыру арқылы түсіндіріледі. Бұл метафора когнитивті, коммуникативтік, прагматикалық және басқа да функциялар атқарады. «Саяси қарым-қатынаста метафора танымның маңызды құралы болып табылады, әлемнің түсіндірмесі, жаппай аудиторияның санасына прагматикалық әсер етудің тиімді құралы» [7, 180 б.]. А.Н. Баранованың пікірінше, саясатта метафоралық ойлау - күрделі проблемалық жағдайды ойлау, адамның танымдық жүйесінен жаңа білімді игеруге және оларды іс-әрекеттердің көптеген нұсқаларын жасауға және дұрыс балама таңдауға қажет дағдарыстық ойлаудың белгісі.

Неміс саяси дискурсындағы метафор жиілігін Ангела Меркельдің сөзін талдау арқылы қадағалайық. Меркель өз қызметінде саяси тіл маңызды рол атқаратынын ескереді. Меркель өзінің алғашы сөз сөйлеулеріндегі шектеулі стилін баяндамасына жеке өмірінің фрагменттерін және образды элементтерді қосу арқылы түрлендіргісі келді

Басқа жағынан алып қарасаңыз, Бундестагтағы оппозициялық партиялар (СДП, Союз-90 -Жасыл және Солдар партиясы) метафораларды теріс мағынада сипаттау үшін пайдаланады: «Меркель

өз міндеттерін дұрыс атқара алмайды және ол үкімет басшыы емес, тек менеджер қызметін атқарып отыр »(Merkel-Regierung hat versagt, sie selbst sei nur noch "Geschäftsführerin" der Regierung).

Әскери-саяси концептосфера саласы психикалық өріс ұғымдарына еніп және ең оңтайлы нұсқасын табуға көмектеседі [9, 10 б.] .

Жоғарыда айтылған концептілер қазақ және неміс тілдерінде, әдетте, сәйкес келеді. Аудармашы жеткілікті кәдімгі аударма инвариантына екі тілде белгілі бір әскери-саяси шынайылық терминологиясын түсінген кезде және осы дискурстың концептосфералық ерекшеліктерін ескеріп және шығармашылық пайдалану мүмкіндігі болған жағдайда ғана қол жеткізеді, сондай-ақ кәсіби аудармашыға алдын ала болжау стратегиясын тиімді қолдану үшін сол салада экстралингвистикалық білім нығайтып отыру қажет.

ӘДЕБИЕТ

1 Дейк Т.А., Ван. Язык. Познание. Коммуникация: сб. работ / пер. с англ.- М.: Прогресс, 1989. - 312 с.

2 Икрамова А.К. Саяси дискурс ұғымдарының когнитивтік және психолінгвистикалық негіздері // Абылай хан ат. ҚазХҚжәнеӘТУ Хабаршысы, «Филология ғылымдар» сериясы.- 2017. - № 2 (45). - 87- 94 бб.

3 Флюме В. Taschenbuch Deutsche Bundeswehr. - Sankt Augustin, 2006. - 230 s.

4 Маслова В.А. Современные направления в лингвистике. - М.: Издательский центр «Академия», 2008. – 272 с.

5 1000 Stichworte zur Bundeswehr. - Hamburg, Berlin, Bonn: Mittler-Verlag, 1997 – 182 s.

6 Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. Bundeszentrale für politische Bildung. Bundeszentrale für politische Bildung. - Bonn, Berlin, 2003. - 200 s.

7 Чудинов А.П. Политическая лингвистика. - М., 2007. – 256 с

8 Демьянков Б. Internet. – Режим доступа: [http:// www. infolex.ru](http://www.infolex.ru) - (дата обращения: 19.10.2017).

9 Миронова Н.Н. Методы исследования политического дискурса (тезисы). Иностранные языки // Герценовские чтения.- СПб., 2008. - 215 с.

ОСОБЕННОСТИ НЕМЕЦКОГО ВОЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА, РЕЛЕВАНТНЫЕ ПРИ РЕШЕНИИ ПРОБЛЕМ ПЕРЕВОДА

Ажикова С.Ж.¹

¹Магистрант 2 к. КазУМОиМЯ им. Абылай хана
Алматы, Казахстан, e-mail: saltusha_04@mail.ru

В статье рассматриваются концептуальные особенности немецкого военно-политического дискурса. Исходя из стратегии прогнозирования военно-политического дискурса, особое внимание было уделено различным способам изучения перевода экстралингвистического фона немецкого дискурса.

Ключевые слова: немецкий военно-политический дискурс, когнитивно-дискурсивный анализ, нарратив, концептосфера и концепты, политическая метафора.

Статья поступила 12.01.2018

INTERPRETATION OF POLITICAL DISCOURSE: TEXTOLOGICAL ASPECTS

Altynbekov Zh.S.¹

¹MA student of the 2nd year of study Specialty: simultaneous interpreter
at Ablai khan KazUIRandWL Almaty, Kazakhstan

Email: altynbekov13@gmail.com

The paper investigates challenges in translation of political discourse: differences in text structure and metaphorical potential, “precedent phenomena” (cultural metaphors), political dictionaries for translators, intertextuality in translation, PC euphemisms, and elements of professional ethics. We believe that the translation perspective may breathe new ideas into the study of political linguistics.

Keywords: political discourse, translation, translator, interpretation, interpreter.

УДК 327

МРНТИ 16.31.41

ПЕРЕВОД ПОЛИТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА: ТЕКСТОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

Алтынбеков Ж.С.¹

¹Магистрант 2-го года обучения специальности:
синхронист-переводчик, КазУМОиМЯ имени Абылай хана,
Алматы, Казахстан, Email: altynbekov13@gmail.com

В статье рассматриваются некоторые аспекты перевода текстов, относящихся к политическому дискурсу: текстологические аспекты, метафорология и перевод, прецедентные феномены в переводе, интертекстуальность и политически корректная лексика в переводе, этикетные моменты. Мы полагаем, что переводоведческий взгляд может быть плодотворным для дальнейшего развития политической лингвистики.

Ключевые слова: политический дискурс, перевод, переводчик, устный перевод, устный переводчик

Переводчику приходится осваивать особенности политического дискурса на обоих (всех) рабочих языках. В содержание политического дискурса включаются все присутствующие в сознании продуцента и реципиента текста компоненты (факторы), способные влиять на порождение и восприятие речи: другие тексты, политические взгляды автора, политическая ситуация и др. [1, с. 41]. В двуязычной коммуникации с переводом к ним прибавляются как объективные факторы, связанные с преодолением языкового и лингвоэтнического водораздела, так и субъективные факторы, связанные с личностными характеристиками переводчика. И если даже в одноязычной коммуникации личностные и социальные характеристики слушающего и говорящего важны [2, с.122], то при двуязычной коммуникации с переводом мы имеем на одного слушающего и говорящего (читающего и пишущего) больше, т.е. количество факторов, способных влиять на порождение и восприятие речи, умножается.

Сопоставление национальных дискурсов, в частности политических метафор, даёт богатую пищу для размышлений и дальнейшего изучения

контактных зон языков (contactzones). В данной статье мы рассмотрим объективные факторы, с которыми приходится считаться переводчику при переводе текстов политического дискурса.

Мы рассматриваем работу профессионального переводчика, хотя в принципе перевод текстов, относящихся к ядру или периферии политического дискурса (от речи политика до политических анекдотов), может быть актуален во всех видах перевода – *профессиональном, учебном и бытовом*. В литературе, посвящённой вопросам дидактики перевода, под учебным переводом обычно понимается перевод как одно из средств изучения иностранного языка [3, с. 132]. При обучении будущих переводчиков перевод является целью, тогда как при изучении иностранных языков перевод – средство обучения. Перевод студентов-переводчиков на занятиях называют или также учебным, или «профессионально ориентированным». Ситуации учебного перевода далее в статье мы принимать во внимание не будем. В ситуации бытового перевода оказывался хотя бы один раз в жизни, наверное, каждый, кто неплохо владеет иностранным языком. Это ситуации помощи иностранцам в своей стране или соотечественникам в чужой стране: в гостинице, магазине, на улице и т.д.

Профессиональный перевод бывает *официальным и неофициальным*. Под неофициальным понимают перевод, осуществляемый переводчиком-профессионалом в неофициальных ситуациях: разговоры в машине, за чашечкой кофе или в банке при обмене валюты. Ситуации бытового и неофициального перевода могут совпадать. Различие заключается в том, что в первом случае переводит непрофессионал. Перед переводчиком может быть поставлена задача выполнить официальный или неофициальный перевод текста, относящегося к политическому дискурсу (см. ниже).

Даже при бытовом и неофициальном переводе такого рода текстов переводчик испытывает определённый груз ответственности. Иностранцы могут попросить его объяснить, почему существует такая традиция, какова его личная реакция на последнюю новость и т.п. В таких случаях, переводчик превращается в специалиста по межкультурным коммуникациям в самом широком смысле. В ситуации, когда понимаешь, что полоса пограничная идёт если не за тобою, то где-то недалеко, оказывается рано или поздно любой практикующий устный переводчик.

Профессиональный переводчик встречается с текстами политического дискурса в следующих случаях устного (УП) и письменного перевода (ПП):

- перевод на политических переговорах, саммитах (УП);
- речи политических лидеров (УП);
- неофициальный перевод при кулуарном общении (УП);
- (реферативный) перевод иноязычных новостей, информации с сайтов, бегущей строки (УП/ПП);

- перевод речей политических лидеров для последующего устного выступления (ПП);
- перевод и редактирование выступлений, интервью, стенограмм переговоров для последующей их публикации (и цитирования) в средствах масс-медиа (ПП);
- перевод материалов двуязычных сайтов и блогов политических лидеров (ПП);
- перевод мемуаров (ПП).

Возможны и более редкие ситуации: телефонные переговоры политиков, перевод видеоконференции и т.п.

По ходу заметим, что для переводчиков перевод – это в первую очередь процесс, тогда как для непереводчиков (заказчиков перевода) – прежде всего результат, т.е. текст.

Наметим ряд аспектов, которые сближают интересы политической лингвистики и переводоведения.

1. Текстологические аспекты. Характеристики текстов на исходном языке (ИЯ), например английском, и языке перевода (ПЯ) могут не совпадать. Для целей транслатологического анализа исходного текста (ИТ) и текста перевода (ПТ) выделяют 4 вида информации: когнитивную, оперативную, эмоциональную и эстетическую.

Когнитивная информация – это факты, имена собственные и цифры, т.е. «прецизионная информация» в терминологии Р.К. Миньяр-Белоручева [4, с. 29]. В научной статье, новостной программе или политическом докладе плотность когнитивной информации (в терминах И.С. Алексеевой) высокая. Когнитивная информация присутствует и в инструкциях, хотя её плотность на единицу текста (например, на 1000 печатных знаков) будет ниже, чем в научной статье или анализе предвыборных обещаний Б.Обамы спустя один год после выборов.

Оперативная информация говорит реципиенту текста, что делать. Обычно она передаётся императивами: «проверьте», «убедитесь в том, что», «не влезай – убьёт!». Очевидно, что в инструкции по сборке мебели плотность оперативной информации выше, чем в предвыборном выступлении политика. Такая информация присутствует в слоганах, но в более скрытом виде: ведь цель любой рекламы – заставить покупателя купить тот или иной товар, проголосовать за ту или иную партию.

Эмоциональную информацию несут в себе слова с ярко выраженными коннотативными значениями, стилистические приёмы (метафора, гиперболы, аллюзии и др.), часто неологизмы, в некоторых случаях знаки пунктуации, не вполне обычная графика текста (карикатура и подпись к ней), проявления субъективной модальности, отклонения от литературной нормы и т.п. В предвыборном выступлении политика плотность такой информации высока.

В тех случаях, когда форма текста не менее важна, чем его содержание, мы имеем дело с *эстетической информацией*. Эстетическую информацию, выраженную невербально, мы видим в музыке, живописи,

архитектуре, танце. В вербальных текстах такая информация чаще всего содержится на фонетико-графическом уровне: аллитерация и ассонанс, рифма и ритм. Детский стих может внешне выглядеть как ёлочка или снежинка. На лексико-семантическом уровне можно отметить смысловые [5, с. 161-182], или «говорящие» имена собственные (герцог Грабежи, музыкант Треньбреньо, деревня Гадюкино), авторские метафоры, неологизмы, каламбуры, обновление фразеологизмов («С милым рай и в шалаше, если “Вольво” в гараже»). Эстетическая информация присутствует, прежде всего, в художественных текстах. Присутствует она в рекламных и политических слоганах. Попутно заметим, что именно из-за сложного соотношения формы и содержания, вербального и невербального, от перевода текстов песен лучше воздерживаться.

Тексты политического дискурса на русском и английском языке в первом приближении похожи. Присутствие того или иного вида информации и плотность информации кажутся близкими. Ещё в советские времена выходили пособия по «общественно-политическому» и «газетно-информационному» переводу [6, с.38]. Количество таких пособий в постсоветские времена многократно умножились.

Вместе с тем при сравнении некоторых групп текстов внутри политического дискурса наблюдаются различия.

В интересах теории и практики перевода все тексты можно разделить на 3 группы: нейтральные, для внешнего употребления и для внутреннего употребления. *Нейтральный текст* – это в принципе любой текст, который никто специально «под перевод» не готовил, но который кто-нибудь когда-нибудь может захотеть перевести. *Тексты для внешнего употребления* - это, например, пресс-конференции с иностранными журналистами. В таких случаях опытный оратор помогает переводчику невысоким темпом речи и выбором лексики/фразеологии.

2. Метафорология и перевод. В английском языке метафоры (фразеологизмы) образуются проще – видимо, это наблюдение справедливо и по отношению к другим аналитическим языкам – и, как следствие, статистически их больше, чем в русском языке. К такому выводу эмпирически приходит, мы полагаем, любой профессиональный переводчик, преподаватель перевода, составитель и пользователь англо-русских и русско-английских словарей. Более высокая метафоричность англоязычных текстов проявляется при сопоставлении и переводе текстов многих дискурсов.

Как показывают сопоставительные исследования, например, метафоры в различных языках не совпадают по фреймо-слотовому составу, наблюдаются случаи метафорических лакун. С такими количественными и качественными несовпадениями сталкивался и автор этих строк в лексикографической работе, последняя из которых – словарь «Спутник устного переводчика».

Главные трудности при переводе возникают тогда, когда в языках метафоры не совпадают качественно, концептуально. Действительно,

«метафора “поставляет” мышлению список возможных альтернатив для разрешения проблемной ситуации. Для политического дискурса это оказывается настолько важным, что ошибки и неточности в переводе метафорических моделей могут существенно исказить коммуникативную установку автора исходного текста».

Там, где в английском языке в метафорах присутствует *heart* («сердце»), в русском языке – обычно *душа*: *a heart-to-heart talk* → *разговор по душам*. Однако в приведённом пассаже приходится использовать деметафоризацию: *основа политики*. Вариант трансформации метафоры – *краеугольный камень политики* – вызывает больше сомнений, т.к. данная метафора восходит к Библии, в которой она используется, по данным поисковой программы BibleQuote, в общей сложности 6 раз. Вероятно, именно эта постоянная «борьба» за сохранение и компенсацию метафор привели к досадной ошибке в переводе работы: *Wipe that sneer off your face, private!* → *Сотри эту ухмылку со своего лица, это личное!* Ничего личного: обращение *private* означает *солдат, рядовой*.

В английском языке шире представлены метафоры спорта и охоты. Переводчику-профессионалу приходится специально учить многочисленные фразеологизмы из области бейсбола.

В выступлениях англоговорящих политиков регулярно встречаются метафорические кластеры. Пример кластера в одном предложении (выступление Джона Маккейна):

Let me just offer an advance warning to the old, big-spending, do-nothing, me-first-country-second crowd: change is coming.

→ *Я хочу заранее предупредить эту дрыхлеющую толпу, которая много тратит, ничего не делает, живёт по принципу «сначала я, потом страна»: грядут перемены.*

В одном предложении ИТ мы видим цепочку из четырёх голофрастических эпитетов. Эти, как их принято называть, «структурные экзотизмы» невозможно перевести на русский язык «напрямую». Когнитивная информация остаётся, но часть эмоциональной и эстетической теряется.

Приведём более объёмный отрывок – из инаугурационной речи Б.Обамы.

To the Muslim world, we seek a new way forward, based on mutual interest and mutual respect. To those leaders around the globe who seek to sow conflict, or blame their society's ills on the West - know that your people will judge you on what you can build, not what you destroy. To those who cling to power through corruption and deceit and the silencing of dissent, know that you are on the wrong side of history; but that we will extend a hand if you are willing to unclench your fist.

→ *Обращаясь к мусульманам мира — мы будем искать новых путей взаимопонимания на основе взаимовыгоды и уважения. Лидеры тех стран, что ищут конфликтов, или винят Запад в болячках своих народов, знайте: ваши народы будут судить вас по вашим созиданиям, а не разрушениям. Те, кто липнет к власти посредством коррупции,*

обмана и замалчивания голоса протестующих, знайте, что вы по другую сторону барьера истории, но мы всё равно протянем вам руку, если вы разожмёте кулак [9].

Переводчику удалось передать большинство метафор. Однако метафора *tosowconflict* → *сеять конфликт* не передана; метафоры *судить вас по вашим соизданиям* и *вы по другую сторону барьера истории* звучат натянуто, искусственно. Приведённые нами примеры достаточно полно иллюстрируют проблематику, связанную с передачей метафор и метафорических кластеров при переводе текстов политического дискурса.

Рассмотрим несколько вопросов, представляющих интерес с точки зрения теории и практики перевода. Первый вопрос: имеет ли переводчик право *заменять ПФИЯ* на *ПФ ПЯ*? Например, можно ли было переводить сказанное вместо приветствия Дж. Шульцем М.С. Горбачёву *Alltheusualsuspectsarehere*, известную любому среднему американцу прецедентную фразу из фильма «Касабланка», грибоедовским *Знакомые всё лица?* Если да, то какова свобода при замене одного ПФ другим?

Второй вопрос: как передавать *национальные ПФ* (Штирлиц, Василий Иванович) в устном переводе, в условиях дефицита времени? Объяснение (переводческая экспликация) занимает много времени, а рассказанный политический анекдот не всегда бывает смешон. В таких анекдотах регулярно встречаются каламбуры. Каламбуры, основанные на омонимии (как в анекдотах про Штирлица) особенно трудны для передачи. Появление в текстах политического дискурса национальных ПФ «третьих культур» в терминологии также вызывает трудности.

Даже при том, что политические анекдоты – это периферия политического дискурса и не каждому устному переводчику приходится переводить их, они ярко иллюстрируют проблематику, связанную с передачей национальных ПФ.

Что делать переводчику, если патрон всё-таки рассказывает такой анекдот, который относится, к текстам для внутреннего употребления? Выдающийся российский лингвист и переводчик А.Д. Швейцер вспоминает, как однажды переводчик-синхронист ООН «решился на отчаянный шаг. “Дамы и господа, - сказал он, - сейчас оратор рассказал совершенно непередаваемый анекдот, но я думаю, что ему будет приятно, если вы засмеётесь”. В зале раздался смех посочувствовавших бедному переводчику слушателей». В устном общении с известными российскими переводчиками автор этих строк слышал такие рекомендации: надо сказать «В этом месте у нас в России смеются». Сам А.Д. Швейцер пошёл по другому пути: «Поскольку <...> анекдоты генерала были, по существу, непередаваемыми, я обзавёлся американским сборником, содержащим шутки на все случаи жизни, и тщательно его проштудировал. Выслушав очередной образчик генеральского юмора, я пересказывал вместо него один из подходящих по ситуации анекдотов из сборника, причём с неизменным успехом.

В некоторых ситуациях переводчику приходится играть роль эксперта по межкультурным коммуникациям и объяснять инвариант восприятия национального ПФ. Одно и то же прецедентное имя, ситуация и т.д. может восприниматься с точностью до наоборот. В этом случае во избежание коммуникативной неудачи переводчик должен проявить культурологическую компетенцию и помочь коммуникантам понять намерения друг друга.

Совершенно очевидно, что связь между прецедентной фразой и текстом в сознании русской языковой личности и так слаба. Обновление делает эту связь ещё слабее или разрывает её вовсе. Нам представляется, что ни за одним из предложенных нами вариантов перевода фразы *Bedfellowsmakestrangepolitics* тень Шекспира не видится.

Словари не всегда успевают фиксировать ПФ и афоризмы политиков. Афоризмы, используемые англоязычными политиками, проиллюстрируем знаменитым рейгановским *evilempire*→ *империя зла* и трумэновским *Thebuckstopshere*→ *Доллар останавливается здесь* (т.е. все окончательные решения принимаются здесь, здесь последняя инстанция). Такие афоризмы имеют шанс войти в группу прецедентных феноменов.

Ещё одна черта современного политического дискурса – аллюзии на сакральные тексты. Политический и религиозный дискурсы могут «переплетаться». Религия в конце XX – начале XXI века влияет на политику всё больше. Так, в дискурсе Б.Обамы значительное место занимают мессианские мотивы (сейчас в меньшей степени, чем до прихода к власти), аллюзии на библейские сюжеты и речи М.Л. Кинга. Весьма плодотворными в этой связи представляются исследования на пересечении дискурсов (интердискурсов).

4. Парадигма политкорректности. Постколониальное западное общество, движения за права женщин и сексуальных меньшинств привели за последние десятилетия к значительным изменениям в лексическом составе английского языка.

Колониализм, этот «первородный грех Европы и Америки», вызывают в постколониальном обществе чувство вины. Постколониализм стал диктовать выбор литературы для перевода и выбор лексики. Политкорректная лексика появляется как желание вербально изгладить вину.

Что касается «политически корректного» выбора самой литературы для перевода, то сегодня всё больший удельный вес приходится на произведения афроамериканских, латиноамериканских, африканских и азиатских авторов. Всё громче звучат требования к переводчикам сохранять национальный колорит, иначе в условиях глобализации и большого объёма выпускаемой литературы появляются такие новопереводы (*with-ittranslate*), в которых «проза женщины из Палестины начинает напоминать прозу мужчины из Тайваня».

В гендерных политкорректных эвфемизмах наблюдается нейтрализация по признаку пола путём ухода от «сексистских» суффиксов

-*man*, -*woman*, -*er* и -*ess*:

- *policeman*, *policewoman* *police officer* «офицер полиции»;

- *chairman*, *chairwoman* → *a chairperson* или *chair* «председатель» (обращение *Madam Chair* звучит пикантно);

- *air hostess* → *flight attendant* «бортпроводник»;

- *waiter*, *waitress* → *server*;

- *fireman* → *a firefighter* «огнеборец» и т.д.

Нужно ли отражать такие изменения в переводе? Отрицательный ответ, казалось бы, очевиден. Внутренняя форма слова вторична. Носители русского языка вряд ли обращают особое внимание на сочетания диссертант Иванова или замечают катахрезы вроде рыжая белка, красное бельё, фруктовый чай (в советское время ячменный кофе) и т.п. [10].

Следующий вопрос: как передавать при переводе политкорректные эвфемизмы-словосочетания? В английском языке, особенно американском варианте, их десятки:

- *deaf* «глухой» → *aurally inconvenienced*, что-то вроде «испытывающий слуховые неудобства»;

- *drunk* «пьяный» → *person of different sobriety* «человек альтернативной трезвости» или *tired and emotional* «уставший и эмоциональный»;

- *old* «старый» → *temporally challenged* «преодолевающий временные трудности», или *experientially enhanced* «обременённый опытом», или *senior citizen* «старший гражданин».

Одним из наиболее продуктивных в образовании новых эвфемизмов является суффиксид -*challenged*:

- *an invalid* «инвалид» → *a physically challenged person*, что можно попробовать перевести как «человек, преодолевающий физические трудности»;

- *fat* «толстый» → *horizontally challenged* «преодолевающий горизонтальные трудности»;

- *bald* «лысый» → *follicularly challenged* «преодолевающий фолликулярные трудности» или «фолликулярно отсталый»;

- *orphan* «сирота» → *parentally challenged* «преодолевающий трудности, связанные с родителями» (точнее – с их отсутствием!);

- *retarded* «умственно отсталый» или *stupid* «тупой» → *mentally challenged* или *cerebrally challenged* «преодолевающий умственные трудности»;

- *bad cook* «плохой повар» → *culinarily challenged* «преодолевающий кулинарные трудности» или «кулинарно дезориентированный».

Американские дипломаты неоднократно выражали желание видеть/слышать в ПТ эвфемизмы. Во-первых, пожелание патрона к переводчику и тексту перевода – закон. Во-вторых, хороший переводчик должен, по Н.В. Гоголю, стать «как стекло». Следовательно, политкорректные эвфемизмы следует передавать эвфемизмами, делая максимально близкую кальку. Вместе с тем мы переводим не только с языка на язык, но и с культуры на культуру, а в нашей русскоязычной

культуре эвфемизмы распространены отнюдь не так широко. Проблему усугубляет то обстоятельство, что до сих пор далеко не все эвфемизмы, порожденные толерантностью, зарегистрированы толковыми словарями, не говоря уже о словарях двуязычных. Прорекларировать благое намерение всегда проще, чем претворить его в жизнь. Политически корректные эвфемизмы иногда столь замысловаты, что от переводчика требуется недюжинная фантазия, чтобы из контекста, если под рукой нет электронных ресурсов, угадать смысл сказанного и за деревьями увидеть лес:

- domesticincarcerationsurvivor «выживший домашнее заключение»
→ housewife «домохозяйка»;

- canineAmerican «собачий американец» (по-русски звучит грубо, нет аналогичного прилагательного латинского происхождения) → dog living in the US «собака, живущая в США» [11].

Поставленная проблема серьезна, и решение ее вряд ли может быть быстрым и однозначным. Толерантность нужно воспитывать ещё со школьной скамьи, обогащая речь юной языковой личности словами, дотоле ей неизвестными. Необходимо расширять границы языка, ибо «границы моего языка означают границы моего мира». Пока же, в обозримом будущем, расширять границы нашего мира и нашего языка предстоит общими силами и писателям, и журналистам, и филологам, и переводчикам.

Необходимо сквозь смех и слёзы создавать корпус политкорректных эвфемизмов, например:

- худший → наименее удачный;
- двоечник → трудно успевающий;
- труп → с метаболическими отличиями или с недостаточной жизненной энергией;
- домохозяйка → художник по дому;
- обманщик → этически дезориентированный;
- ленивый → с мотивационной недостаточностью;
- зануда → не обремененный шармом;
- вор-домушник → нетрадиционный гость.

Дискуссию о том, как передавать в переводе политкорректные эвфемизмы, необходимо продолжать.

Таким образом, затронутая в настоящей статье проблематика указывает на соприкосновения интересов политической лингвистики и переводоведения. Каждый из намеченных пунктиром аспектов заслуживает более глубокого исследования.

Когнитивистика – это «федерация наук», и в эту федерацию на правах полноправного члена стремится вступить сегодня и переводоведение. Действительно, исследования на стыке (когнитивной) лингвистики и перевода имеют большой эвристический потенциал. Известный тезис Цицерона о том, что переводить нужно «не по счёту, а по весу» привело на рубеже XX и XXI веков к рождению когнитивного переводоведения, которое утверждает: языковой уровень лишь отражает мыслительные

процессы. Когнитивное направление в переводоведении открывает новые горизонты во многих междисциплинарных областях.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Чудинов А.П. Политическая лингвистика. - М.: Флинта, Наука, 2007. – 49 с.
- 2 ван Дейк Т. Язык. Познание. Коммуникация.- М.: Прогресс, 1989. – 312 с.
- 3 Цвиллинг М.Я. О переводе и переводчиках.- М.: Восточная книга, 2009. – 286 с.
- 4 Миньяр-Белоручев Р.К. Как стать переводчиком? - М.: Готика, 1999. – 176 с.
- 5 Виноградов В.С. Перевод: Общие и лексические вопросы. - М.: КДУ, 2004. – 240 с.
- 6 Швейцер А.Д. Перевод и лингвистика.- М.: Воениздат, 1973. – 280 с.
- 7 Режим доступа URL: http://www.nytimes.com/2008/09/05/us/politics/05repubs.html?_r=1, New York Times, 05/09/2008 – (дата обращения 12.12.2017).
- 8 Режим доступа URL: http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/obama_inauguration/7840646.stm, BBC – (дата обращения 12.12.2017).
- 9 Инаугурационная речь президента США Б. Обамы, Traditio. - Режим доступа URL: <http://tradio.ru/wiki/> - (дата обращения 4.2.2018).
- 10 Мухамедина А.А., Абдрахманова Д. Теоретическая основа исследования «Особенности перевода интернет реклам с английского на русский язык» // Известия КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Серия «Филологические науки». - 2017, № 2. - С. 31-39.
- 11 Герфанова Е.Ф., Астафьева Ю.В. «Functioning of intertextual elements, in U.S. President Barack Obama's political discourse» // Известия КазУМОиМЯ им. Абылай хана, серия «Филологические науки». – 2015. - № 4. - С.14-25.

САЯСИ ДИСКУРСТЫ АУДАРУ: ТЕКСТОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕР

Алтынбеков Ж.С.¹

¹Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ 2 жыл магистранты, ілеспе аудармашы
Алматы, Қазақстан, Email: altynbekov13@gmail.com

Мақалада саяси дискурса қатысты: мәтінтану мәселелері, метафорология және аударма, аудармадағы прецеденттік феномендер, интертекстуалдылық және аудармадағы саяси дұрыс сөздер, этикетті жағдайлар секілді мәтіндерді аударудағы кейбір мәселелер қарастырылады. Аудармашылық көзқарас саяси лингвистиканың келешек дамуына пайдалы бола алады деп есептеймін.

Тірек сөздер: саяси дискурс, аударма, аудармашы, ауызша аударма, ауызша аудармашы.

Статья поступила 12.01.2018

**THE MANIFESTATIONS OF THE PECULIARITIES OF THE LANGUAGE
PERSONALITY OF THERESA MAY DURING THE PROCESS OF THE
SIMULTANEOUS INTERPRETATION OF THE POLITICAL DISCOURSE FROM
ENGLISH LANGUAGE TO RUSSIAN LANGUAGE**

Izvekov V.S.¹

¹MA student in Translation Studies, interpreter
KazUIRand WL, Almaty, Kazakhstan
email: illidan5577@gmail.com

The author of this article considers the term of language personality, political discourse, strategies of the simultaneous interpretation and explains the language personality of Theresa May and different problems, which can appear during the simultaneous interpretation of her speech. The author also explains how the different strategies can be applied in different situations during the interpretation process.

Keywords: language personality, strategy, Theresa May, language, simultaneous interpretation.

УДК 81.26- 06.053.56
МРНТИ 16.31.41

**ПРОЯВЛЕНИЕ ОСОБЕННОСТЕЙ ЯЗЫКОВОЙ ЛИЧНОСТИ
ТЕРЕЗЫ МЭЙ В СИНХРОННОМ ПЕРЕВОДЕ ПОЛИТИЧЕСКОГО
ДИСКУРСА С АНГЛИЙСКОГО НА РУССКИЙ ЯЗЫК**

Извеков В.С.¹

¹Магистрант 2-го курса по специальности синхронист- переводчик;
КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан
e-mail: illidan5577@gmail.com

В статье рассматриваются термины языковой личности, стратегий синхронного перевода, политического дискурса, а также описывается языковая личность Терезы Мэй и описываются возможные проблемы в синхронном переводе её речи, а также возможность применения различных стратегия в различных переводческих ситуациях.

Ключевые слова: языковая личность, стратегия, Тереза Мэй, язык, синхронный перевод.

Политическая ситуация в мире часто меняется, лидеры стран часто обсуждают различные вопросы глобального и регионального характера. Для успешного взаимодействия лидеры стран и другие политические лица должны понимать позиции друг друга в различных вопросах. Важную роль в международных переговорах играет перевод. Перевод позволяет контактировать и взаимодействовать людям, говорящим на разных языках, из разных стран и разных культур. Синхронный перевод – это сложный комплексный процесс. Синхронный перевод выполняется, как правило, с применением специального оборудования для синхронного перевода, иногда для индивидуального слушателя используется техника нащёптывания. Возможность синхронного перевода объясняется тем, что в современных языках приблизительно 50 % слов приходится на долю слов, не содержащих никакой новой информации, при этом также существенно, что определённая часть информации всё равно не воспринимается слушателями.

В течение синхронного перевода переводчику необходимо одновременно слушать информацию, обрабатывать её и предоставлять адекватный перевод. Из-за сложности этого процесса на него могут оказывать влияние различные факторы, такие как уровень подготовки и навыков переводчика, условия перевода, наличие фоновых знаний. Одним из таких факторов является языковая личность спикера.

Термин «языковая личность» был введен в научный оборот В.В. Виноградовым в 1930-х гг. в книге «О языке художественной прозы» [4, 91]. Он исследовал две ипостаси художественной языковой личности – личность автора и личность персонажа. В.В. Виноградов отмечал, что «памятник - не только одно из произведений коллективного языкового творчества, но и отражение индивидуального отбора и творческого преобразования языковых средств своего времени в целях эстетически действительного выражения замкнутого круга представлений и эмоций. И лингвист не может освободить себя от решения вопроса о способах использования преобразующей личностью того языкового сокровища, которым она может располагать» [4, 91]. Впоследствии термин упоминался В.В. Виноградовым в его работе «О художественной прозе». Несмотря на то, что термин употреблялся этими учёными, научного определения «языковой личности» они не дали. Более подробно данный термин начали изучать лишь в 1980-х годах в работах таких учёных, как Г.И. Богина и Ю.Н. Караулова. В понимании Ю.Н. Караулова языковая личность предстает как часть личности человека, а сама способность пользоваться языком – как родовое свойство человека). Под языковой личностью в данной концепции понимается «совокупность способностей и характеристик человека, обуславливающих создание и восприятие им речевых произведений (текстов), которые различаются степенью структурно-языковой сложности, глубиной и точностью отражения действительности, целевой направленностью» [1, с.38]. Согласно Ю. Н. Караулову, существует 3 уровня языковой личности [1]. Они описываются следующим образом:

Нулевой уровень – уровень простейшей семантики. Является довольно бессодержательным, так как на данном уровне у личности нет возможности проявить индивидуальность, и, следовательно, невозможно изучить её мировоззрение и его влияние на используемый стиль речи и её состав.

Первый уровень - выявление, установление иерархии смыслов и ценностей в картине мира личности. Тут важно отметить, что единой картины мира, даже в рамках одного языка, быть не может. Завершённое, непротиворечивое мировоззрение возможно только в рамках установления иерархии смыслов и ценностей для отдельной личности. Однако личное мировоззрение формируется не в вакууме, а на основе национально-культурных традиций, ценностей, идеологий, которые делают возможным создание общезначимой доминанты, инвариативной части. Таким образом, первый уровень изучения

языковой личности, опирающийся на совокупность порождённых ею текстов необыденного содержания, предполагает вычленение и анализ переменной, вариативной части в её картине мира, которая является уникальной для данной личности. Этого можно достичь лишь при условии, что базовая, инвариантная часть картины мира, единая и общая для целой эпохи, исследователю известна, хотя, конечно, такое деление на стабильную и переменчивую части мировоззрения является весьма условным.

Второй — выявление и характеристика мотивов и целей, движущих развитием языковой личности, её поведением, созданием её текстов и собственно формированием иерархией смыслов и мировоззрения в целом.

В данном случае я рассматриваю языковую личность политика. Основой служат речи в сфере политики. Центральным понятием политической лингвистики является политический дискурс, который представляет собой особую разновидность дискурса и имеет своей целью завоевание и удержание политической власти. В лингвистической литературе политический дискурс представлен как многоаспектное и многоплановое явление, как комплекс элементов, образующих единое целое. Политический дискурс - это совокупность “всех речевых актов, используемых в политических дискуссиях, а также правил публичной политики, освященных традицией и проверенных опытом” [2, с.6]. Данное определение представляет широкий подход к содержанию понятия «политический дискурс». Термин «политический дискурс» употребляется в двух смыслах: узком и широком. В широком смысле он включает такие формы общения, в которых к сфере политики относится хотя бы одна из составляющих: субъект, адресат либо содержание сообщения. В узком смысле политический дискурс - это разновидность дискурса, целью которого является завоевание, сохранение и осуществление политической власти.

Согласно Ширяеву А.Ф., на практике наблюдаются три разновидности синхронного перевода, которые относятся к разным видам перевода:

1. синхронный перевод «на слух», когда синхронный переводчик воспринимает через наушники непрерывную речь оратора и осуществляет перевод блоками, по мере поступления информации — самый распространённый и самый сложный случай;

2. синхронный «перевод с листа» с предварительной подготовкой или без неё, когда синхронный переводчик заблаговременно получает письменный текст речи оратора и выполняет перевод в соответствии с предоставленными материалами, внося необходимые коррективы по ходу развертывания речи;

3. синхронное чтение заранее переведенного текста, в этом варианте синхронный переводчик, следуя за речью оратора, зачитывает заранее подготовленный текст и, при необходимости, вносит коррективы, если оратор по ходу выступления отстает от первоначального текста [5].

В синхронном переводе очень важно не отставать от спикера, не делать больших пауз, не упускать важных элементов речи спикера и не исказить изначальное значение предложения. Многое зависит от темпа речи спикера. Основываясь на своих навыках синхронного перевода, а также на темпе речи спикера, переводчик может выбрать подходящую для конкретного случая стратегию перевода. Необходимо быстро и чётко определять правильную стратегию, так как от этого зависит качество последующего перевода, его адекватность и правильность. При высоком темпе речи переводчику будет сложно успевать за спикером. В данном случае можно применить стратегию компрессии. Согласно Илюхину В.М., компрессия в синхронном переводе делится на 4 вида:

1) слоговую (выбор более краткого слова из нескольких возможных), например, "talks" вместо "negotiations".

2) синтаксическую (выбор более краткой конструкции), например, "tomasteryourskills" вместо "toimprovethequalityofyourskills".

3) лексическую (выражение той же мысли меньшим числом слов),

4) семантическую (сокращение повторяемости избыточных слов) [3].

При рассмотрении темпа речи Терезы Мэй можно заметить, что в большинстве случаев темп речи умеренный и не требует использования стратегии компрессии. Тем не менее, иногда он ускоряется. В данном случае появляется возможность для успешного использования стратегии компрессии. Однако, необходимо отметить, что в политическом дискурсе применять стратегии перевода необходимо с большой осторожностью, так как можно упустить важную информацию, что исказит изначальное значение фразы и может пагубно повлиять на дальнейшее понимание слушателями. Подобное искажение является нарушением одного из «золотых правил переводчика» - изменять или исказить каким-либо образом изначальное значение речи спикера строго запрещено.

Для адекватного и правильного восприятия речи спикера очень важным является произношение. При неправильном произношении переводчик может неправильно услышать или понять слово или фразу, что приведет к искажению изначального значения речи. У синхронного переводчика нет возможности послушать речь еще раз, вслушиваясь в неправильно или неразборчиво сказанное слово. Синхронный перевод – постоянный процесс, который невозможно остановить. Поэтому, переводчик должен предоставить адекватный перевод основываясь на том, что он может услышать и понять из речи спикера. У Терезы Мэй чистая речь с правильным произношением, поэтому вероятность того, что во время синхронного перевода её речь может быть услышана неправильно и неразборчиво, крайне мала, если это не связано с какими-либо техническими неполадками в кабине переводчика и/или с микрофоном спикера.

Отдельное внимание стоит уделить речевым оборотам спикера. Несмотря на политическую сферу, переводчику должен уметь адекватно

переводить различные фразеологизмы и особые речевые обороты, которые могут быть использованы спикером во время его речи. Данные обороты нельзя перевести прямым переводом, вместо этого необходимо понять их значение и передать его, но уже на целевом языке. Для успешного перевода переводчик должен развивать свои фоновые знания об истории и культуры страны исходного языка. Более глубокое, полное и четкое понимание истории и культуры поможет переводчику предоставить более правильный перевод в контексте той или иной ситуации в течение перевода.

Подводя итоги, мы отметим, что языковая личность Терезы Мэй не препятствует успешному и правильному переводу. Результаты исследования показали, что синхронный перевод Терезы Мэй не представляет особой сложности для переводчика с отличным знанием языка, средним уровнем навыков синхронного перевода и хорошими фоновыми знаниями, знаниями об истории и культуре Великобритании. Переводчик также должен быть в курсе последних мировых новостей и событий, обсуждение которых так или иначе может быть затронуто на встрече или конференции, которую он переводит.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность.- М.: URSS, 1987. – 264 с.
- 2 Баранов А.Н., Казакевич Е.Г. Парламентские дебаты: традиции и инновации.- М.: Знание, 1991. – 64 с.
- 3 Илюхин В.М. Стратегии в синхронном переводе. – М., 2001. – 231 с.
- 4 Виноградов В.В. О языке художественной прозы.– М.: Наука, 1980. - 360 с.
- 5 Ширяев А.Ф. Синхронный перевод.– М.: Воениздат, 1979. – 182 с.

САЯСИ ДИСКУРСАТАҒЫ АҒЫЛШЫН ТІЛІНЕН ОРЫС ТІЛІНЕ ІЛЕСПЕ АУДАРМА БАРЫСЫНДАҒЫ ТЕРЕЗА МЭЙДІҢ ТҮЛҒАЛЫҚ ТІЛДІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІНІҢ КӨРСЕТІЛУІ.

Извеков В.С.¹

¹ Ілеспе аударма мамандығының 2-ші курс магистранты,
Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ, Алматы, Қазақстан
e-mail: illidan5577@gmail.com

Мақалада саяси дискурстағы тұлғалық тілдік ерекшеліктер, ілеспе аударма стратегиялары қарастырылады. Тереза Мэйдің тұлғалық тілдік ерекшеліктері және оның баяндамасын ілеспе аудару барысында кездесе алатын қиыншылықтар сипатталады. Сондай-ақ әр түрлі аударма жағдайларында түрлі стратегияларды пайдалану мүмкіндігі сипатталынған.

Тірек сөздер: тұлғалық тіл, стратегия, Тереза Мэй, тіл, ілеспе аударма.

Статья поступила 12.12.2017

PECULIARITIES OF TRANSLATING IDIOMS IN MEDIA DISCOURSE

Mizamkhan B¹. Junussova S.B.²

¹ Candidate of Philological Sciences

² Master's degree, Faculty of Translation and Philology, 2nd course

Almaty, Kazakhstan, e-mail:sulu90@mail.ru

The article focuses on translation peculiarities of idioms in media discourse. Being an integral part of media linguistics, media discourse is defined as a verbal and cognitive activity in the mass media field that shapes the global picture of the world. The language of media discourse is characterised by a mixture of different styles and is therefore of special importance to stylistic research since it creates certain linguistic images reflecting political, economic and sociocultural concepts. The material for the study is taken from the mass media sources written in English because, as the language of international communication, it most clearly reveals the dynamics of media discourse development. It is shown that the language of the mass media is highly figurative due to various stylistic devices, for example, metaphor, hyperbole, deformation of an idiom. As a result, if one fails to understand these new expressions, it becomes almost impossible to adequately interpret the information given in the text.

Keywords: Media discourse, translation, types of discourse, translation strategies, mass media.

УДК 81'255

МРНТИ 16.31.41

МЕДИА ДИСКУРСТА ҚОЛДАНЫЛАТЫН ИДИОМАЛАРДЫ АУДАРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Мизамхан Б.М¹. Джунусова С.Б²

¹ к.ф.н., доцент, Филология және Аударма факультетінің деканы

² Магистрант, аударма және филология факультеті, 2 курс

Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘУ, Алматы, Қазақстан, e-mail:sulu90@mail.ru

Бұл мақалада медиа дискурстағы идиомаларды аудару ерекшеліктеріне назар аударылады. Лингвистиканың ажырамас бөлігі бола отырып, бұқаралық ақпарат құралдарындағы медиа дискурс әлемдегі жаһандық бейнені қалыптастыратын ауызша және танымдық белсенділік ретінде белгілі. Медиа дискурс тілін әртүрлі стильдердің қоспасы сипаттайды және саяси, экономикалық және әлеуметтік-мәдени концепцияларды көрсететін белгілі бір лингвистикалық бейнелерді қалыптастырғандықтан стилистикалық зерттеулерге ерекше мән беріледі. Зерттеуге арналған материал ағылшын тілінде жазылған бұқаралық ақпарат құралдарынан алынады, себебі халықаралық коммуникация тілі медиа дискурстың даму динамикасын айқын көрсетеді. Бұқаралық ақпарат құралдарының тілі түрлі стилистикалық құрылғылардың, мысалы, метафораның, гиперболаның, идиоманың деформациясының арқасында өте бейнелі болып көрінеді. Нәтижесінде, егер біреу бұл жаңа түсініктерді түсінбесе, ол адамға мәтіндегі ақпаратты дұрыс түсіну мүмкін емес.

Тірек сөздер: Медиа дискурс, аударма, дискурс түрлері, аударма стратегиясы, БАҚ

Антропоцентристік көзқарас бойынша адамның тіршілігі қоршаған ортамен үздіксіз ақпарат алмасудан тұрады. Қазіргі кезде ерекше дамып отырған ақпарат алмасу теориясында ақпаратты – бір объектінің екінші

нысанға өзінің тым болмаса бір қасиетін сіңіру үшін немесе структурасын өзгеру үшін жүретін үдеріс ретінде тану қалыптасқан. Медиа дискурс - тілдік, мәдени, әдеби ережелер мен тәртіптерге сүйенетін айтылым. Медиа дискурста объективтік, субъективтік сипаттағы ақпарат бары мойындалған. Мәтін теориясының мамандары эмоционалдық, экспрессивтік, эстетикалық, бағалаушылық ақпарат түрлерін анықтаған белгілі [1, 34 б.]. Лингвистер экстенционалдық, интенционалдық, импликациялық ақпараттық белгілердің медиа дискурстағы тілдік қызметін зерттеуде. Бұқаралық ақпарат құралдарындағы мәтіндік құрылымдардың ерекшелігі олардың ақпараттық мақсат мүддесіне тікелей байланысты.

Лингвистиканың ажырамас бөлігі болып табылатын бұқаралық ақпарат құралдарындағы медиа дискурс әлемдегі жаһандық бейнені қалыптастыратын ауызша және танымдық белсенділік ретінде белгілі. Медиа дискурстың тілін әртүрлі стильдердің қоспасы сипаттайтыны және саяси, экономикалық және әлеуметтік-мәдени концепцияларды көрсететін белгілі [2, 36 б.]. Олар белгілі бір лингвистикалық бейнелерді қалыптастырғандықтан стилистикалық зерттеулерге зәру. Зерттеуге арналған материал ағылшын тілінде жазылған бұқаралық ақпарат құралдарынан алынады, себебі халықаралық коммуникация тілі медиа дискурстың даму динамикасын айқындайды. Бұқаралық ақпарат құралдарының тілі түрлі стилистикалық құрылғылардың, мысалы, метафораның, гиперболаның, идиоманың деформациясының арқасында өте бейнелі болып көрінеді. Нәтижесінде, егер біреу бұл жаңа түсініктерді түсінбесе, ол адамға мәтіндегі ақпаратты дұрыс түсіну мүмкін емес.

Аударма деп — бір тілде бейнеленген мазмұнды екінші бір тілге дәл әрі толық қайталай бейнелейтін тілдік қимылды айтамыз. Жазбаша немесе ауызша түп нұсқа мәтіні аударма мәтінімен алмастырылады. Алайда, көптеген жағдайларда аудармашылар түп нұсқа мәтінінің элементтерінің кейбіріне сәйкес балама таба алмайды. Куллердің (1976) айтуынша, тілдерде бір-бірінен түбегейлі ерекшеленетін ұғымдар бар, олар әр тілде әр түрлі мағынаға ие. Бұқаралық ақпарат құралдарын аудару мәселесі түрлі ғылыми-зерттеу жұмыстарында өз орнын тапты. Медиа дискурс және медиа мәтіндері тек лингвистикалық білімдер мәселесі ғана емес, сонымен қатар фильмдер, музыка, сұхбат, мақалалар, жаңалықтар және тағы басқаларды қамтиды [3, 57 б.]. Ең алдымен, бұқаралық ақпарат құралдарының мәтіндерін аудару кезінде ұлттық қағидаларды сақтауымыз керек.

Медиа дискурс қазіргі кездегі оқырманға, тыңдаушыға немесе көрерменге бағытталған хабар тарату платформасы арқылы өтетін ауызша немесе жазбаша өзара әрекеттесуді білдіреді. Медиа дискурс-дискурстың ең кең таралған түрлерінің бірі болып табылады. Олардың кең таралған болуының себебі - дискурстың осы түрлерін нақты анықтамасы белгісіз. Әрбір ғалым дискурс түрлерін талдау мен зерттеуге үлес қосуда.

“Развитие современного государства невозможно без дискурса масс-медиа, являющегося базой для создания прочных связей с другими государствами и завоевания должного статуса на международной арене” [4, 49 б.].

БАҚ диалогын әртүрлі байланыс құралдары ретінде түсіну үшін, бұл санатты екіге бөлуге болады: жазбаша және ауызша [5, 44 б.]. Кейбір жазбаша мәтіндерге мысал ретінде газеттер мен журналдарды қамтитын мәтіндерді алуға болды. Осы басылымдарда табылған мақалалар дискурстың жеке мысалдары болып табылады, ал жарнамалар оның формаларының бірі ретінде қарастырылуы мүмкін. Алайда, радио және теледидар негізінен жаңалықтар таратылымдары жиі орналасу, суреттер, басқа да визуалды тактикаларды қолдана отырып, ауызша мәтінге сүйенеді. Қасенбаева М. Айтуы бойынша, дискурс дегеніміз аяқталған немесе әлі де жалғасып жатқан “тілдік өнім” [6, 66 б.]. Мона Бэйкердің айтуынша, БАҚ-тың пікірталастарын әртүрлі стратегиялармен аударуға болады [7, 65 б.]. Қазақ және ағылшын тілдеріндегі идиомаларды мысалға ала отырып, аударма стратегияларының төрт түрі анықталады.

А.Ұқсас ұғым мен форманың идиомасын қолдану. Идиомаларды аудару қиын, өйткені қазақ және ағылшын тілдерінде идиомаға әрдайым бірдей мағынаны білдіретін нақты эквивалент табыла бермейді. Бұл стратегияны қолдана отырып, аудармашы бастапқы тілдегі идиоманың мағынасы мен лексикалық ерекшеліктеріне мән бере отырып, аударма тіліндегі эквивалентін табады. Бұған қоса, идиомалар мәдени ерекшеліктерімен ерекшеленеді; олар бірегей және негізінен аударылмайды. Дегенмен, бір бірінен алыс екі мәдениет лингвистикалық тұрғыдан бірдей аударма стратегияларын қолданатын кездер де болады. Бұл стратегияға қол жеткізу қиынға соғады, өйткені тілдер бірдей ұғымды анықтағанда түбегейлі ерекшеленеді. Дегенмен, ол идиома аудару үшін тамаша стратегия деп саналады. Мысалда. Бастапқы тіл: тоқ етері - (тікелей аударма) *conclusion* (баламасы) *the bottom line is*. Өліп шаршай - *to be dead tired*.

Ә. Ұқсас ұғымның, бірақ, әртүрлі форманың идиомасын қолдану. Қазақ және ағылшын тілдері лингвистикалық, мәдени және тарихи тұрғыдан әртүрлі болғандықтан, халық күнделікті қолданатын идиомалар немесе мәдени ұғымдар түсініспеушіліктің кесірінен мақсатты тілде дұрыс аударылмауы мүмкін. Бұл жағдайда мақсатты тілдегі идиоманың мағынасы бастапқы тілдегі идиоманың мәнімен бірдей, бірақ лексикалық элементтер әртүрлі болады. Мұнда сізге кейбір мысалдар берілген: Бастапқы тілде: Өзі жоқтың көзі жоқ. *Out of sight, out of mind*. Қолда бар алтынның қадірі жоқ. *A bird in the hand is worth two in the bush*. Жоғарыда келтірілген мысалдарда бірдей мағынаны ұсыну үшін әртүрлі лексикалық элементтерді қолданамыз. Қазақ халқымен салыстырғанда ағылшындардың өмір сүру салты өзгеше. Демек, идиоманы дұрыс аударуға мүмкіндік беретін ағылшын тілінің тиісті эквиваленті жоқ.

Б. Мазмұндап беру арқылы аудару. Бұл стратегия көбінесе аудармашы берілген идиомаға балама таппаған кезде қолданылады. Бұдан бұрын да мақаламызда егер идиоманың эквиваленті табылмаса, оны тұтастай аудармай тастап кету дұрыс емес екендігі айтылған болатын. Екі тіл арасындағы лексикалық немесе стилистикалық айырмашылықтарға байланысты біз үнемі хат алмаса алмаймыз. Өзінің мағынасын мақсатты тілге аудару үшін бастапқы идиома туралы көбірек ойлауымыз керек. Бұл жерде айтып отырған аударма бастапқы идиоманың тура немесе семантикалық эквиваленті бола алмайтыны көрсетілген. Қарны қабақтай- *a person whose stomach resembles a steep slope, in the sense that their stomach juts out, protrudes, etc.* Сары қарын әйел - (тікелей аударма) *a yellow stomached woman*; (балама аударма) *a woman that is elderly or old.* Әрине, осы стратегияны қолдана отырып, біз бастапқы тілдің өз аудиториясына қалдырғысы келген әсерін жоғалту қаупіне тап боламыз. Сондай-ақ, ол мәдени маңызын жоғалтады. Мақсатты тілдің оқырмандары бастапқы тіл мәдениетімен танысу мүмкіндігіне ие болмайды. Мона Бейкер парафразияны “бастапқы тілдің идиомасын мақсатты тілге мағынасын беру арқылы аудару” ретінде анықтайды.

В. Тастап кету немесе өшіру бойынша аударма. Тілдердің элементтері мүлдем сәйкес келмеген уақытта немесе аудармашы эквиваленттерді таба алмаған жағдайда бұл стратегия идиоманы мақсатты мәтіннен толықтай өшіру үшін пайдаланылады. Идиома тіпті аудармашы үшін өте қиын болғанда, ол төмендегі мысалдардағыдай ол идиоманың толықтай немесе бір бөлігін жоюға тырысады: бастапқы тіл: Мен әңгіменің бас аяғын түсінбеймін. *I couldn't make head or tail of his talk.* Оның жүйкесі күшті. *She has nerves of steel.* Ол жағымсыз сөздер айтты. *She offered a left-handed compliment.* Мұнда аудармашы идиомалардың кейбір бөліктерін түсіріп тастап, идиомалы сөйлемді идиомасыз сөйлемге айналдырады. Осылайша, бастапқы идиомадағы сөздердің мәні аудармашы оларды аударған жолмен мақсатты тілде берілмей қалады.

Аудармашылар үшін идиомаларды аудару ең қиын тапсырма деп айтуға болады. Аудармашы аударма мәтінін аударудың дұрыс стратегиясын таба білуі керек, алайда ол ешнәрсе көзден тыс қалмауы тиіс екенін ұмытпау керек. Әрбір ұғым әр тілде өзінің баламасы болады. Сол себепті сөзді немесе идиоманы аударма тастап кету үлкен қателік болып саналады. Тіркестерді дұрыс аудару үшін, аудармашы тіркес емес сөздермен жеткізуі тиіс. Аударма барысында аудармашы аударманың дәл және түсінікті болуына қатты мән беруі тиіс. Сол мәтіннің мағынасын жеткізуге барлық күшін салуға тырысу керек. Сондықтан аударма кезінде осы аударма стратегияларына аса көңіл бөліп, оның ерекшеліктеріне мән беріп, аударма мәтінін түсінікті етіп жеткізу керек.

Қазақтың тіл байлығы тек ұзын сөздің санымен ғана өлшенбейді. Сөз байлығы деген ұғым - сөздің әр алуандылығы мен мағына реңктерінің молдығымен бағаланатын аса күрделі категория. Ұлттық

тілдің сөз қазынасының бірі - тұрақты сөз тіркестер құрамы жағынан тұрақтылығымен, кез келген тұста қолдана беруге болмайтын талғампаздығымен, мағына-мазмұн тереңдігімен ерекшеленіп тұратын тілдік құбылыс. Халықтың салт-санасы, дүниетанымыз, дәстүрлі мәдениеті мен сан ғасырлық білімдер жүйесі тұрақты сөз тіркестерінен көрініс тауып, тіл қазынасының ерекше бір қымбат дүниесі - сөз жүлгесінің ішінде шоқтығы болып көрінетіні белгілі. Тілдің інжу маржандай көрінетін сөз орамдарының қаймағын бұзбай орынды жұмсау - тіл мәдениеттілігін, сапасын көтеретін жайт. Идиомалар сөзімізді өткір, көрікті, образды ету үшін жұмсалады. Жалпы қазақ және ағылшын тілдеріндегі идиомалар өте көп, кең қолданысқа ие және мейлінше бай.

ӘДЕБИЕТ

- 1 Есенова Қ. Қазіргі қазақ медиа мәтінінің прагматикасы (қазақ баспасөз материалдар негізінде): филол. ғыл. док. дисс. ... автореф. - Алматы, 2015. – 34 б.
- 2 Есенова Қ.Ө. Қазіргі тіл біліміндегі дискурс мәселесі // Педагогика ғылымы. - Астана, 2010. – 36 б.
- 3 Сүлейменов Э.А. Дискурс в дискурсе казахстанской лингвистики. – Алматы, 2011. – С.11
- 4 Айтмаганбетова А.У. Основные способы передачи лингвокультурологического аспекта перевода медиа дискурса // Известия КазУМОиМЯ им.Абылай хана, Серия «Филологические науки». - 2016. – № 2. - С 49.
- 5 Бүркітбаева Г.Г. Текст и дискурс. Типы дискурса: Учебное пособие. – Алматы, 2011.- С.14.
- 6 Касенова М.А. Дискурс анализ и прецедентные феномены // Известия КазУМОиМЯ им.Абылай хана, Серия «Филологические науки». - 2015. - № 3. – С. 66.
- 7 Baker M. In other words: A coursebook on translation. - London and New York: Routledge, 1992.

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ИДИОМ В МЕДИА ДИСКУРСЕ

Мизамхан Б.М.¹, Джунусова С.Б.²

¹к.ф.н., доцент, декан факультета перевода и филологии

²магистрант 2 к. факультета перевода и филологии,
КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Алматы, Казахстан
e-mail:sulu90@mail.ru

Статья посвящена особенностям перевода идиом в медиадискурсе. Дискурс СМИ определяется как вербальная и познавательная деятельность, которая формирует глобальную картину мира. Язык медиа-дискурса характеризуется смешением разных стилей и поэтому имеет особое значение для стилистических исследований, поскольку он создает определенные лингвистические образы, отражающие политические, экономические и социокультурные концепции. Материалом для исследования служат англоязычные СМИ, потому что как в языке международного общения в нем наиболее четко видна динамика развития дискурса. Показано, что язык СМИ является образным вследствие различных стилистических средств, например, метафоры, гиперболы, деформации идиомы. Непонимание новых выражений становится помехой для адекватной интерпретации указанной в тексте информации.

Ключевые слова: медиа дискурс, СМИ, перевод, дискурс, переводческие стратегии, виды дискурса.

Статья поступила 27.12.2017

PECULARITIES OF TRANSLATING CONCEPTUAL METAPHORS IN POLITICAL DISCOURSE

Nukhsatkyzy L.¹

¹ MA student, Ablai khan KazUIRandWL,
Almaty, Kazakhstan, e-mail: lauranukhsat@gmail.com

This article is devoted to the main features of translating conceptual metaphors in political discourse. Interpretation of the political discourse in the aspect of interpreting the textual phenomenon with conceptual language structures is considered. The metaphorical model «STATE is a PERSON» is advocated in the role of the most significant conceptual framework. In order to verify the functional potential of the conceptual metaphor «STATE is a PERSON» English translation text is analyzed.

Keywords: discourse, political discourse, metaphor, conceptual metaphor.

УДК 327
МРНТИ 16.31.41

САЯСИ ДИСКУРСТА ҚОЛДАНЫЛАТЫН КОНЦЕПТУАЛДЫ МЕТАФОРЛАРДЫ АУДАРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Нухсатқызы Л.¹

¹ магистрант, Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӨТУ,
«6М020700 - Аударма ісі, референт» мамандығы
Алматы, Қазақстан, e-mail: lauranukhsat@gmail.com

Бұл мақалада саяси дискурста қолданылатын концептуалды метафораларды аудару ерекшеліктері қарастырылады. Мәтіндік құбылыстардың концептуалды тілдік құрылымдармен өзара әрекетінің аспектісінде саяси дискурстың интерпретациясы қарастырылады. Маңызды концептуалды құрылым ретінде «МЕМЛЕКЕТ – бұл АДАМ» метафоралық моделі алынды. «МЕМЛЕКЕТ – бұл АДАМ» концептуалды метафорасының функционалдық әлеуетін растау үшін мәтіннің ағылшын тіліндегі нұсқасы талданады.

Тірек сөздер: дискурс, саяси дискурс, метафора, концептуалды метафора.

Саяси дискурс – биліктің бар екендігін көрсету және оны одан әрі бекіте түсу мақсатында қолданылатын ауқымды дискурс. Дискурс ұғымының саясатта қолданылуына алғашқы болып түсінік берген Т.А.Ван Дейк болған. Оның пайымдауынша, саяси дискурс әлеуметтік салада саясат жағынан шектелетін жанрлар тобына жатады. Демек, саяси дискурс – саясаткерлердің дискурсы [1].

Француз әлеуметтанушысы П. Бурдьё: «Дискурс дегеніміз — кеңістікте мүмкін болатын ұстанымдар және осы ұстанымдар бойынша айтылған пікірлер. Жекелей алғанда, саясаттың дискурсі саясаттың кеңістігін құрайды, ондағы болуы мүмкін ұстанымдарды анықтайды және жоспарланған ұстанымдарға сәйкес агенттер арасында диспозицияларды бөледі. Алайда, саяси дискурс – зерделенуі мүмкін емес өте ауқымды дискурстік формация» - деген тұжырым жасаған болатын [2]. Демек, саясат пен жеке тұлғаның ұстанымын байланыстыратын ғылыми термин «саяси дискурс» деп аталады.

Дискурс ұғымын ғылыми айналымға лингвист Ролан Барт енгізген. Оның «Болашақта біз сөйлеушілік шығармаларды дискурс, пікір айтушылық деп атаймыз және бұлар ауызша немесе визуалды екендігіне

қарамастан, барлығы да бір мағынада болады» - деген сөзінен кейін дискурс концептісі саяси сипатқа ие болды [3].

А.П.Чудиновтың ойынша, саяси дискурстың мазмұны сөйлеушінің немесе тыңдаушының санасында болатын әрекеттерге ықпал ете алатын барлық компоненттерді қамтуы тиіс, яғни мәтін авторы оның саяси көзқарастары мен сол мәтінді жасау барысында алға қойған міндеттер, саяси ахуал, ол жарияланатын басылымның қоғамдағы рөлі мен беделін қамтуы қажет [4].

Саяси дискурсты автордың қоғамдағы саяси болмысқа берген интерпретациясы деуге де болады, себебі онда өмірде шын болған оқиғалармен қатар қиялдың жемісі, автордың нені меңзегені, ақиқатты қабылдауы немесе мойындағысы келмегені, т.б. көрініс береді. Шейгал саяси дискурсты лингвомәдениеттанымдық аспектіде өзіндік ақиқат және виртуалды өлшемдері бар қатысым жүйе ретінде қарастырады [5].

Саяси дискурстың ерекшелігін ажырату айтарлықтай қиын, себебі оның негізгі екі құрамалары, яғни саясат және идеология дискурстың барлық түрінде кездесуі мүмкін.

Бүгінгі таңда саяси дискурсты зерттеумен көптеген отандық лингвисттер де айналысады (Б.А. Ахатова, К.О. Есенова, Г.Г. Бүркітбаева, т.б.). Мысалы, К.О. Есенова өз жұмысында «дискурс» ұғымының заманауи анықтамаларын зерттеумен айналысады. Оның тұжырымдамасы бойынша, *дискурс*, бір жағынан, мәтін жасау тәжірибесі, мәтінді шығару, кеңістік пен уақытта жария ету процесі; екінші жағынан, *дискурс* – мәтінді ой-санадан өткізу процедурасы да (мысалы, оқу барысында, конспектілеу барысында, аудару барысында және т.б.) [6].

Саяси дискурста *метафора* маңызды рөл атқарады: ол реципиенттің эмоционалдық сезіміне әсер етеді. Метафора ақыл-ойға емес, сезімге әсер етеді, алайда метафоралардың қисындылығын жоққа шығаруға болмайды: «Күнделікті сөйлеу кезінде қисындылықтың жетіспеушілігін метафора толықтырады. Мәтіннің қисындылығы мен метафаға толы болуы — бұл оның бір-бірін толықтыратын екі көрінісі» [8, 1 б.].

Н.Д. Арутюнова атап өткендей, метафора кең мағынада кез-келген ойды жанама түрде білдіру болып табылады [8, 296 б.]. Дж. Лакоффтың «Метафоры, қоторымы мы живем» кітабының алғысөзінде А.Н. Баранов метафорлану үрдісіне егжей-тегжейлі тоқталған [7, 9 б.]: «Метафорлану білімнің екі құрылымдарының, яғни «дереккөздің» когнитивтік құрылымы (source domain) мен «нысананың» когнитивтік құрылымы (target domain) өзара әрекеттесуіне негізделген. Метафорлану үрдісінде кейбір нысаналар дереккөз үлгісі бойынша құрылып, нәтижесінде «метафоралық кескін» (metaphorical mapping) немесе «когнитивтік көрініс» (cognitive mapping) орын алады». Метафорлану үрдісінде бір зат туралы басқа сала терминдерімен ойлау мүмкін болады, мысалы, қандай да бір дау туралы айтқанда соғыс немесе би терминдерімен сипаттауға болады [7, 26-27 б.]. Н.Д. Арутюнованың пайымдауынша, «метафора бір

объект жайлы түсінік қалыптастырып қоймай, сонымен қоса ол объект туралы ойлау стилі мен өндіріс тәсілін қалыптастырады» [8, 13 б.].

Метафораның когнитивтік бағыттағы танымдық құралы екендігі туралы қызметтерінің бірі болып оның абстрактілік мағынаны білдіретін жаңа ұғымдарды қалыптастыруын атауға болады. Мұндай метафоралар ғылымда *концептуалды метафора* деп аталып жүр. Қазіргі тіл білімінде метафораны танымдық сипатта қарау оның бағалауыштық, біртұтастық, әмбебаптық қасиеттерін анықтауға негіз болады. Зерттеуші Д.Әлкебаеваның пікірінше, концептуалды метафора «өзінің бейнелілігін сақтай отырып, жаңа лексикалық мағынаға ие бола алатын сөздер тобы» [11].

Саяси дискурстағы концептуалды метафораны қарастыру, ең алдымен, әртүрлі тілдік, мәдениеттанымдық, әлеуметтік, экономикалық, саяси, т.б. факторлардың концептуалды саяси метафораның ұлттық жүйесіне әсер ету дәрежесін анықтау болып табылады. Бұл бағытта метафора әлемді образды түрде тану және образды түрде ойлау нәтижесі ретінде көрініс береді. Образдың астарында саяси мәтіннің «әсерін» күшейте отырып, оның оқырманға ықпал ету тиімділігін ұлғайту жатыр.

Концептуалды метафора – адам танымында ұқсату заңдылықтарының нәтижесінде туындаған деректі, дерексіз ұғымдардың атауы, жаңа лексикалық мағына. Метафораның когнитивтік теориясы туралы Э. Маккормак: «Метафораны танымдық үрдіс ретінде суреттеуді тілді жасаушы адам санасының терең құрылымдық сипатын түсінуіміз керек», - дейді [10].

Концептуалдық метафораның табиғатын зерттеген А.С. Сыбанбаева оны келесідей анықтайды: «концептуалдық метафора басқа метафора сияқты сөйлеушінің санасында негізгі екі компоненттің: аталатын және ұқсату құралының бір-біріне әсер етуінен, ассоциациялануы негізінде жасалады. Концептуалдық метафора жаңа ұғымды айтушы адамның ақыл-санасына, басқа адамдарға түсінікті болуы үшін қажет. Ол көп жағдайда сөйлеушінің белгілі бір ой үзіндісін дәл жеткізу мен объектілерді, дүниені танып-түсіну ерекшеліктерін көрсетудің тілдегі бірден-бір жолы, өзі білмейтін, атайтын объектісі туралы басқа тілдік тәсілдермен жеткізілмейтін дерек, хабар, түсінік береді [11].

Бұл мақалада мемлекет кез-келген мәдениет өкілдерінің санасында адаммен, оның іс-әрекеттерімен бейнеленеді, және аударма кезінде бұл метафоралық модель сақталып қалады деген тұжырымдама жасалады. «МЕМЛЕКЕТ – бұл АДАМ» / «STATE is a PERSON» моделінің негізінде қазақ тіліндегі концептуалдық метафоралардың ағылшын тіліне аударудың лингвомәдени ерекшеліктері қарастырылады.

«МЕМЛЕКЕТ – бұл АДАМ» / «STATE is a PERSON» метафоралық моделі онтологиялық *метафоралар* жіктемесіне жатады. «Онтологиялық метафора» ұғымын Дж. Лакофф пен М. Джонсон енгізген: «Онтологиялық метафора – эмоцияны, оқиғаларды, әрекеттер тізбегін белгілі бір зат немесе субстанция ретінде қарастырудың амалы» [7, 56 б.]. Когнитивті терминдер сөздігінде оған «абстрақтылы ұғымдардың

кеңістіктегі шекарасын анықтау» деген анықтама берілген [7, 282-283 бб.]. Онтологиялық метафоралар тіл мен мәдениетке терең негізделген [12, 54 б.], демек, олар адам түйсігінің ұлттық ерекшелігін көрсетеді.

Талдауға көшпес бұрын, *мемлекет / state* деген ұғымның мағынасын ашып алайық. Қазақ тіліндегі *мемлекет* сөзіне анықтама беретін болсақ:

- *Мемлекет* — белгілі бір аумаққа иелік етіп, сол жердегі халықтың еркін дамуына мүмкіндік беретін, қоғам табиғатынан туындайтын ортақ істерді атқаруға қажетті басқарудың жоғарғы дәрежеде ұйымдасқан жүйесі, саяси билік ұйымы [13].

- Ел [13].

- Халықаралық құқықтың субъектісі ретінде мемлекет - халықаралық қатынастардың негізгі қатысушысы - белгілілі бір аумақтың иесі болып табылатын билік пен халықтың саяси ұйымы [14].

- Конституциялық құқықта мемлекет ұғымы ретінде мемлекет, федерация субъектісі немесе аумақтық қауымдастық масштабында әрекет ететін ресми билік органдарының (үкімет, парламент, соттар және т.б.) жиынтығы түсіндіріледі [14].

- Үкімет басшылығы мен халықты ұйымдастырушы, ұлттық, ауқымдық саяси қоғамдық бірлік. [14].

Ағылшын тіліндегі сөздіктерде *state*, яғни мемлекет ұғымына келесідей анықтама беріледі:

- any politically organized community living under a single system of government [15].

- the operations or concerns of the government of a country [15].

State сөзі ағылшын тілінде бірнеше мағынада қолданылады. Оның келесі омонимдерін қарастырып көрелік:

- mode or condition of being [15].

- a condition or stage in the physical being of something [15].

- a body of persons constituting a special class in a society [15].

Бұл жерде *State* сөзі тек мемлекет деген мағынаны емес, *жағдай, нысан, қалып* деген мағыналарда да қолданылатынын байқадық. Демек, *State* сөзі физикалық объекті де білдіреді, оған адамның физикалық ысанын да жатқызуға болады.

Берілген түсініктемелерді талдай отырып, *мемлекет / state* белгілі бір территорияда өмір сүретін адамдардың мүдделерін жүзеге асыруға бағытталған саяси орган болғандықтан, ол саяси дискурста адам бейнесімен суреттеле алады деген қорытынды жасауға болады.

Жұмыстың құрылымына байланысты саяси дискурста қолданылатын метафоралардың тек қана бір аспектісін қарастыруды жөн көрдік – бұл аударма кезіндегі концептуалдық метафоралардың жеткізілу жолы. Метафоралардың аудару тәртібі мынадай ережелерге сүйеніп негізделген [16, 58 б.]:

- метафоралық образды басқа тіл иелері де толыққанды түсіне

алатындай сақтап қалу;

- метафораны басқа эквивалент метафорамен алмастыру;
- метафораны теңеумен аудару;
- метафоралық образды сақтай отырып, метафраны теңеу негізі түсінікті болуы үшін оған түсіндірме ақпарат қосу;
- өзгертіп айту (перифраз).

Метафораны когнитивті тұрғыдан зерттеу кезінде концептуалдық метафора негізінде жатқан мәдени компонент әр түрлі мәдениетке жататын адам тәжірибесінің қалыптасуындағы айырмашылықтарды көруге мүмкіндік береді.

Зерттеу үшін Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан халқына 2017 жылғы жолдауы алынды.

Жолдауда Қазақстан сөзі мемлекетпен бара-бар екендігі көрсетіледі:

***Қазақстан** – жас, көп ұлтты, болашағына сенімді және қарқынды дамып келе жатқан мемлекет! Біз тәуелсіз Қазақстанның 25 жылдық даму жолынан өттік. Алдағы 25 жылда бұдан да биік белестер күтіп тұр.*

***Kazakhstan** is a new multi-ethnic, confident in its future, and dynamically developing country! We have passed the 25-year-old path of development. In the next 25 years we expect even higher frontiers [17].*

Демек, ҚАЗАҚСТАН – бұл АДАМ / KAZAKHSTAN is a PERSON концептуалдық моделін де қарастыруға толықтай негіз бар.

Бірнеше мысал алып көрелік:

Еліміз өзінің 25 жылдық даму кезеңінен абыроймен өтті. Біз елімізді мақтан тұтамыз. Табыстарымыз бен жетістіктеріміз туралы Тәуелсіздігіміздің 25 жылдық мерейтойында атап өттік. Оларды бүкіл әлем біледі және жоғары бағалайды.

2017 жылдың басынан бастап Қазақстан Біріккен Ұлттар Ұйымы Қауіпсіздік Кеңесінің мүшесі болды.

Биыл Астанада «ЭКСПО-2017» халықаралық көрмесі өтеді. Мұндай өте маңызды әлемдік деңгейдегі іс-шараны біз ТМД және Орталық Азия елдерінің арасында бірінші болып өткіземіз.

Алматыда Универсиада-2017 спорт ойындары өтіп жатыр. Оған 57 мемлекеттен 2 мыңнан астам спортшы мен делегация мүшелері қатысуда.

*Осының барлығы **Қазақстанның** халықаралық аренада жоғары беделге ие болғанын және саясатымыздың дұрыстығын көрсетеді.*

The country has honorably passed its 25-year development phase. We are proud of our country. As part of the festivities on the 25th anniversary of Independence we have highlighted Kazakhstan's achievements and progress. They are well known and appreciated by the world community.

Kazakhstan has become a non-permanent member of the UN Security Council since the beginning of 2017.

“EXPO-2017” international exhibition will be held in Astana this year. We are the first among the CIS countries and Central Asia to hold such an

important global event.

Sports events within the Universiade-2017 have started in Almaty, with the participation of over 2,000 athletes and delegates from 57 countries.

*All that is the result of a correct political path and **Kazakhstan's high authority** in the international arena [17].*

Бұл мәнәтінде Қазақстан абыройы жоғары адамға теңеліп, оның жоғары беделге жетуі сипатталған. Ағылшын тіліндегі аудармасында да Қазақстан адамға теңеліп тұр. Яғни, концептуалдық метафорасына сай келеді.

Келесі мәтінді де қарастырсақ, мемлекетіміз Қазақстан адамға теңеліп, оның зор жетістікке жеткендігі көрсетілген:

*Жоспарлы экономикадан нарықтық экономикаға көшу жүзеге асырылды. Біздің бәріміз бірлесіп, сол кезде елімізді күйреуге, азамат соғысына, экономикалық күйзеліске ұшыратпағанымыз мен үшін өте маңызды. **Қазақстан** бұл кезеңде аз шығын шығарып, **зор жемістіктерге қол жеткізді.***

*There was a transition from a planned to a market economy. It is crucial for me that together we have then managed to hold the country from the turmoil of internal conflicts and economic collapse. **Kazakhstan came out of that period with minimal losses and the largest acquisitions** [17].*

Бұл жерде де аударма барысында метафоралық образ толыққанды сақталған.

***Қазақстан** шетел инвестицияларын тарту ісіндегі **көшбасшылығын сақтап қалуы қажет.** «Астана» халықаралық қаржы орталығы ел экономикасына қаржы ресурстарын тартуда маңызды рөл атқаруға тиіс. Біз тауар өндіру мен өткізу, қызмет көрсету ісін жаһандық желіге бейімдеуіміз керек. Мұны, ең алдымен, трансұлттық компанияларды тарту арқылы жасаған жөн.*

Қазақстанда өндірістер ашу жөніндегі Қытаймен бірлескен инвестициялық бағдарламаны тиімді жүзеге асыру керек. Қытай тарапымен уағдаластыққа қол жеткізілді. Нысандар белгіленді. Нақты жұмыс істеу қажет.

Қажетті инфрақұрылым қалыптастыру жайын ескеріп, экспортқа бағдарланған электромобиль өндірісін одан әрі дамыту мәселесін нысықтауды тапсырамын.

*Тұтастай алғанда, **Қазақстанның өз Инвестициялық стратегиясы болуға тиіс.***

***Kazakhstan should keep the leading position** in attracting foreign investment. "Astana" International Financial Center should play an important role in attracting financial resources in the country's economy.*

It is critical to fit into global chains of production and distribution of goods and services. This should be done primarily by attracting multinational companies.

It is necessary to effectively implement a joint investment program with China to establish production facilities in Kazakhstan. The agreements have

been inked with the Chinese side. The facilities have been identified. We need to work specifically.

I instruct to study the issue of further development of electric vehicle production with export orientation, making provision for the necessary infrastructure.

*In general, **Kazakhstan should have its own investment strategy** [17].*

Қорытындыласақ, пайдаланылған концептуалдық метафоралардың басым бөлігі аударма мәтіндерінде сақталады. Мысалдарда көрсетілгендей, олардың кейбіреулері екі тілде де кеңінен пайдаланылады. Бұл екі мәдениет өкілдерінің қабылдауында мемлекет адам тәріздес деген концептуалдық метафораны қабылдауының ұқсастығын куәландырады.

ӘДЕБИЕТ

1 Икрамова А.К. Саяси дискурс ұғымдарының когнитивтік және сихолингвистикалық негіздері // Известия КазУМОиМЯ им. Абылай хана. Сер. «Филологические науки». - 2017. - № 2 (45). - 87-94 бб.

2 Бурдые П. Политические позиции и культурный капитал // Социология политики. – Москва: Socio-Logos, 1993.

3 Барг Р. Мифологии // Р. Избранные произведения.- Москва: Прогресс, 1994.

4 Чудинов А.П. Метафорическая мозаика в современной политической коммуникации. – Екатеринбург, 2003.

5 Смагулова М.С. Испандық саяси дискурстың жалпы сипаты және аударылу ерекшеліктері // Известия КазУМОиМЯ им. Абылай хана. Сер. «Филологические науки». - 2017. - № 2 (45). - 102-112 бб.

6 Есенова Қ. Ө. Қазіргі тіл біліміндегі дискурс мәселесі // Хабаршы – Известия ҚазХКЖӘТУ. Серия «Педагогические науки». – 2012. - №1 (26). – 127 б.

7 Лакофф Д., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем [Metaphors We live By] / пер. с англ.; под ред. и с предисл. А.Н. Баранова. 2-е изд. - Москва: Издательство ЛКИ, 2008.

8 Теория метафоры: сборник [Theory of Metaphor: Collected Papers] / вступ. ст. исост. Н.Д. Арутюновой; общ. ред. Н.Д. Арутюновой и М.А. Журиной. - М.: Прогресс, 1990.

9 Әлкебаева Д. Қазақ тілі стилистикасының прагматикасы: Монография. - Алматы, 2005. - 116 б.

10 Маккормак Э. Когнитивная теория метафоры // Теория Метафоры / под ред. Н.Д.Арутюновой и М.А.Журиной. – М.: Прогресс, 1990. –С.358 – 386.

11 Сыбанбаева А.С. Қазақ тіліндегі концептуалдық метафораның қызметі: фил. ғыл.канд. ...дисс. - Алматы, 1999. – 130 б.

12 Оразалиева Э. Когнитивтік лингвистика: қалыптасуы мен дамуы: Ғылыми монография. – Алматы: «Ан Арыс», 2007.

13 <https://www.sozdik.net/Kk/Adebi> - (дата обращения 15.2.2018).

14 <http://www.lugat.kz/> - (дата обращения 15.2.2018).

15 <https://www.merriam-webster.com/dictionary/state> - (дата обращения 15.2.2018).

16 Newmark P. The Translation of Metaphor // Approaches to Translation. - N.Y., 1998.

17 Мемлекет басшысы Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы. – Режим доступа: http://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysynazarbaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-2017-zhylgy-31-kantar - (дата обращения 15.2.2018).

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА КОНЦЕПТУАЛЬНЫХ МЕТАФОР В ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Нухсаткызы Л.¹

¹магистрант, КазУМОиМЯ им. Абылай хана,
специальность «6М020700 - Переводческое дело, референт»
Алматы, Казахстан, e-mail: lauranukhsat@gmail.com

В статье рассматриваются особенности перевода концептуальных метафор в политическом дискурсе. Анализируются вопросы интерпретации политического дискурса в аспекте взаимодействия текстовых явлений с концептуальными языковыми структурами. В роли наиболее значимой концептуальной структуры выступает метафорическая модель «государство – это человек». Для верификации функционального потенциала концептуальной метафоры «государство – это человек» анализируется перевод текста на английский язык.

Ключевые слова: дискурс, политический дискурс, метафора, концептуальная метафора

Статья поступила 27.12.2017

TECHNOLOGIES OF SIMULTANEOUS INTERPRETATION IN ECONOMIC DISCOURSE

Toleutay A.M.¹, Essenzhan D.A.¹

¹MA student, specialty «6M020700 –Translation Studies»

²Candidate of Philological Sciences, professor, KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan
e-mail: asemlumessa@gmail.com, essenzhan@mail.ru

The author of this article considers the main aspects of different technologies of simultaneous interpretation in economic discourse, its various structure, and difficulties in translation of this type of discourse. The author tries to identify the strategies and technics that must be applied while translating the speeches in the sphere of economy in order to achieve adequate translation.

Keywords: economic discourse, simultaneous interpretation, technology, translator, source language, target language.

ӘӘЖ 81'253

ҒТАМР 16.31.41

ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДИСКУРСТАҒЫ ІЛЕСПЕ АУДАРМА ТЕХНОЛОГИЯСЫ

Төлеутай Ә.М.¹, Есенжан Д.Ә.²

¹«6M020700 - Аударма ісі» мамандығының магистранты,

²Филология ғылымдарының кандидаты, профессор

ҚазХҚжәнеӘТУ, Алматы, Қазақстан

e-mail: asemlumessa@gmail.com

essenzhan@mail.ru

Бұл мақалада экономикалық дискурстағы ілеспе аударма технологияларының негізгі аспектілері, оның құрылымы, және осы дискурс түрін аудару барысында туындайтын қиындықтар қаралады. Мақала авторы экономика тақырыбындағы сөздерді, баяндамаларды аударуда дәл аудармаға жету үшін қолданылатын қажетті стратегиялар мен техникаларды көрсетуге тырысады.

Тірек сөздер: экономикалық дискурс, ілеспе аударма, технология, ілеспе аудармашы, бастапқы тіл, аударма тілі.

Қазақстан Республикасы тәуелсіздік алғаннан бері ілеспе аударма тақырыбы өзекті мәселелер тұғырынан орын алды. Президент Н.Ә. Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты бағдармалық мақаласында жалпы Ұлттық аудару мәселесіне зор маңыз берді. Ілеспе аударма, жалпы аударма түрлерінің, оның ішінде ауызша аударманың күрделі де, аса шеберлікті, жан жақты аялық білімді, зеректік пен сыннан мүдіртпей алып шығатын зейінді, жатық сөйлеуді, т.б. талап ететін бір түрі. Жалпы зерттеушілер тарапынан ілеспе аударма түсінігі жиырмасыншы ғасырдың 60 - жылдарынан бастау алды. Ілеспе аудармада зерттеулер психолингвистикадағы зерттеулермен қатар жүріп отырды. Өйткені ілеспе аударма басында тілшілердің зерттеу нысаны болса, кейін тіл білімінен іргесін бөлек тіккен аударматану ғылымы мен психолингвисттердің ғылыми айналымдары шеңберіне енді. Бұл ретте ілеспе аударманың ұтымды технологияларына ерекше мән берілді [1, 52 б.].

Тәжірибе көрсеткеніндей аударма тілін еркін меңгерген, жетік білетін әрі бастапқы шет тілі маманы, ана тілінің қыр – сырына терең үңілген кез келген адам ілеспе аударманы жүзеге асыра алмауы әбден ықтимал. «Ілеспе аударманы сәтті жүзеге асыруға қажет дағдылар мен шеберлікті игере алудың қиындығын» [1, 26 б.] ғалымдар әр уақытта алға тартады. Ілеспе аудармашының міндеті бастапқы тіл дискурсының барынша дәл мағынасын ғана берумен шектелмей, сонымен қатар дискурс интенциясын жеткізуді де қамтиды. Алайда ілеспе аударманы жүзеге асырудың қатысымдық жағдайлары бастапқы тіл дискурсының мазмұнын жазбаша аудармадағыдай бір сөз қалдырмай жеткізуге мүмкіндік бермейді. Шешеннің сөйлеу қарқыны жоғары болған жағдайда аудармашы ақпарат көлемін тыңдармандарға жеткізуде саналы түрде аудармашылық тәсілдер мен технологияларға жүгінуге мәжбүр болады [6, 324 б.].

Аударманың бұл түріне тән бірқатар ерекшеліктер мен қиындықтар бар, солардың ең бастысы–уақыттың тапшылығы. Ілеспе аудармашыға аударма жасауы үшін кезекті аудармашыға берілетін уақыттан 2 есе, ал сол мәтінді жазбаша аударуға кететін уақыттан 20-30 еседей аз уақыт беріледі. Екінші ерекшелік–аударма барысында ілеспе аудармашыдан шешеннің сөз сөйлеу қарқынына сәйкес қарқынмен аударма жасау талап етілуі. Үшінші ерекшелік–ілеспе аудармашының аударманы сөйлемдердің айтылуына қарай бөлік-бөлік (сегментті) сипатта жасауы. Төртінші ерекшелік–ілеспе аудармашының өз функциясына қоса редакторлық міндетті жүзеге асыру қажеттігі. Осындай қиын талаптар және В.Н. Комиссаров атап өткендей, екі тілді жақсы меңгерген адам аудармашы бола алады деген дәстүрлі формуланы ілеспе аудармашыға қолдануға келмейтіні ілеспе аударманың күрделілігін сипаттайды. Ілеспе аударманың тағы бір ерекшелігі–аудармашының нәтижелі жұмыс істеуі үшін оған залдың шуынан бөлек арнайы бөлмелерді қамтамасыз

етіп, оның сөзін әр тыңдаушыға тиімді ету қажет. Міне, осыдан аудармашыларға арналған бөлмелер мен тыңдаушыларға арналған телефон құрылғылары пайда болды. Ереже бойынша бұл құрылғылардың таңдамалы 5-6 тілдері болады [4, 310 б.].

Ілеспе аударма ауызша аударманың ішіндегі ең жауаптысы және оның бағыты қарапайым емес. Аударманың бұл түрі аудармашының арнайы және сирек кездесетін дағдылары мен білімін, сонымен қатар үлкен тәжірибесін талап етеді. Зерттеушілер (Л.Виссон, А.Ф.Ширяев, А.Д.Швейцер) ілеспе аударманы сипаттағанда оның басты ерекшелігі ретінде сөз сөйлеу мен аударма тілінде сөз тудырудың параллельді түрде жүзеге асырылуын атап көрсетеді. Бұл – дұрыс пікір. Бірақ, біздің ойымызша ілеспе аударма бұдан әлдеқайда күрделірек процесс. Ол аудармашының бастапқы тіл мен аударма жасалатын тілдегі жеткілікті тілдік құзыретіне сүйенетін аудармасын ғана емес, аударма жасау барысында қолданылатын амал-тәсілдерді, аудармашының жиын барысында туындауы мүмкін экстремалдық жағдайларға психологиялық тұрғыдан әзірлігін, ілеспе аудармашының бойында болуы керек қабілеттер мен қасиеттер жиынтығын қамтиды [4, 310 б.].

Мақала негізінен экономикалық дискурспен тікелей байланысты болғандықтан экономикалық дискурсқа тоқталып өтейік. Экономикалық дискурс - сөйлеу үдерісі белгілі бір экономикалық идеяларға негізделген (мысалы, банкроттық, алаяқтық, салық) дискурстың бір түрі [2, 1 б.]. Экономикалық дискурстың мазмұндық аспектілері «тауарлар», «ақша», «пайда», «нарық», «инвестиция», «экономика», «экономикалық қызмет» сияқты негізгі ұғымдармен өзекті болып табылады [1, 14 б.].

Ғалымдар арасында экономикалық дискурсты институционалдық дискурсқа қатыстылығы жайлы ешқандай келіспеушілік жоқ. Жалпы алғанда институционалды дискурс коммуниканттардың статустық рөлдік мінездемесі және сыртқы контекстімен белгіленеді. Экономикалық дискурстың институционалдығына оның мазмұндылығы және регламентілігі меңзейді [9, 178 б.].

Интеграцияланған құбылыс ретінде экономикалық дискурс белгілі бір ерекшеліктерге қарай төмендегідей түрлерге бөлінуі мүмкін:

- 1) сақтандыру, банк саласында (институттық негізде) дискурс;
- 2) экономикалық тақырыпта өткізілетін форумдар мен жиналыстар;
- 3) экономикалық тақырыптағы газет мақаласының дискурсиясы,

экономика туралы диссертация, ғылыми мақала [3, 532 б.].

Экономикалық дискурстың қолданыс саласын анықтау үшін, экономикалық дискурстың шеңберінде қарастырылған барлық мәселелердің кең ауқымы «экономиканың» тұжырымдамасын білу керек. Бұл үшін біз «экономика» ұғымдарына қатысты бірнеше анықтаманы қарастырамыз.

Экономика - әлемдік ресурстардың өндірілуі, бөлінуі және тұтынылуы мен мемлекеттік кірісті басқару туралы ережелермен айналысатын ғылым.

Экономика және шаруашылықты басқару; Ақшаны дұрыс жұмсау; материалдарды ұқыпты пайдалану; үйлесімді ұйым.

Осы анықтамалардан экономикалық дискурс кең тақырыпты қамтитынын көруге болады. Экономика заманауи өмірдің барлық аспектілеріне енеді, сондықтан экономикалық дискурсқа әлеуметтік-экономикалық және құқықтық дискурстарға, іскерлік хат алмасу мәтіндеріне, құжаттарға, презентацияларға, экономикалық тақырыптарға арналған жиындарға сәйкес келетін дискурс кіреді [3, 532 б.].

Жоғарыда аталғандай, ақпарат көлемін ыждағатты әрі сапалы түрде жүзеге асыру үшін ілеспе аудармашы сығымдау технологиясына жүгінеді. Сөйлеушінің алдына қойған міндетіне зиян келтірместен ақпараттың буын көлемін сығымдау тәсілі–ұтымды тәсілдердің бірі болып табылады. Компрессия (сығымдау) стратегиясы – бұл тек қазіргі нақты байланыс міндеттеріне қажетті ақпараттың сақталып, қалғанының кейінге шегерілуі қажеттігі [7, 183 б.].

Ақпаратты сығымдау ілеспе аударма барысымен қатар жүретін табиғи заңдылық. Оның негізінде ең алдымен тілдердің өзіндік жүйелеу құрылымдық өзгешеліктері, аударматану ғылымының бір саласы ретіндегі ілеспе аударманың өзіндік ерекшеліктері жатыр. Демек, сығымдау тәсілі сөйлеу әрекетінің, ақпаратты жеткізудің лингвистикалық және психолингвистикалық заңдылықтарынан келіп шығатын құбылыс. Яғни, коммуникативтік жағынан маңызды ақпараттың сақталып, қалған мағыналық жүк көтермейтін ақпараттың құлыпталуы (кодтау) және қайта құлыпталуы (қайтакодтау) кезеңінде түсіп қалуы орын алады. Тіпті бір тілдің өзіндегі ақпаратты ауызша жеткізу барысында сығымдау технологияларын қолдану табиғи құбылыс [8, 54 б.].

Сығымдау техноологияларына жүгіну ақпараттық артық қолданыстар тым көп болған жағдайда, яғни бастапқы тілде қайталаулар көп орын алған жағдайда мүмкін болады. А.Д. Швейцердің пайымдауынша хабарламаны сығымдау айтылымдардағы басы артық ақпараттардың түсірілуі арқылы қол жетімді болады. Мұндағы басы артық ақпараттар деп жағдаят пен коммуникациялық мәнмәтіннің арқасында толықтырылатын элементтерді атап көрсетеді [8, 53 б.].

Сығымдау технологияларын қолданудың жоғарыда аталған факторларына тілдердің грамматикалық құрылымдағы өзгешеліктері деп үлкен ықпал етеді. Бұл ретте, әдетте, бес фактор: ілеспе аудармашының әрекет ету жағдайы, қатысымдық мәнмәтін, коммуникация міндеті, ақпараттық мәнмәтіні және тілдердің грамматикалық құрылымдағы өзгешеліктері атап көрсетіледі [6, 324 б.].

Ілеспе аудармашының әрекет ету жағдайы яғни, жоғарыда аталған уақыт тапшылығы мен шешеннің орта және жоғары сөйлеу қарқыны ілеспе аудармашыға аударма барысында сығымдау стратегиясын ілеспе аударма технологиясы ретінде қолдануды міндеттейді. Яғни, есту мен сөйлеудің бір мезетте жүзеге асуы қамтамасыз етудің негізінде басты екі механизм: ықтимал болжам және сығымдау жатыр. Мұнда ілеспе

аудармашы шешеннің ойын үнемі қадағалай отырып, сөз мағынасын аңғарып алғаннан кейін аударма тілде лексикалық ауыстыру, түсіру, қосу, сығымдау тәріздес түрлендірулерді қолданады [7, 183 б.].

Коммуникация мәнмәтіні жиі қайталанатын басы артық бірліктерді сығымдау ұғымы коммуникативтік жағдаят ұғымымен тығыз байланысты. Яғни, мұндағы коммуникативтік жағдаяттағы басқосу тақырыбы, аудитория, шешеннің тұлғасы, сөз сөйлеудің орны мен уақыты, сөз сөйлеудің мақсаты жайлы ақпарат беретін экстралингвистикалық жағдаяттардың жиынтығы ретінде қарастырылады. Коммуникативтік жағдаяттан белгілі ақпараттар сығымдалуға түсу алады [8, 55 б.]. Белгілі бір форум басталмай тұрып оның тақырыбы, өтетін орын мен уақыты, қатысушылар саны мен есімдері, мемлекет және ұйым атаулары т.б. ақпарат алдын ала қатысушыларға да ілеспе аудармашыға да коммуникативті жағдаяттан, бағдарламадан, шақыру хаттан, ғаламтор желілерінен мәлім болады [6, 324 б.]. Мысал ретінде 2017 жылдың наурыз айында өткен Еуразиялық Экономикалық Одақтың отырысын алайық. Өткізілген жиналыс үдерісі негізінде біз экономикалық дискурс саласындағы ілеспе аудармашылармен қолданылған әртүрлі технологияларға талдау жасаймыз.

Бастапқы тіл:

«Осы отырысымыздың басты тақырыбына сүйене отырып, мен Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Әбішұлына осы күннен бастап біз Қырғыз Республикасын ресми түрде ұйымымыздың бақылаушы ел ретінде жариялайтынымызды хабарлағым келеді» - Ресей Федерациясы Президенті Владимир Путин.

Аударма тіл:

Russian President Mr. Putin «Regarding to the main topic of our meeting, I would like to inform Mr. President Nazarbayev about officially admitting Kyrgyzstan as observer state»

Жоғарыда көрсетілген мысалды талдай отырып, біз ілеспе аудармашының сығымдау стратегиясын қолданғанын көріп отырмыз.

Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Әбішұлына - Mr. President Nazarbayev

Ресей Федерациясы – Russia

Бастапқы тіл

«Қазіргі заманауи банк жүйесі жаңа технологиялардың көмегімен дами түсуде»

Аударма тіл

«Modern banking is developing due to high technologies»

Банк жүйесі – banking

Қорыта келгенде, ілеспе аударма – аударма түрлерінің ішінде ең күрделі екенін мойындай отырып, ол салада айтарлықтай жетістіктерге жету жолында аударма ісінде жиі қолданылатын тәсілдерді игеріп алудың қажет екені анық. Аударма дағдылары қалыптасып, екі тілдің сөз байлығы, әр алуан стратегиялар мен ілеспе аудармаға тән

технологияларды қолданып, екі тілде де шебер және жылдам шешім қабылдап сөйлейтін маман ілеспе аудармада жетістіктерге жететініне әбден сенеміз.

ӘДЕБИЕТ

- 1 Илюхин В.М. Стратегии в синхронном переводе. – М.:МГЛУ, 2001. – С. 14.
- 2 Тіл: Алматы қаласы әкімдігінің оқу-әдістемелік құралы. – Алматы, 2014.
- 3 Томашевская К.В. Экономический дискурс современника в его лексическом представлении: дис. д.филол. н. – СПб., 2000. – 532 с.
- 4 Швейцер А.Д. Перевод и лингвистика. -М.: Воениздат, 1973.– 310 с.
- 5 Алексеева И.С. Введение в переводведение. – М.: Академия, 2010. - 368 с.
- 6 Бархударов Л.С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). – М.: Междун. отношения, 1975.– 324 с.
- 7 Ширяев А.Ф. Синхронный перевод. – М.,1979.– 183 с.
- 8 Есенжан Д.Ә. Ілеспе аудармадағы ұтымды тәсілдердің бірі сығымдау технологиялары туралы // «Шығыстану және шығыс тілдерін оқыту әдістемесінің өзекті мәселелері» атты халықар. ғыл. – әдіст. конф. матер. – Алматы, 29.11.2017. – 52-56 с.
- 9 Мырзалиева С. Экономический дискурс как объект лингвистического исследования // Известия» КазУМОиМЯ имени Абылай хана, серия «Филологические науки». –2016. - № 2.– 173-183 с.

ТЕХНОЛОГИЯ СИНХРОННОГО ПЕРЕВОДА В ЭКОНОМИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Толеутай А.М.¹, Есенжан Д.Ә.²

¹магистрант специальности «6М020700– Переводческое дело»,

² к.филол.н., профессор, КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан
e-mail: asemlumessa@gmail.com, essenzhan@mail.ru

В статье рассматриваются основные аспекты различных технологии в синхронном переводе экономического дискурса, несколько структур этого термина, трудности перевода данной разновидности дискурса. Автор статьи пытается выявить продуктивные стратегии и техник, которые необходимо применять при переводе выступлений в сфере экономического дискурса, докладов, речей для достижения адекватного перевода.

Ключевые слова: экономический дискурс, синхронный перевод, технология, синхронист, исходный язык, переведенный язык.

Статья поступила 15.01.2018

SIMULTANEOUS TRANSLATION OF MANIPULATIVE STRATEGIES IN POLITICAL DISCOURSE

Torebekova D.R.¹

¹MA student in Translation Studies, interpreter
KazUIRand WL, Almaty, Kazakhstan
e-mail: torebekova.diana@mail.ru

The article focused on the main strategies, tactics of manipulations used in the modern political sphere. An analysis of public speeches of current politicians of Italy proves the importance of speech manipulative for successful achievement of political goals.

Keywords: simultaneous translation, manipulation, manipulative strategies, tactics, political discourse.

ӨОЖ 81'253
ҒТАМТ 16.31.41

САЯСИ ДИСКУРСТАҒЫ МАНИПУЛЯТИВТІ СТРАТЕГИЯЛАРДЫҢ ІЛЕСПЕ АУДАРМА ЖОЛДАРЫ

Торбекова Д.Р.¹

¹Ілеспе аударма мамандығының 2-ші курс магистранты;
Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ, Алматы, Қазақстан
e-mail: torebekova.diana@mail.ru

Мақалада қазіргі заманғы саяси салада қолданылатын манипуляциялардың негізгі стратегиялары, тактикалары талқыланды. Қазіргі Италия саясаткерлерінің сөйлеген сөздері саяси мақсаттарға табысты жету үшін сөйлеу манипуляциясының маңыздылығын дәлелдейді.

Тірек сөздер: ілеспе аударма, манипуляция, манипулятивтік стратегиялар, тактикалар, саяси дискурс.

Қазіргі күнде аударматану күн тәртібіндегі өзекті, маңызды тақырыптардың бірі болып табылады, бұған итермелейтін халықаралық ынтымақтастағы әлеуметтік-экономикалық үдерістер. Бір халықтың басқа халықпен қарым-қатынас жасауы, өзге халықтың мәдениеті мен тұрмыс-тіршілігімен танысудың басты құралы аударма екені баршамызға белгілі. Аударма – адамзаттың көнеден жалғасып келе жатқан кәсібінің бірі. Аудармашылар ежелден-ақ сан түрлі қызметтерді атқарды, және де олар ең қиын мәселелерді шешуге жіберілді. Осындай әртүрлі рөлдерді атқара білген аудармашылар шетелдіктердің тілін ғана емес, саясаты мен мәдениетін де аударып отырды. Аударматану ғылымының жетекші маманы В.Н. Комиссаров “Аударма мен аудармашыларға деген үлкен сұраныс біздің еліміздің көптеген халықаралық үкіметтік және үкіметтік емес ұйымдарда өкілдігін айтпағанның өзінде, мәдениет, спорт, туризм, әртүрлі халықаралық форум, кездесулер мен келіссөздер өткізу мен тәжірибе алмасуда әрі қарайғы таралуын қажет етеді”. Сонымен қатар, аударматану ғылымына көптеген ғалымдар үлес қосып, түбегейлі зерттеген. Атап айтатын болсақ, соның ішінде аударманың әртүрлі жіктеу қағидаларын дамытуға және орындалған аудармаларды бағалау әдістеріне едәуір үлес қосқан К.Райс түпнұсқаның мәтіндік сипатын бірнеше түрге бөлген: 1) мазмұнына қарай бағдарланған; 2) формасына қарай бағдарланған; 3) сөз сөйлеуіне қарай бағдарланған [1].

Сонымен қатар, А.К. Икрамованың пікіріне сүйенсек, аударма стратегиясының төрт міндетті кезеңі бар:

1. Аналитикалық кезеңі. Түпнұсқмен танысу, оны оқып-түсіну және мағлұматтарын сұрып алу.

2. Жоспарлау кезеңі. Аударманы жасау кезінде әртүрлі әрекеттерді әртүрлі жоспарлау, болжамдар жасау.

3. Орындау кезеңі. Адураманы жасау кезінде орын алады.

4. Бағалау кезеңі. Аударманы түзету, прагматикалық қабылдауына мүмкіндіктер туғызу [2, 92 б.].

Заман талабымен аударманың ең күрделі түрі ілеспе аударма пайда болды. XX ғасырда көптеген халықаралық ұйымдардың, соның

ішінде, 1919 жылы құрылған Ұлттар Лигасы мен 1945 жылы құрылған БҰҰ пайда болуынан аударманың жаңа түрі – ілеспе аудармаға деген сұраныс та пайда болды. Ілеспе аударма идеясын ең алғаш американдық кәсіпкер Эдуард Филейн ұсынған болатын. Ол ізбе із аударманың Ұлттар Лигасында едәуір уақыт алатынын байқап, осы мәселені шешу мақсатымен 1925 жылы Ұлттар Лига хатшылығына уақытты үнемдеуге арналған аударманың жаңа бір түрін енгізуге өтініш береді. Филейнның жобасы бойынша аудармашы телефон және микрофонмен сөзінің паузаларға бөлінбеуіне ықпал етеді. Қазіргі заманда бірнеше ел өкілдері қатысқан халықаралық конференциялардың бірде-біреуі ілеспе аудармасыз өтпейді, әсіресе саясат әлемі.

Ал, сөйлеу аудиторияға күшті әсер етудің құралы болып табылады және бұл саяси дискурста толығымен ашылады. Саяси дискурстың сөйлеу қасиеттері әсер етудің кеңтарапты мүмкіндіктерін ашады. Көптеген саяси көшбасшылар дұрыс имиджді құру және қолдау үшін пікірталас пен сөз сөйлеулерінде аудиторияны өзіне бағындыру болатын манипулятивтік стратегияны пайдаланады. Жалпы стратегия сөзін қарастыратын болсақ, “стратегия” грек тілінен “өнер генералы” деген мағынаға ие. Стратегия дегеніміз – ұйымның міндетті ісін орындауды және мақсатына жетуді қамтамасыз ететін жан-жақты жоспар жиынтығы болып табылады. Ал стратегияны іске асыруға ықпал ететін бір немесе бірнеше іс-әрекеттер және сөйлеу стратегиясын жүзеге асыру барысында жасалатын нақты қадамды тактика деп атаймыз. Стратегияны жүзеге асырудың тактикасын белгілі бір кезеңмен байланыстырады және осы кезеңнің жеке коммуникативтік тапсырмасын іске асыруға бағытталған. Соның ішіндегі, манипулятивтік стратегия бір немесе бірнеше адамдардың санасы мен мінез-құлықтарын бақылау, яғни, иллюзия мен шарттарды қолдану арқылы өз мақсатын жүзеге асыру.

“Манипуляция” сөзі латын тілінен алынған, *manus* – “қол” деген мағынаны білдіреді. Ал, еуропа тілдер сөздіктерінде “белгілі бір объектілерді бір мақсатпен, ниетпен өңдеу (мысалы, қолмен басқару, зерттеу, дәрігердің қолымен емделу, қаралу т.б) демек осы үшін ептіліктің қажет екенін көрсетеді”. Ал техникадағы қолдың жалғасы болып есептелетін құрылғылар (мысалы, тұтқыш пен тұтқалар) *манипулятор* деп аталады, радиоактивті материалдармен жұмыс істейтін адамға манипулятор, яғни, адамның қолын алмастырушы, таңсық нәрсе емес. Осыдан осы сөздің заманауи, ауыспалы мағынасы алынып отыр, яғни адамды зат немесе объект ретінде өз бақылауына алу, осылайша, “манипуляция” термині метафора және бейнелі мағынада қолданылады. Ағылшын тілінің Оксфорд сөздігінде “манипуляция” сөзі “адамдарға әсер ету әктісі немесе оларды икемділікпен басқару, әсіресе, жасырын басқару және өңдеу” деп талданған. Бұрындары “манипуляция” термині саяси сөздіктерде “маниавеллизм” сөзімен алмастырылған. Осындай күш-жігердің түпкі мақсаты – халықты бақылау, оның басқарылуы мен мойынсұнуы. Саяси ғылымдарда, 1950-1970 жылдары, “манипуляция” ұғымы “қырғиқабақ соғыс” кезінде кеңінен қолданылған. Буржуазиялық

ақпарат құралдары КСРО мен ҚХР өкілдері Корей және Вьетнам соғысында тұтқындалған американдықтарды “санасына келтіру” (brainwashing) мақсатында пайдаланған делінеді.

Белгілі батыс зерттеушілерінің еңбектеріне сүйенсек, манипуляция ол, біріншіден, рухани, психологиялық тұрғыда әсер ету (физикалық зорлық-зомбылықты қажет етпейтін) демек, манипулятор әрекеттерінің мақсаты адамның жеке басының рухы мен психикалық құрылымы. Сананы манипуляциялауға арналған ең алғашқы кітаптардың бірі неміс әлеуметтанушысы Герберт Френнің “Манипуляцияланған адам” болды (1964). Екіншіден, манипуляция – жасырын әсер ету құбылысы, сондықтан оны объект байқамауы қажет. Ал, үшіншіден, манипуляция бұл жоғары деңгейдегі шеберлік пен білімділікті талап етеді. Үлкен қауымды басқаруға, мысалы, саясатта әдетте арнайы мамандар көмегі қажет [3].

О.Л. Михалева саяси дискурста қалыптасқан сөйлеу манипуляциясының үш стратегиясын қарастырады:

- төмендету стратегиясы;
- көтермелеу стратегиясы;
- театрлылық стратегия.

Әр стратегия белгілі бір тактика арқылы жүзеге асады. *Төмендету стратегиясы* қарсыластың позициясын әлсірету ниетімен қолданылады, бұл орайда анализ “минус” тактикасы, айыптау тактикасы, балағаттау немесе қорлау тактикасы, қауіп-қатер тудыру тактикасы т.б. қолданылады [4]. Осы орайда, Италияның экс премьер-министрі Маттео Ренци мырзаның сөз сөйлеулерін мысал ретінде алғым келеді.

“Il referendum in Italia può essere considerato una fonte di incertezza” – “Италиядағы референдумды белгісіздіктің бір көзі ретінде қарастыруға болады” бұл мысалда “минус анализ” тактикасы қолданылып тұр, демек ол елдегі жағдайдың аса мәз емес екенін айтқысы келеді.

“Abbiamo avuto una stagione di premier tecnici (un riferimento a Mario Monti) animati da sentimenti anti-italiani” – “Анти-италиялық көңіл-күймен сайланған техникалық премьерлер қаптаған заман да болды (Марио Монтиге сілтеме)” ал осы сөз астарында қорлау тактикаларын байқауға болады тікелей қарсыласына көрсетілген.

“I senatori ricevono un alto stipendio... Senatori e deputati insieme a quasi mille persone! A che serve questi politici quando non decidono nulla?” – “Сенаторлар жоғары жалақы алады... Сенаторлар мен депутаттар санын қосқанда мың адамды құрайды! Ештеңе шешпейтін саясаткерлерден не пайда?” деген сөздерден айыптау тактикасын байқауға болады.

Көтермелеу стратегиясы, сөйлеушінің өзін қарсыластардан жоғары көрсетіп, әсіресе, сайлау науқанында өзінің маңыздылығын арттыру негізінде пайдаланылады, ал бұл стратегия “плюс анализ” және сыннан кашу тактикаларын қажет етеді.

“Durante la mia presidenza nell’UE, l’Italia ha focalizzato l’attenzione sulla crescita economica dell’unione, senza dimenticare le persone” – “ЕО-

тағы төрағалығым кезінде Италия одақтың экономикалық өсуіне аса көңіл бөлген болатын және де адамдар жайлы да ұмытпады” осы тұрғыда экс премьер-министрдің “плюс анализ” тактикасын пайдаланғанын көреміз.

Ал үшінші стратегия – театрлылық стратегияны саяси дискурста сөйлеуші не болмаса сайлауға түскен үміткер, ең алдымен, халықты өзіне қарату, бұру мақсатында пайдаланады, яғни халық назарын ояту және уәде беру тактикалары арқылы.

“*Dobbiamo pensare anche a come possiamo migliorare la qualità di questa vita e decidere quale sarà la società del prossimo futuro.*” – “Біз осы өмірдің сапасын қалай жақсартуға болатынын және жақын болашақта қоғамның қандай болатыны туралы ойлануымыз керек” немесе “*Se ci atteniamo ai confini dei nostri stati, non andremo avanti*” – “Егер өз мемлекеттеріміздің шекараларына байланып тұрсақ, біз бұдан әрі қарай жүре алмаймыз!” деген мысалдардан халық назарын өзіне бұрғысы келетінін сеземіз, бұны біз ояту тактикасы деп атаймыз.

“*Dobbiamo lavorare insieme fuori dalla palude. Non si tratta di inoltrare il relè, non si tratta di correre nella stessa direzione, è necessario cambiare l'obiettivo, il ritmo della gara*” – “Біз бұл тығырықтан шығу үшін бірге ат салысуымыз керек, бізбұны эстафета өткізіп, үйреншікті бағытта жүру деп білмеуіміз керек. Бізге алға қойған мақсатымыздың ыргағы мен қарқынын өзгерту керек” деген сөздерінен халықты өзіне уәде беру тактикасымен қаратқанын байқаймыз [5, 6].

Өз мақаламның негізі ретінде Италияның бұрынғы премьер-министрі Маттео Ренцидің тұлғасына тоқталдым. Жалпы алғанда, Маттео Ренцидің сөйлеу сипаты пессимистік және эмоционалды болып табылады, ол Италиядағы ішкі саяси мәселелердің кішігірім жиынтығын қамтиды және азаматтардың сезіміне жүгінеді, сондай-ақ оған сенім артуға шақырады. Флоренцияның бұрынғы мэрі демократия құндылықтарына, ұлттық ерекшелігі мен оның мәдени мұрасына көп көңіл бөледі. Мақалада қазіргі таңдағы саяси дискурс төңірегінде сөз қозғалды және саясаткерлердің сөз сөйлеу тұжырымдамасы олардың негізгі бағыты мен мақсаты халық назарын неғұрлым өзіне көп бұру екенін айқын көрсетеді. Саяси қарым-қатынастың дискурсивтік қасиеттерінің тармағы коммуникативтік, манипулятивтік стратегиялар (төмендету стратегиясы, көтермелеу стратегиясы, театрлылық стратегиясы) мен тактикалар белсенді пайдаланылады деп айтуға болады.

ӘДЕБИЕТ

1 Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) – М.: Альянс, 2013. – 250 с.

2 Икрамова А.К. Саяси дискурс ұғымдарының когнитивтік және психолингвистикалық негіздері // Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық және әлем тілдер университетінің Хабаршысы. «Филология ғылымдары» сериясы. – 2017. – № 2 (45). – 87-94 бб.

3 Кара-Мурза С.Т. Манипуляция сознанием . – М.: Эксмо, 2000. – 864 с.

4 Михалева О.Л. Политический дискурс. Специфика манипулятивного воздействия. – М.: Либроком, 2009 – 256 с.

5 О языке. – URL: <http://italy4.me/novosti/politika/anglijskij-italyanskogo-premer-ministra-potygas-internet.html> - (дата обращения 15.01.2018)

6 Анализ инаугурационных речей. – Режим доступа – URL: https://www.researchgate.net/publication/295253567_Intent-analiz_inauguracionnyh_recej_SBerlusconi_i_MRenci_pered_senatom_Italii - (дата обращения 15.01.2018).

СИНХРОННЫЙ ПЕРЕВОД МАНИПУЛЯТИВНЫХ СТРАТЕГИИ В ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Торбекова Д.Р.¹

¹Магистрант 2-го курса по специальности синхронист-переводчик
КазУМОиМЯим. Абылай хана, Алматы, Казахстан
e-mail: torebekova.diana@mail.ru

Статья посвящена анализу основных стратегий, тактик манипулирования, применяемых в современной политической сфере. На основе анализа публичных выступлений ряда политических деятелей Италии формулируется вывод о важности знания речевых манипулятивных тактик для успешной реализации политических целей.

Ключевые слова: синхронный перевод, манипуляция, манипулятивные стратегии, тактики, политический дискурс.

Статья поступила 27.12.2017

PROBLEMS OF THE TRANSLATION OF PHRASEOLOGICAL UNITS FROM FRENCH TO RUSSIAN ON MATERIAL OF POLITICAL DISCOURSES

Tokhtakhunova Sh.M.¹

¹MA student in Translation Studies, interpreter
KazUIRand WL, Almaty, Kazakhstan, e-mail: mu_paris.02@mail.ru

The paper investigates challenges in translation of political discourse: differences in text structure and metaphorical potential, "precedent phenomena" (cultural metaphors), political dictionaries for translators, intertextuality in translation, PC euphemisms, and elements of professional ethics. We believe that the translation perspective may breathe new ideas into the study of political linguistics.

Keywords: political discourse; translation; translator; interpretation; interpreter.

УДК 81.26.06.053.56
МРНТИ 16.31.41

ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ С ФРАНЦУЗСКОГО ЯЗЫКА НА РУССКИЙ НА МАТЕРИАЛЕ ПОЛИТИЧЕСКОГО ДИСКУРСОВ

Тохтахунова Ш.М.¹

¹Магистрант 2-го курса по специальности синхронист-переводчик;
КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан
e-mail: mu_paris.02@mail.ru

Рассматриваются некоторые аспекты перевода текстов, относящихся к политическому дискурсу: текстологические аспекты и перевод, прецедентные феномены в переводе, интертекстуальность и политически корректная лексика в переводе, этикетные моменты. Предполагается, что переводоведческий взгляд может оказаться плодотворным для дальнейшего развития политической лингвистики.

Ключевые слова: политический дискурс; перевод; переводчик, синхронный перевод, лингвист, язык.

Фразеологизм - это словосочетание, общий смысл которого не выводится из самостоятельных значений каждого слова, в него входящего. Фразеологизмы обладают номинативным значением т.е. непосредственной направленностью на предметы, явления, действия и качества действительности. Фразеология составляет наиболее яркую и живую часть словарного состава любого языка. Подавляющая часть фразеологизмов французского и русского языков принадлежат к различным функциональным стилям и обладают экспрессивной окраской. Установлено, что фразеологизмы выполняют не только номинативную и коммуникативную, но и экспрессивно эмоциональную функцию. Это обуславливается тем обстоятельством, что большинство фразеологизмов обладают экспрессивно- эмоциональными качествами, которые позволяют эффективно воздействовать на чувства людей и вызывать у них необходимую реакцию т.е. желаемый коммуникативный эффект. Французские фразеологизмы общественно-политического текста обычно переводятся по возможности сходными фразеологическими единствами с учетом их употребительности и естественности в русских текстах того же жанра. Например: *régime politique* - политический режим, *régime sec*- сухой закон, *régime du bon plaisir*- деспотизм. Во французском языке есть целый ряд единиц со стержневым словом *arme* - оружие. Некоторые из них уже переосмыслены настолько, что потеряли связь с опорным словом. Например: *faire ses armes* — приобрести опыт, *passer l'arme à gauche* - выйти в отставку, глагол *faire*- *faire les frais*- нести расходы, *donner carte blanche* – предоставить полную свободу действий.

Мир политики не так прост, как может показаться на первый взгляд. В нем есть свои лидеры, свои законы, и свои механизмы воздействия на электорат. В последние два десятилетия соотношение языка и политики все чаще становится предметом исследования ведущих филологов. Несмотря на многочисленность исследований, большая их часть посвящена отдельным аспектам политического дискурса.

В то же время фразеологизмы в политическом дискурсе вызывают особый интерес в силу того, что они представляют собой способ эмоциональной оценки в рамках речевой ситуации, так как, справедливо отмечает А. А. Карамова, фразеологизмы служат «способом эмоциональной оценки объекта, а также языковым выражением оценочной концептуализации мира» [2, с. 411].

По мнению Е.А. Пустовара, фразеологизмы в политическом дискурсе выражают авторскую позицию при оценке явления, формируют положительное или отрицательное отношение к событиям, выполняют контактоустанавливающую функцию [3].

Вопрос перевода фразеологических единиц, особенно образных, представляет значительные трудности. Они представляют особую важность и значимость в переводе. Подчеркнуть это может тот факт, что многие из них являются яркими, эмоционально насыщенными оборотами, принадлежащими к определенному речевому стилю и часто носящими ярко выраженный национальный характер. Фразеологизмы

отражают историю народа, быта и культуры. При переводе устойчивых сочетаний слов переводчик должен учитывать особенности контекста, в котором они употребляются. Но чаще перевод зависит от личности переводчика. Для многих французских фразеологических единиц характерны многозначность и стилистическая разнопланность, что осложняет их перевод на другие языки, поэтому при переводе важно иметь способность увидеть ФЕ в оригинале. Немаловажным пунктом является компетентное владение языком перевода. При переводе фразеологизмов основной проблемой является то, что дословный перевод чаще всего является неприемлемым, так как в таком случае теряется образность выражения. Таким образом, прием калькирования при переводе фразеологизмов, соотносимых со словом, используется крайне редко, но может оказаться эффективным приемом, когда возникает необходимость передать игру слов оригинала, составляющим элементом которого является фразеологизм рассматриваемого типа.

В современном мире в политическом дискурсе Франции часто использует фразеологизмы. Политики, употребляют их в речи для усиления своей позиции, выражение своих чувств и эмоционального состояния, точнее высказать авторскую мысль, ну и самое главное быть ближе к народу. ФЕ часто употребляются в лозунгах так как самые насыщенные, яркие и неожиданные сочетания используются именно в побудительных речах, чтобы привлечь потенциального слушателя.

По мнению В.Г. Гака, можно выделить три случая перевода устойчивого образного выражения: в первом случае – полное совпадение выражений на двух языках – эквиваленты подобны по синтаксической структуре и лексическому составу [1, с. 180]. В этом случае не должно возникать никаких трудностей при переводе. Второй случай – частичное совпадение – оба выражения имеют сходный образ, но различаются в лексико-синтаксическом отношении. Здесь во внимание принимаются нормы, существующие в языке перевода. В третьем же случае речь идет о полном отсутствии эквивалента в языке перевода, и о необходимости прибегнуть к описательному переводу. Рассмотрим некоторые примеры:

Разбирая материалы популярных французских источников СМИ мы обнаружили, *Éric Zemmour: «Macron, c'est Peter Pan à l'Élysée»* [5]. Во время церемоний 8 мая, Франсуа Олланд тепло приветствовал своего преемника. «Это объятие, в котором говорится все: теплые и скромные объятия, объятия отца блудному сыну, который возвращается домой после бегства нескольких месяцев, чтобы вернуть магазин отца», расшифровывает Эрик Земмур, согласно который «Макрон - Питер Пэн на Елисейском». «Это синдром вечной молодости, Бога общества потребления». Этим выражением писатель хотел выразить позитивное отношение к президенту Франции. Также он добавил: *Dans la famille de l'Élysée, nous avons eu l'oncle, les cousins, et maintenant un fils. Celatombeien, il vient d'être élu...* В переводе это звучит таким образом: *В Елисейской семье у нас были дяди, двоюродные братья, а теперь сын. Это хорошо, он только что был избран ...* Так как Эмануэль Макрон

является первым молодым президентом за всю историю Франции, бывший президент Франсуа Олланд принимает своего преемника как сына.

Во французском политическом дискурсе часто употребляет фразеологическую единицу «*être sur les dents*», которую можно встретить в речи политических деятелей. К этому высказыванию можно подобрать примерный эквивалент – быть в активной позиции, усердно заниматься чем либо, посвящать время только работе или поставленной задаче. В одной из сводок новостей можно услышать следующее: «*Lapoliceestsurles dents, etarrete à tortet à travers toute personne collantdesaffichessantigouverne mentales*» [4, с. 18], так как фразеологическая единица является многозначной, эквивалент подбирается по контексту, и в данном случае выражение имеет нейтральную оценку, и по контексту оно переводится так: «*Полиция сбилась с ног и хватает без разбору всякого, кто расклеивает антиправительственные листовки*». Важно заметить, что данная фразеологическая единица переводится по-разному, соответствуя контексту. Но если единица не имеет словарного эквивалента или эквивалент национально специфичен, то следует прибегать к помощи дословного перевода, так фраза «*quilangue a, à Romeva*» [7, с.18] переводится: «*Язык до Рима доведет*» вместо русского варианта «*Язык до Киева доведет*», так как он не всегда уместен.

Внимание привлекает такое выражение как: «*Quiveutlapeau de ValériePécresse? La présidente de la région Ile-de-France porte plainte pour usurpation d'identité après l'envoi d'un courrier accusant des maires de mauvaise gestion*» [8]. В одном из интервью для телеканала RTLGroup президент Франции Эмануэль Макрон выразился: «*En France, aucune religion n'est un problème, une société sans religion est comme un vaisseau sans boussole*», в переводе: «*Во Франции никакая религия не имеет проблем, общество без религии – судно без компаса*». Этим выражением президент хотел сказать, что возможно, никто не будет возражать, что религия – это один из основных факторов человеческой истории и что человек без религии не стал бы человеком. Религия – реальность человеческой жизни, собственно, так и нужно ее воспринимать. Значение религии в жизни определенных людей, обществ и государств разное, необходимо или сражаться против каких-либо действий внутри страны, или противодействовать внешним угрозам, хотя противоречия постоянно себя обнаруживали и в этих взаимодействиях.

А вот министр иностранных дел Жан Ив леДриан часто акцентирует свое внимание на теме «Армия». Так, в ходе беседы с Жан Мишелем Апати на канале RTLон подчеркнул: «*Jeveuxcréerlapremièrearmée d'Europe, l'armée c'estlanation*» [6], что по-русски звучит: «Я хочу создать первую армию Европы, армия - это нация». В данном контексте мы можем использовать прямой перевод, так как ФЕ является однозначной, так министр хотел отметить, что это общество, которое действует как одно целое и это не означает милитаризацию общества или государства. Напротив, это означает демократизацию армии, ее полную интеграцию

в общество, экономику, культуру, образование, науку, экологию и спорт.

Во французском языке «*vouloirlapeau*» обозначает нанести удар, вред кому-либо, хотеть чьей-либо гибели, покуситься на жизнь. Конечно, в этом случае мы можем подобрать русский аналог, нежели употребить прямой перевод, так как в переводе гласит: «хотеть кожу». «*Кто хочет подставить Валери Пекрес? Президент региона Иль-де-Франс подает жалобу на кражу личных данных после отправки письма, обвиняющего мэра в бесхозяйственности*» [9]. Как видно, в данном контексте мы подобрали выражение «подставить кого-либо».

Следующий фразеологизм берет свое начало из древних языков и является популярным и общедоступным. Поэтому в переводе на русский язык не возникает больших проблем. «*Mieuxvauttardquejamais*» из журнала LeMonde, издания – Налоговая реформа. Зачастую, данная фразеологическая единица часто используется и в повседневной жизни. «*Mieuxvauttardquejamais, estime Piketty*» [10], русский эквивалент: «Лучше поздно, чем никогда, - утверждает Пикетти».

19 января 2017 года Le Nouvel Observateur опубликовал видео под названием «*Trump, Routine, lessecretsd'uncoupleinfernal*»[11], где переводится: «Трам, Путин, секреты адской пары». Это объясняется тем, что автор хотел привлечь внимание читателя к самой главной проблеме, поднимаемой в видео, и благодаря фразеологизмам он смог донести ту информацию, которая выражена с помощью ФЕ.

Устойчивое выражение «*allerplusloin*» употребляется во французском языке в значении добиваться больших успехов в жизни, достигать заметных результатов в чем-либо. Мы также часто можем встретить этот фразеологизм как в речах политических деятелей, так и в политических статьях. Так, в статье с примечательным заголовком «*Erasmus+: l'Europeconviée à allerplusloin*» [12], речь идет о грандиозном успехе европейской программы, имеющей огромное политическое значение для всех стран Европы. В русском языке существует достаточно точный аналог «далеко пойти». Тем не менее, в данном случае, правильнее будет отойти от эквивалентного перевода. Таким образом, мы можем перевести заголовок следующим образом: «Эразмус+: Европа, призванная добиться большего».

Считается, что перевод - это процедура, которая имеет начало. Перевод представляет собой операцию передачи текста: из исходного текста, на другом языке. Перевод текста должен выполнять определенную функцию на целевом языке и делать что-то, что ранее не существовало на этом языке. В наше время часто обсуждают вопрос о том, является ли перевод искусством или нет. Говорят, что есть люди, которые считают, что перевод, сделанный переводчиком, является искусством, но на самом деле перевод - это точная дисциплина, обладающая своими особыми приемами и проблемами, следовательно, необходимо знать лингвокультурологические особенности языка, а также структуру в которую входит фразеологическая единица.

Анализируя исследования фразеологизмов, можно увидеть лингвис-

тические, этнолингвистические или социокультурные особенности, которые касаются перевода ФЕ. Заметим, что при переводе фразеологических выражений не следует стремиться к их дословному восстановлению, если это может привести к появлению словосочетаний не употребительных в языке перевода.

В ходе исследования мы определили, что лексико-фразеологические возможности языка чрезвычайно велики. Фразеологизмы имеют все необходимые для политического дискурса характеристики, а именно: яркость, точность, экспрессивность, они хорошо запоминаются и имеют способность давать сообщению определенную оценочную окраску. Изучение проблем перевода фразеологизмов в политическом дискурсе требует своего продолжения, благодаря своей актуальности, оно имеет важное значение как для переводчиков-практиков, так и для теоретиков перевода.

ЛИТЕРАТУРА

1 Гак В.Г., Григорьев Б.Б. Теория и практика перевода. Французский язык. - М.: Интердиалект, 1999. - 180 с.

2 Карамова А. А. Современный политический дискурс (конец XX - начало XXI вв.): дисс. ... д. филол. н. - Уфа, 2013. - 411 с.

3 Пустовар Е.А. Фразеологизмы в политическом тексте. –Режим доступа: <http://labipt.com/Фразеологизмы-в-политическом-тексте/> - (дата обращения 18.2.2018).

4 Audits de modernization: Matignon promet la transparence // Le Figaro, - 2006. - 24 aout. – P.18.

5 ZEMMOUR É: Macron, c'est Peter Pan à l'Élysée. – Le Figaro. – 2017. - 27 mai.

6 Le Drian Jean-Yves: Je veux créer la première armée d'Europe. - RTL – RTL. –Режим доступа: <https://www.youtube.com/watch?v=UkC-Rj2QjpI> - (дата обращения 18.2.2018).

7 La Lituanie annoncera une date d'entrée dans l'euro en septembre // Le Figaro. - 2006. - 24 aout. – P.18.

8 La peau de Valérie Pécresse. – Режим доступа: <http://www.lepoint.fr/chroniques/https://www.youtube.com/watch?v=aszol6mspP0> - (дата обращения 18.2.2018).

9 Режим доступа: http://www.lemonde.fr/politique/article/2013/11/19/reforme-fiscale-mieux-vaut-tard-que-jamais-estime-piketty_3516366_823448.html#L80qgmUyUPVShaUj.99 - (дата обращения 18.2.2018).

10 Vladimir Poutine: «Donald Trump est une personne haute en couleur». – Режим доступа: <https://www.youtube.com/watch?v=4xWt4o1MnO8> - (дата обращения 18.2.2018).

11 Режим доступа: http://www.lemonde.fr/campus/article/2016/05/31/erasmus-l-europe-conviee-a-aller-plus-loin_4929423_4401467.html - (дата обращения 18.2.2018).

САЯСИ ДИСКУРСТАҒЫ ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРДІҢ ФРАНЦУЗ ТІЛІНЕН ОРЫС ТІЛІНЕ АУДАРУ ПРОБЛЕМАЛАРЫ

Тохтагунова Ш.М.¹

¹ Ілеспе аударма мамандығының 2-ші курс магистранты ;

Абылай хан атындағы ҚазХКжәнеӘТУ, Алматы, Қазақстан

e-mail: mu_paris.02@mail.ru

Саяси дискурста қатысты мәтіндерді аударудың кейбір аспектілері қарастырылады: мәтіндік аспектілер және аударма, аудармадағы прецеденттік құбылыстар, мәтінді аудармадағы интерактивті және саяси лексика, этикеттік сәттер. Аударм ақозқарасы саяси лингвистиканың одан әрі дамуы үшін жемісті болуы мүмкін деп есептеледі.

Тірек сөздер: Саяси дискурс; аударма; аудармашы, ілеспе аударма, лингвист, тіл.

Статья поступила 27.12.2017

3 Бөлім. ӘДЕБИЕТТАНУ: ДӘСТҮР МЕН ЖАҢАШЫЛДЫҚ
Раздел 3. ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ: ТРАДИЦИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ
Part 3.LITERARY STUDIES: TRADITION AND MODERNITY

UDC 82
IRSTI 17.07.29

**ARTISTIC FEATURES AND IDEAS OF THE POEMS OF T.S. ELIOT ON THE
EXAMPLE OF THE POEM THE WASTE LAND**

Baidildayeva A.¹,

¹ Undergraduate of Ablai khan KazUIRandWL,
Specialty: «6M021000 - Foreign philology»

Almaty, Kazakhstan, e-mail: baidildaeva.aigerim@mail.ru

The article is concerned with the artistic features and ideas in T.S. Eliot's literary works. The main purpose of the article is to show through literary analysis artistic techniques, thereby, to elevate the creative activity of the poet among other poets of his time.

Keywords: myth, literature, poems, symbols, modernism.

T.S. Eliot was a poet first and a critic second. We remember Eliot the poet more often in our time because of the steady interest in his poetry. With the evolution of critical thinking, his criticism is studied for its historical importance rather than for its own sake. But we cannot conceive of the contemporary critical milieu without acknowledging his important early role in creating it. His critical writings were not limited to the study of literature or literary culture – he was also a social critic and commentator on politics and religion. Although we normally divide his work into two broad categories, poetry and prose, we ought to resist the temptation to make this division hard and fast. In fact, Eliot's poetry and prose are of a piece; one is really inconceivable without the other. An account of the leading themes in his work must therefore join the poetry and criticism together, while at the same time being sensitive to the differences that make them distinct. [1].

As it is known the life of the poet or writer has influence to his work of arts. So, Eliot's difficulties and harsh time had imprinted in his poetry. After marriage T.S. Eliot had many difficulties in his further life. He had to move from one apartment to another, had a financial problems, however his acquaintances helped him with money. In addition, Eliot and his wife Vivien suffered from insomnia, felt anxious and were out of strength for a long time. Death of his father was another cause of his deep grief. He said he lived happily, although through some letters of his own we found out he did not live fully. Consequently because of struggles and obstacles, many problems a

poet's central theme of his literary works was the failure to live fully.

In 'To Criticise the Critic' he described himself as 'the mildmannered man safely entrenched behind his typewriter'. However, Eliot's own life is full of quiet drama, even of recklessness. On the one hand, there is the assiduous man of letters, indefatigably reviewing, editing, and giving lectures. On the other hand, there is the poet who renounced a promising career as a philosopher in American academe for an uncertain literary life in a foreign country, the poet who married, within weeks of meeting her, Vivien Haigh-Wood. Though initially Vivien was a valued, even essential literary confrere and a loved wife—'I have felt happier, these few days, than ever in my life', Eliot writes to Bertt.rand Russell on 14 January 1916—the marriage was not a success [2].

Eliot is a very famous poet of his age, whose poetry known as difficult to comprehend. Every reader who tries to read his poems at least should have a knowledge about myth and a little bit information about his biography. Therefore his works of art are for those people of intellectual elite. In the poems a reader could find some biographical facts, people that he met throughout a lifespan, a Hindu, Greek and Celtic mythology, allusion to Elizabethan and Jacobean writers, by whom he was greatly influenced. Here we have to quote a passage from «Selected Essays»: «We can only say that it appears likely that poets in our civilization, as it exists at present, must be difficult. Our civilization comprehends great variety and complexity, and this variety and complexity, playing upon a refined sensibility, must produce various and complex results. The poet must become more and more comprehensive, more allusive, more indirect, in order to force, to dislocate if necessary, language into his meaning.» [3] It is apparently clear from his lines that he wanted to bring a change into degree of complexity of comprehension of his artistic works, so chose allusion and wanted to change form and style of the poems.

The reason of complexity of the poems lies in that fact that not only form and style are difficult but the topic is too. For instance, in "The Waste Land" Eliot made a references to different mythologies such as Welsh myth, Irish myth, Greek myth, and he used a lot of symbols from Tarot cards, like Hanged Man, one-eyed merchant, wheel of fortune, also made a reference to Dante's Divine Comedy and Shakespeare's The Tempest. During the reading it can happen that a reader cannot comprehend the meaning of particular line because of these references.

Eliot might have assimilated different kinds of ideas and themes, but he was a supporter of the tradition. He believed that every poet had to have "historical sense". "This historical sense, which is a sense of the timeless as well as of the temporal and of the timeless and of the temporal together, is what makes a writer traditional. And it is at the same time what makes a writer most acutely conscious of his place in time, of his contemporaneity" [4]. Eliot does not believe in originality for its own sake and for him true originality is

not mere novelty but a development of one's art of predecessors. Eliot's own work is original in this sense; at the same time it is related to a greater and living tradition of literature.

Images that used T.S. Eliot were mostly contradictory to one another. He used to describe contrasting states as heaven and hell, as it did Dante in his "Divine Comedy" - heaven and Inferno. Moreover he wrote about life and death, death and resurrection, as well as about immortality. It can be understood from the symbols and images in *The Waste Land*, line 55-59 - water, vital and sacred, and hanged man, a symbol of fertility, and the Grail from Celtic mythology, which represents a cauldron of rebirth.

The Hanged Man. Fear death by water (55).

I see crowds of people, walking round in a ring.

Thank you. If you see dear Mrs. Equitone,

Tell her I bring the horoscope myself:

One must be so careful these days (59) [5].

As a reader we can easily notice that it is not in vain an epigraph to this poem starts from the theme of death: "Nam Sibyllam quidem Cumis ego ipse oculis meis vidi in ampulla pendere, et cum illi pueridicerent: Σίβυλλα τί θέλεις; respondebat illia: ἀποθανεῖν θέλω." So in these lines from the poem, the young boy asks the Cumaean Sibyl what she wants most, and she says that she wants to die. Here we can apply to this theme Persephone, a personage from Greek mythology, who also had to reincarnate every year from hell to heaven.

Moreover, here we have to note that when Eliot wrote this poem he and his wife together suffered from illness and were extremely exhausted. This, we deem, explains the whole mood of the poem.

The one of the allusions used by T.S. Eliot in the poem we want to highlight is a link between Hindu mythology and Dante's *Purgatorio*. The poet started to be interested in Indian mythology when he studied in Smith Academy. "I can recall clearly enough the moment when at the age of fourteen or so, I happened to pick up a copy of Fitzgerald's *Omar* which was lying about, and the almost overwhelming introduction to the new world of feeling which this poem was the occasion of giving me. It was like a sudden conversion; the world appeared a new, painted with bright, delicious and painful colours. Thereupon I took the usual adolescent course with Byron, Shelley, Keats, Rossetti, Swinburne." [6] In the third part of the poem which called "The Fire Sermon" we see how the author criticizes lechery and sin among people. The sermon, that is in a title of the third part, was given by Buddha, it concerned about the lechery, earthly passion. Buddha encouraged people not to think about the lust. We can find these themes in the following lines:

I Tiresias, old man with wrinkled dugs (228)

Perceived the scene, and foretold the rest—

I too awaited the expected guest.
He, the young man carbuncular, arrives,
A small house agent's clerk, with one bold stare,
One of the low on whom assurance sits
As a silk hat on a Bradford millionaire.
The time is now propitious, as he guesses,
The meal is ended, she is bored and tired,
Endeavours to engage her in caresses
Which still are unreproved, if undesired (238).

The speaker is Tiresias and he tells about relationship among people known as jealousy, anger and sexual desire. It turns out that person cannot resist from earthly passion. So here author describes meanwhile criticizes the relationship between typist woman and agent clerk, who happen to have a intimate relationship. Though a woman is not happy about this, because at the end of the encounter she is so pleased.

“The Fire Sermon” in *The Waste Land* has echoes of Dante’s *Purgatorio*. Purgatory in Dante is an enormous mountain with a path ascending spirally around it, on top of which, as the pilgrim gradually recovers his lost innocence and casts off his original sin, is the garden of Eden. It is at this point that the prodigious apocalyptic epiphany of the closing cantos of the *Purgatorio* is achieved. The sense of being between an apocalyptic world above and a cyclical world below is present too, as from the garden of Eden all seeds of vegetable life fall back into the world, while human life passes on [7]. In this work of art Dante purges himself of his last sin, lechery, and is about to enter the ring of fire that separates him from Eden. In fact, echoes from Dante, Donne, and other Metaphysical poets, the French symbolists and other are intricately woven into the texture of the imagery of the *The Waste Land*.

The Waste Land is a poem which is not easy to comprehend from the first reading. A reader has to have a background knowledge about medieval mythology to do it. Therefore this poem is not for the mass, it is for those people who happen to be intellectual elite. The poem is full of religious symbols and medieval allegory. The main point is spiritual and cultural death of the Western world of the XX century. It contains a different kind of references and allusions such as Greek mythology, works Dante, Shakespeare, Wagner, and of course, legends of the Middle Ages. Eliot was a outstanding poet who could adhere to tradition, but create new styles and form into artistic creativity of his time. He was a genius poet, critic and playwright of twentieth century.

REFERENCES

- 1 Cooper, John Xiros. *The Cambridge Introduction to T.S. Eliot*. - Cambridge University Press, 2006. – P.37.
- 2 Craig Raine. *T.S. Eliot*. - Oxford University Press, 2011.
- 3 Eliot T.S. *Selected Essays*. - London. Faber and Faber Limited, 1932.

- 4 Eliot T.S. Tradition and the Individual Talent. The Egoist. vol. 6. - London., 1919.
- 5 Eliot T.S. The Waste Land. - New York. Boni&Liveright, 1922. –P.14.
- 6 .Eliot T.S. The Use of Poetry and the use of Criticism. - Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1933. – P. 33.
- 7 Northrop Frye. Anatomy of criticism. - Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2000. – P. 204.

Т.С. ЭЛИОТ ПОЭМАЛАРЫНЫҢ КӨРКЕМДІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН ИДЕЯЛАРЫ (THE WASTE LAND ШЫҒАРМАСЫНЫҢ НЕГІЗІНДЕ)

Байдилдаева А.¹,

¹Абылай хан атындағы ҚазХҚЖӘТУ магистранты
Мамандығы «6М021000 - Шетел филологиясы»
Алматы, Қазақстан, e-mail: baidildaeva.aigerim@mail.ru

Мақалада Т.С. Элиоттың шығармаларындағы көркемдік ерекшелік пен басты идеялары қарастырылады. Мақаланың басты мақсаты ақынның өзіндік қолтаңбасы бар өз заманың біртуар тұлғасы әрі дарынды ақыны екенін шығармасын әдеби талдау арқылы көрсету.

Тірек сөздер: миф, әдебиет, поэма, белгі, модернизм.

ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ОСОБЕННОСТИ И ИДЕИ ПОЭМ Т.С. ЭЛИОТА (НА ОСНОВЕ ПОЭМЫ «THE WASTE LAND»)

Байдилдаева А.¹

¹Магистрант 2-го курса по специальности «6М021000 - Иностранная филология»
КазУМОиМЯим. Абылай хана, Алматы, Казахстан
e-mail: baidildaeva.aigerim@mail.ru

В статье рассматриваются основные идеи поэм Т.С. Элиота и их художественные особенности на примере поэмы «The Waste Land». Основной целью статьи является на основе анализа показать, что автор является яркой личностью своего времени поэтом со своим своеобразным почерком.

Ключевые слова: миф, литература, поэма, показатели, модернизм.

Статья поступила 15.01.2018

ABOUT EVOLUTION «OF THE KAZAKH TEXT» IN THE RUSSIAN LANGUAGE LITERATURE OF THE FIRST HALF OF THE 20th CENTURY

Dyusekenev D.¹,

¹Post graduate student of AltSPU
Specialization: «10.01.01 – Russian literature»
Barnaul, Russian Federation
e-mail: dyusekenev81@mail.ru

The article touches upon the local text and its connection with symbolic and semantic understanding of the Kazakh text taking into account images and conceptions of mentality.

Keywords: local text, the Kazakh text, autobiographical myth.

УДК 811.512.122:821.161.1
МРНТИ 17.07.29

ОБ ЭВОЛЮЦИИ «КАЗАХСКОГО ТЕКСТА» В РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ XX ВЕКА

Дюсекенев Д.¹,

¹ аспирант АлтГПУ, Специальность «10.01.01 – русская литература»,
Барнаул, Россия, e-mail: dyusekenev81@mail.ru

В статье рассматривается эволюция казахского текста с учетом изображенного в нём ментального поля образов и понятий. При этом за основу анализа берется локальный текст, который в большей степени идентифицируется как семантическое и семиотическое пространственнее территориально-языковая организация

Ключевые слова: локальный текст, казахский текст, имагология, автобиографический миф.

В литературе последнего десятилетия исследователей все больше привлекает тема локальных текстов. Разработаны такие понятия, как петербургский, крымский, венецианский, пермский, сибирский и др. тексты, идентификация которых осуществляется по территориальному признаку. В результате дискуссии в науке появился взгляд на текст как «следствие исторической и культурной деятельности человека» [1; с.35]. Так, Ю.М. Лотманом было введено понятие «Петербургский текст» (развитое позднее В.Н. Топоровым), которое рассматривается как «с одной стороны, <...> текст, а с другой, как механизм порождения текстов» [1; с.3]. Кроме того, введенное им понятие «текстового кода» (зашифрованности), является одним из основных признаков текста. Объединив в образ признаки определенного топоса, В.Н. Топоров ввел понятие «сверхтекста» [2; с. 275].

Художественное произведение – это, прежде всего, определенная модель мира, которая существует как пересечение авторского текста и читательского восприятия. Для такого контакта необходим общий художественный язык и единый интерпретационный код: при формировании текста важна не только авторская точка зрения, но и предполагаемая читательская интерпретация, зависящая от узнаваемости описанного. Узнавание происходит благодаря типизации и стереотипизации образов и явлений.

Актуальными в настоящее время становятся исследования локального текста, идентифицируемого не столько территориально, как семантическое и семиотическое пространство, сколько с учетом изображенного в них ментального поля образов и понятий.

Значительный вклад в этом направлении внесли наработки такой дисциплины, как имагология от лат. image (от этого же корня ведет свое происхождение и термин картина мира), которая «ставит своей задачей» «выявить истинные и ложные представления о других

странах, жизни других народов, а также характер и типологию стереотипов и предрассудков, существующих в общественном сознании, их происхождение и закономерности развития, их общественную роль» [3; с. 7].

В рамках имагологии исследуются «мусульманский текст» [4], «восточный текст» [5], «итальянский» [6], «белорусский» [7], «польский текст» [8].

В этом ряду же может быть рассмотрен «казахский текст» русской литературы, под которым одни ученые понимают «некий синтетический сверткостекст, воплощающий представления о народе, его менталитете, национальных особенностях, а также о географическом пространстве и ландшафте страны» [9; с. 254], другие «реализацию страны в образах, мотивах, хронотопах и аксиологических оценках» [10; с. 248].

Обобщая эти дефиниции, казахский текст можно определить как особый комплекс образов, мотивов, сюжетов и т.п., с помощью которого инокультурный автор, в частности русский писатель, интерпретирует свое видение казахской истории и культуры как специфического феномена. Содержание казахского текста составляют культуронимы, топонимы, культурно-обусловленные детали и т.д. - любые факты, связанные с казахами. Объединенные, согласно Ю. Лотману, тематическим единством, произведения разных авторов интерпретируют события казахско-русской истории, синтезируя при этом казахский текст русской литературы.

Для более полного описания понятия казахского текста русской литературы необходимо обратиться к методологическим принципам историко-культурного метода, компаративистики, структурно-семиотического метода и литературоведческой имагологии. В задачи исследования должно входить: определение смысловых границ понятия казахского текста и выявление и интерпретация его основных мотивно-образных параметров; описание основных этапов формирования и функционирования казахского текста в русской литературе предшествующих эпох; выявление и интерпретация ментальных и мифопоэтических аспектов казахского текста в художественном мире русских писателей.

Историю зарождения казахского текста в русской литературе, очевидно, следует искать в древнерусской словесности, так или иначе отразившей политические, социально-экономические и культурно-исторические взаимоотношения Руси и Поля, русских князей и половецких ханов. Кстати, отношения эти необязательно и не всегда были антагонистическими, враждебными, как это преподносилось советской историографией, а порой имели союзнический характер в междоусобных распрях князей и ханов.

Следы такого взаимодействия можно обнаружить в подтекстах «Повести временных лет», «Слове о полку Игореве» и других письменных памятников.

Систематически в исторической науке описание казахского текста начинается с середины XVIII века, когда Российская империя, расширяя границы империи, начала снаряжать разведывательные экспедиции на территорию Средней и Центральной Азии, художественное же освоение ее начинается в первой трети XIX века. По мнению О.Е. Сухих, «вплоть до 20-х гг. XIX в. казахская степь оставалась *terra incognita* как для русской картографии, так и для русского сознания. Такая ситуация была обусловлена отсутствием в России более или менее точных представлений о географических и этнографических особенностях этого края. Конечно, в конце XVIII – начале XIX вв. в России появлялись книги, в которых упоминалась казахская степь и ее кочевое население, однако среди них не было специальных исследований этого пространства (казахи, как правило, упоминались в ряду других народностей и в сравнении с ними), а имевшиеся в них сведения носили довольно обобщенный и отрывочный характер» [11; с. 63].

Близкое географическое расположение, «дикий», загадочный образ жизни кочевников с ее экзотикой и колоритом, не могли остаться незамеченными русскими авторами. Следует заметить, что после вхождения в состав Российской империи, в официальных источниках казахов в основном называют киргизами. Исторические события: присоединение к Империи казахских земель, казахские восстания и др. – все это приводит к новой художественной интерпретации в русских произведениях и иного осмысления образа казахов.

Появление казахского текста XIX века обусловлено общим интересом к ориентализму, который наметился в философии, публицистике и художественной литературе. Культурный диалог казахского просвещения и русского модернизма рубежа XIX– XX в.в. обусловил специфику развития «казахского текста» первой половины XX века от романтических тенденций в сторону реалистического повествования. Представляет научный интерес исследование художественных стратегий и индивидуальных авторских интерпретаций «казахского текста» в произведениях писателей, чьи биографии были непосредственным образом связаны с территорией нынешнего Казахстана. Казахский текст прочитывается в тексте биографии ряда русских писателей начала XX века. К ним можно отнести творчество русского писателя Г.Д. Гребенщикова, уроженца Восточного Казахстана. Анализ произведений «Степь да небо», «На лыжах», «Каркаралинский мещанин» и др. показал, что основой автомифа писателя становится сознание собственной межкультурности. Автор иллюстрирует свой автобиографический миф

казахско-русским происхождением, используя литературный псевдоним *Тарухан*. Через двуязычное сознание автора в творчестве находят отражение глубинные слои казахско-русской символики и мифологии.

Не менее интересен казахский текст в авторском мифе Антона Сорокина, родившегося на Павлодарской земле, но большую часть своей жизни и творчества, связавшего с Россией и в то же время называвшего себя «киргизским писателем». Созданные писателем «киргизские рассказы» показывают мир казахского народа изнутри, автор говорит голосом Казахской Степи [12]. Например, в рассказе «Песня о живом кургане Азах» (1927) Сорокин пишет: «Необъятны земли сибирские, степи неохватные, степи тихие киргизские, не степи, а море изумрудное, ширь-океан... В степях неохватных, мерно колыхаясь, как корабли, гуськом, один за одним идут верблюды, отчетливые на темно-синем небе. Краски степи нежны - глаза ласкают теплыми зелеными, желтыми, серебряными тонами, только ярки темно-синие озера, как камни сапфира в изумрудной оправе, ярки рубиновые закаты на бирюзовом небе. Дети степи - киргизы - любят поэтому украшать свои юрты синими и красными причудливыми узорами, и эти цвета особенно ярки на цветочно-белой кошме, чаевые перегородки расшиты такими же яркими шелками из далекой Бухары и Хивы.

По гладкой и ровной Теренгульской степи, величиной с германскую землю, брошена желтая телеграфная лента - это дорога в Павлодар. Воткнуты спички - это телеграфные столбы, такие смешные здесь, в степи. На столбах иногда отдыхают коричневые беркуты, степные орлы, словно для их отдыха поставлены эти столбы.

И в жар, когда солнце лучами целует каждую травку, на столбах сидят беркуты, раскрыв клюв и устало опутив крылья. Жаркий степной воздух любит иногда пошутить и увеличивает отдаленный столб, и тогда столб кажется огромной сосной. На маленькой кочке кобчик кажется в рост человека. А особенно в жаркие дни, когда лучи солнца выпивают зелень степей, степной воздух показывает перевернутый город в голубом небе, и зоркий глаз киргиза, словно сделанный на заказ на оптическом заводе Цейса, видит даже перевернутых мурашей-людей в этом городе миража. Степь, словно золотая монета, и начеканены аулы, иногда киргизские памятники на могилах и большие курганы» [12, с.120].

Особый пласт «казахского текста» русской литературы представляют наблюдения писателей-путешественников, зафиксировавших свои впечатления о жизни «другого» народа в своих путевых дневниках и очерках. Материал для наблюдений могут дать труды Г.Н. Потанина, одного из первых исследователей отражения представлений о Востоке в западной литературе [13-14]. В этом отношении необходимо дальнейшее изучение путевых дневников М. Пришвина [15].

Изучение «казахского текста» русской литературы первой половины XX века должно вестись с учетом сложных исторических процессов, один из которых – процесс перехода казахского народа к оседлому образу жизни со всеми его положительными и отрицательными для народа последствиями. Доминирующими признаками и мотивами, образующими семиосферу «казахского текста» в начале XX века, становятся изображение казахской действительности как «иной» реальности, интерпретация событий казахско-русской истории как амбивалентных, трагических для народов обоих государств.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Лотман Ю. От редакции // Труды по знаковым системам. - 1984. - Вып.18. – С. 3.
- 2 Топоров В. Петербург и «Петербургский текст русской литературы» (введение в тему) // Миф. Ритуал. Символ. Образ. Исследования в области мифопоэтического. – М., 1995. – С. 259–367.
- 3 Хореев В.А. Польша и поляки глазами русских литераторов: Имагологические очерки. - М., 2005.
- 4 Алексеев П.В. Формирование мусульманского текста русской литературы в поэтике русского романтизма 1820-1830-х годов: автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Томск, 2006. – 20 с.
- 5 Алексеев П.В. Восток и восточный текст русской литературы первой половины XIX века: концептосфера русского ориентализма: автореф. дисс. ... д. филол. наук – Томск, 2016. – 39 с
- 6 Давыдова А.Н. Архангельск: семантика городской среды в свете этнографии международного морского порта // Культура русского севера. - Л., 1988. - С. 86–89.
- 7 Прохорова С.М. «Белорусский текст» в русской культуре конца XVIII–XIX века // Язык и культура. Т. 4. - Киев, 1997. - С.132–141.
- 8 Сетько О.А. Польский текст в русской литературе первой половины XX в.: мифопоэтические и автобиографические аспекты: автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Минск, 2016. – 22 с.
- 9 Габдуллина В.И. Формирование «казахского текста» в русской литературе // Русистика и современность: Сб. науч.статей XIX Междунар. научн. конф. (г. Астана, Казахстан, 22-24 сентября 2016 года): в 2 т. – Т. 2. – Астана, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, 2016. – С. 254-258.
- 10 Власова Г.И. Казахстанский культурный текст и современность // Русистика и современность: Сб. науч.статей XIX Междунар. научн. конф. (г. Астана, Казахстан, 22-24 сентября 2016 года): в 2 т. – Т. 2. – Астана, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, 2016. – С. 248-253.
- 11 Сухих О.Е. «В стране свободной и степной...», или русский романтизм начала XIX в. в поисках казахской экзотики // Вестник Ом. ун-та. - 2009. - № 3. - С. 62–67.
- 12 Сорокин А.С. Голос степного края. – Омск: Типография Золотой тираж (ООО Омскбланкиздат), 2014. – 156 с.
- 13 Потанин Г.Н. Восточные мотивы в средневековом европейском эпосе [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://history-fiction.ru/books/all_1/section_0_5/time_0_1/region_0_1/sort_1_1_1/book_2814/ - (дата обращения 1.11.2017)
- 14 Потанин Г.Н., Потанина А.В. Сибирь. Монголия. Китай. Тибет. Путешествия длиною в жизнь. – М.: Эксмо, 2014. – 464 с.
- 15 Худенко, Е.А. Путешествие М. Пришвина в Азию (анализ фрагментов из

раннего дневника) // Русская словесность в России и Казахстане: аспекты интеграции: Матер. второй междунар. науч.-практ. конф. – Барнаул: АлтГПА, 2013. – С. 124.

**XX ҒАСЫР БІРІНШІ ЖАРТЫСЫНДАҒЫ ОРЫС ӘДЕБИЕТІНДЕ
«ҚАЗАҚ МӘТІНІНІҢ» ЭВОЛЮЦИЯСЫ ЖӨНІНДЕ**

Дюсекенев Д.¹,

¹АлтМПУ аспиранты, «10.01.01 – орыс әдебиеті» мамандығы,
Барнаул, Ресей, e-mail: dyusekenev81@mail.ru

Мақалада қазақ мәтінде көрініс тапқан менталды өрісі мен ұғымдарына сай эволюциясы қарастырылады. Талдау негізіне территориялық-тілдік ұйымдастыруынан гөрі семантикалық және семиотикалық кеңістік ретінде қабылдануы басымдырақ локалды мәтін алынады.

Тірек сөздер: локалды мәтін, қазақ мәтіні, имагология, өмірбаяндық миф.

Статья поступила 05. 12.2017 г.

Абылай хан атындағы ҚазХК және ӘТУ
ХАБАРШЫСЫ
«ФИЛОЛОГИЯ ҒЫЛЫМДАРЫ» сериясы

ИЗВЕСТИЯ
КазУМОиМЯ имени Абылай хана
серия «ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ»

BULLETIN
of Ablai khan KazUILandWL
Series «PHILOLOGICAL SCIENCES»

050022, г. Алматы, ул. Муратбаева, 200
+7 (727) 292 03 84 (вн. 3326)
e-mail: fmo@ablaikhan.kz

Отв. за выпуск
директор издательства
Есенгалиева Б.А.

Компьютерная верстка
Кынырбеков Б.С.

Подписано в печать 27.03.2018 г.
Формат 70x90 1/16. Объем 9,1 п.л. Заказ № 564. Тираж 300 экз.
Отпечатано в издательстве «Полилингва»
при КазУМОиМЯ имени Абылай хана

Издательство «Полилингва» КазУМОиМЯ имени Абылай хана
050022, г. Алматы, ул. Муратбаева, 200
Тел.: +7 (727) 292-03-84, 292-03-85, вн. 24-09
E-mail: kazumo@ablaikhan.kz, ablaikhan@list.ru